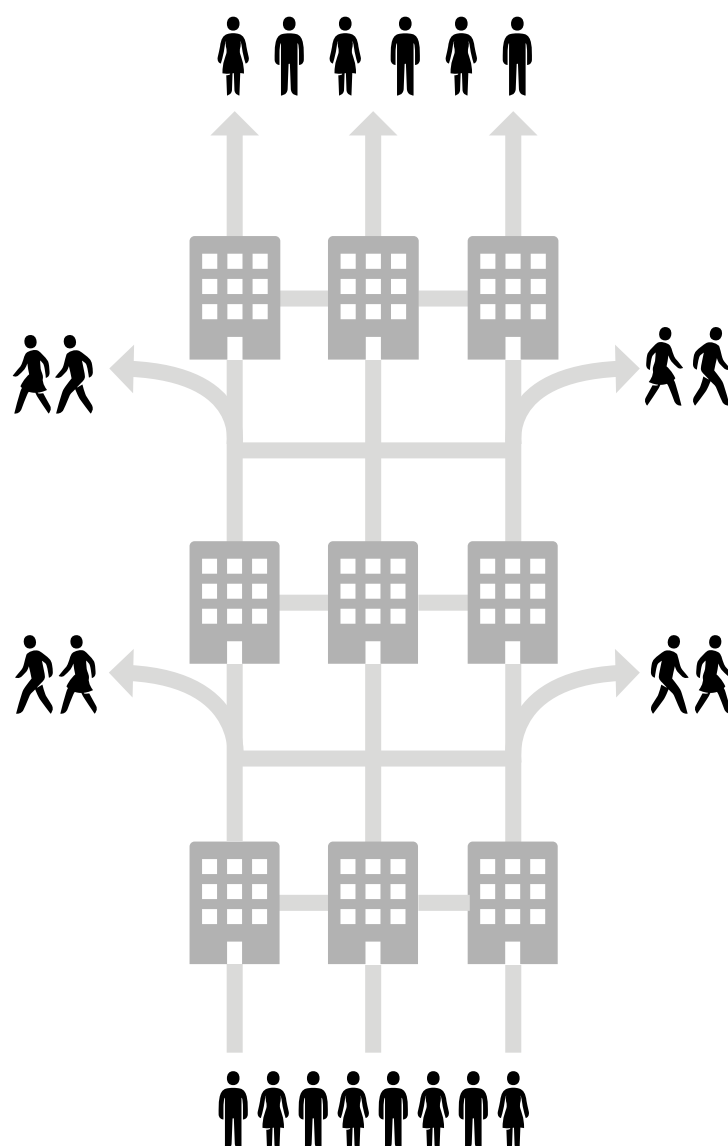

Wikken en wegen in het hoger onderwijs

Over studieloopbanen en instellingsbeleid

Wikken en wegen in het hoger onderwijs

Over studieloopbanen en instellingsbeleid

Lex Herweijer
Monique Turkenburg

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het SCP verricht deze taken in het bijzonder bij problemen die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het SCP te voeren beleid. Over de hoofdzaken hiervan heeft hij/zij overleg met de minister van Algemene Zaken; van Veiligheid en Justitie; van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties; van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; van Financiën; van Infrastructuur en Milieu; van Economische Zaken; en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2016

SCP-publicatie 2016-28

Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Figuren: Mantext, Moerkapelle

Vertaling samenvatting: AVB-vertalingen, Amstelveen

Omslagontwerp: bureau Stijlzoorg, Utrecht

ISBN 978 90 377 0806 6

NUR 740

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau

Postbus 16164

2500 BD Den Haag

www.scp.nl

info@scp.nl

De auteurs van SCP-publicaties zijn per e-mail te benaderen via de website. Daar kunt u zich ook kosteloos abonneren op elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

Inhoud

De webversie van deze publicatie wijkt in opmaak iets af van de gedrukte, papieren versie. Bij verwijzingen naar pagina's van deze editie daarom vermelden dat naar de webversie is verwezen.

Voorwoord	5
Samenvatting, conclusies en beschouwing	6
S.1 Korte beantwoording van de onderzoeksvragen	6
S.2 Aangrijpingspunten beleid	10
S.3 Beschouwing	12
1 Onderzoek naar studieloopbanen en beleid van onderwijsinstellingen	16
1.1 Verschillende routes	16
1.2 Veranderingen in voorwaarden	17
1.3 Vraagstelling	18
1.4 Opzet van het onderzoek	19
Noot	20
2 Routes naar het hoger onderwijs	21
2.1 Alternatieve routes verzachten de gevolgen van vroege selectie	21
2.2 Routes naar het hbo	22
2.3 Routes naar het wetenschappelijk onderwijs	35
2.4 Samenvatting en conclusies	41
Noten	43
3 Loopbanen in het hoger onderwijs	44
3.1 Streven naar meer studiesucces en hogere kwaliteit	44
3.2 Loopbanen in het hoger beroepsonderwijs	46
3.3 Loopbanen in het wetenschappelijk onderwijs	63
3.4 Samenvatting en conclusies	78
Noten	79
4 Iedere student op de juiste plek	80
4.1 Inleiding	80
4.2 Studiekeuzecheck en intake	81
4.3 Bindend studieadvies en begeleiding tijdens de studie	93
4.4 Switchen en uitval	99
4.5 De toegankelijkheid en het rendement in het hoger onderwijs	106
4.6 Conclusies over gevolgen wettelijke maatregelen en eigen instellingsbeleid	117

Summary	120
Bijlage A (te vinden op www.scp.nl bij deze titel)	
Literatuur	128
Geraadpleegde personen	132
Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau	133

Voorwoord

Er zijn in Nederland verschillende wegen die naar het hoger onderwijs leiden. Jongeren voor wie een havo- of vwo-diploma niet was weggelegd, kunnen altijd nog via het mbo naar het hoger onderwijs doorstromen. Deze route biedt kansen aan laatbloeiers en draagt daardoor bij aan de toegankelijkheid van het hoger onderwijs; het is belangrijk dat er geen talent verloren gaat. Toch is dat principe onder druk komen te staan.

In het hoger onderwijs is de laatste jaren meer aandacht gekomen voor de verhoging van het studiesucces (ofwel rendement) en de verbetering van de onderwijskwaliteit. De tijden van ‘de eeuwige student’ lijken inmiddels ver achter ons te liggen. Opleidingsinstanties doen er van alles aan om de aankomende studenten zo goed mogelijk bij de studiekeuze te begeleiden, zodat iedere student een passende keuze maakt. Daarna proberen ze de student naar een diploma te begeleiden. In de praktijk blijkt dat nog niet zo eenvoudig en wordt er rond de studiekeuze door zowel instellingen als studenten heel wat gewikt en gewogen. Naast studenten die meteen hun weg weten te vinden, is er een groep die al snel van opleiding wisselt, of zelfs uit het hoger onderwijs vertrekt.

Dit rapport geeft een beeld van de mogelijke wegen die naar het hoger onderwijs leiden en van verschillende studieloopbanen daarbinnen. Wordt de nagestreefde kansengelijkheid waargemaakt? Daarnaast geeft het rapport inzicht in de wijze waarop hogescholen en universiteiten invulling geven aan de nieuwe verplichtingen rondom de intake, plaatsing en begeleiding van studenten. Het onderzoek combineert kwantitatieve en kwalitatieve gegevens, en past binnen de brede discussie over de toegankelijkheid, rendement en *bildung* in het hoger onderwijs. Instellingen zoeken naar een balans tussen deze drie doelen.

Het onderzoek maakt onder andere gebruik van gegevens van de Dienst Uitvoering Onderwijs (duo). We danken Maya van der Eerden en Erik Fleur (beiden van duo) voor hun bijdrage en de prettige samenwerking. We bedanken Susanne Rijken van de Inspectie van het Onderwijs voor het zinvolle commentaar op het conceptrapport.

Daarnaast danken we alle medewerkers van de hogescholen en universiteiten voor de informatieve en prettige gesprekken die we met hen voerden over het instellingsbeleid en over enkele actuele thema's in het hoger onderwijs.

Prof. dr. Kim Putters
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

Samenvatting, conclusies en beschouwing

S.1 Korte beantwoording van de onderzoeksvragen

Routes naar het hoger onderwijs

De routes van havo naar hbo en van vwo naar het wetenschappelijk onderwijs (wo) vormen de hoofdmoot van de instroom in het hoger onderwijs, maar daarnaast zijn er iets minder gebruikelijke routes, zoals die van mbo naar hbo, van vwo naar hbo en van hbo (propedeuse of bachelor) naar het wetenschappelijk onderwijs.

De doorstroom van mbo naar hbo en van hbo naar wo zijn in de praktijk vooral belangrijk voor jongeren uit de lagere sociale milieus en uit kringen van niet-westerse migranten, omdat zij in het voortgezet onderwijs minder aan de havo en het vwo deelnemen.

We zien dat van alle iets minder gangbare routes die van mbo naar hbo nog steeds aanzienlijk in omvang is; ongeveer drie op de tien eerstejaars in het hbo heeft een mbo-vooropleiding. Afgezet tegen het aantal gediplomeerden van het mbo volgt de doorstroom van mbo naar hbo al een aantal jaren een dalende lijn. Na een opleving, waarschijnlijk onder invloed van de aankondiging van de afschaffing van de basisbeurs, lijkt deze daling bij de eerste lichting die onder het studievoorschot valt verder te hebben doorgezet.

Er moet nog blijken hoe groot de indirecte doorstroom (na een tussenjaar) van deze lichting mbo'ers zal zijn.

De doorstroom van hbo naar bacheloropleidingen in het wetenschappelijk onderwijs volgt ook een neerwaartse lijn, waarbij de niet-omvangrijke doorstroom met een hbo-propedeuse echter wel stabiel blijft. De afname van deze beide routes naar en in het hoger onderwijs heeft sterkere gevolgen voor jongeren voor wie deze routes belangrijk zijn: jongeren van laagopgeleide ouders en van niet-westerse herkomst. Daarbij komt dat de doorstroom van mbo'ers naar het hbo uit deze groepen de afgelopen jaren sterker is teruggelopen dan die van andere groepen, ook al is die van de mbo'ers van niet-westerse herkomst nog altijd hoger dan die van autochtone Nederlanders.

Redenen om af te zien van doorstroom naar het hbo

In welke mate financiële overwegingen een rol spelen bij het afzien van doorstroom naar het hbo, is niet geheel duidelijk. In de schoolverlatersonderzoeken (sis) van het ROA verwijzen respondenten het meest naar redenen die verwijzen naar een voorkeur voor werken, en minder naar financiële overwegingen (de kosten van de studie, de noodzaak van een inkomen). Misschien speelt ook voor respondenten die liever willen werken het kunnen verwerven van een inkomen een rol. Mbo'ers met laagopgeleide ouders of van niet-westerse herkomst verwijzen vaker dan anderen naar financiële overwegingen, ondanks de beschikbaarheid van studiefinanciering (destijds nog de basisbeurs). In eerste resultaten van ander recent onderzoek onder mbo'ers zijn financiën de meest genoemde reden om af te zien van een vervolgopleiding in het hbo. Anders dan zou worden verwacht, nam het gewicht hiervan niet verder toe na de invoering van het studievoorschot.

Loopbanen in het hbo minder gunstig dan in het wetenschappelijk onderwijs

Als we naar de loopbanen in het hoger onderwijs kijken, valt het contrast op tussen de ontwikkelingen in het hbo en het wetenschappelijk onderwijs. Een aanzienlijk aantal hbo-studenten switcht of vertrekt na het eerste jaar uit het hoger onderwijs (resp. ruim 20% en 15%). Over de wat langere termijn gezien nam de switch toe, hoewel dit het laatste jaar weer wat verminderde.

In samenhang met de toegenomen switch liep het percentage terug dat na vijf of acht jaar een diploma heeft gehaald. Een toenemend aantal studenten is na vijf jaar nog steeds bezig met de studie.

De loopbaan van studenten die in het hbo na het eerste jaar switchen, verloopt ook daarna minder goed dan die van studenten die bij hun oorspronkelijke keuze blijven. Een switch kan nodig zijn om een verkeerde keuze te corrigeren, maar die correctie heeft lang niet altijd succes.

Ook in het wetenschappelijk onderwijs wordt er na het eerste jaar veel geswitcht, maar de uitval is er veel geringer dan in het hbo. In het wetenschappelijk onderwijs zijn studenten vlotter gaan studeren en is het percentage dat na vier jaar een diploma heeft flink toegenomen bij opeenvolgende instroomcohorten. Een kanttekening daarbij is wel dat het diplomasucces na vier jaar in het verleden vrij gering was in deze sector. Bij recente instroomcohorten steekt het diplomasucces in het wetenschappelijk onderwijs inmiddels gunstig af bij dat van het hbo; in het verleden was dat omgekeerd. Ook het vervolg van de studieloopbaan na een switch is in het wetenschappelijk onderwijs een stuk positiever dan in het hbo. Switch fungeert hier beter als een correctie op de oorspronkelijke keuze en is minder dan in het hbo de voorbode van uitval.

De minder gunstige ontwikkelingen doen zich in het hbo in verhevigde mate voor bij studenten met een mbo-vooropleiding. Hun switch en uitval namen sterker toe dan die van havisten, en hun diplomasucces liep sterker terug. Terwijl mbo'ers het in het verleden in termen van diplomasucces na vijf jaar beter deden dan havisten, is dat bij recente instroomcohorten niet langer het geval.

Aansluitingsproblematiek speelt een belangrijke rol in de minder gunstige studieloopbanen van mbo'ers. In vergelijking hiermee verloopt de studieloopbaan van de – niet zo grote – groep studenten die vanuit de hbo-propedeuse overstapt naar het wetenschappelijk onderwijs goed.

Beleid van instellingen gevarieerd

De instellingen in het hoger onderwijs voeren een gevarieerd beleid op het gebied van de intake, plaatsing en begeleiding van studenten ter bevordering van een goede studiekeuze en studiesucces. Er is verschil in aanpak tussen instellingen, maar vaak ook tussen de verschillende opleidingen binnen een instelling. De betrokkenen zijn voorzichtig positief over de studiekeuzecheck. Knelpunten doen zich voor bij de docenten die studenten over hun studiekeuze moeten adviseren – men wil niet graag een negatief advies geven; en bij de studenten zelf: zij beschouwen het soms als een toelatingsexamen, maar nemen bij een negatieve uitslag dat advies toch niet altijd ter harte.

Terwijl instellingen iets selectiever in hun aannamebeleid kunnen zijn, zoals bij niet-verwante doorstroom van mbo'ers naar het hbo, laten ze dat soms na. Hbo'ers die naar het wetenschappelijk onderwijs doorstromen, moeten wel speciale doorstroomprogramma's volgen en deficiënties wegwerken; hetzelfde geldt voor havisten in het hbo met een niet-passend profiel. Over het algemeen vinden de instellingen dat de toegankelijkheid in het hoger onderwijs niet is afgenomen; wel vindt men dat de selectiviteit na de poort is toegenomen. Men lijkt huiverig voor meer selectiviteit voor de poort, ook al zijn op dit moment de switch en uitval soms nog groot. De betrokkenen vinden de criteria op grond waarvan men kan selecteren echter onvoldoende bewezen, waarover straks meer. Bovendien vindt men het belangrijk dat het onderwijs zijn emancipatiefunctie behoudt.

Wat gaat er goed?

Positief is dat de deelname aan het hoger onderwijs in Nederland hoog is. Inmiddels begint 55% van de jongeren aan een opleiding in het hbo of het wetenschappelijk onderwijs. Het hoger onderwijs is te bereiken via verschillende routes, waarvan we in dit onderzoek vooral naar de minder gebruikelijke routes hebben gekeken: die van mbo naar hbo en van hbo naar universiteit (wo).

Positief is dat er verschillende routes naar het hoger onderwijs mogelijk zijn; het is een sterk kenmerk van het stelsel en komt de deelname aan het hoger onderwijs ten goede. Niet iedere leerling wordt immers bij aanvang van het voorgezet onderwijs geplaatst in het schooltype passend bij zijn of haar niveau. Dat niveau is ook niet altijd zuiver vast te stellen: binnen een onderwijstype overlapt het prestatieniveau van een deel van de leerlingen met dat van een niveau eronder of erboven (OECD 2016). Er zijn ook laatbloeiers, die hun feitelijk prestatieniveau later dan hun leeftijdgenoten laten zien. Daarnaast ontwikkelen ook studenten die al in het mbo en hbo studeren zich uiteraard nog waardoor verder leren ineens aantrekkelijk kan worden. Voor al die leerlingen en studenten zijn de alternatieve routes naar en binnen het hoger onderwijs van groot belang. Ongeveer 30% van de instroom in het hbo bestaat uit mbo'ers; in het wetenschappelijk onderwijs heeft 15% van de instroom in de bacheloropleidingen een hbo-achtergrond.

Een gunstige ontwikkeling is dat het studierendement in het wetenschappelijk onderwijs is toegenomen. Het rendement was daar altijd vrij laag. Kennelijk hebben de maatregelen om een betere plaatsing en doorstroom te bevorderen effect gesorteerd. De switch is weliswaar nog aanzienlijk, maar doet zich vooral voor aan het begin van de studie en lijkt de studenten niet zo te hinderen in hun verdere studieloopbaan. De uitval uit het wetenschappelijk onderwijs is, zeker in vergelijking met die in het hbo, vrij laag.

Een gunstige ontwikkeling in het hbo is dat men – meer dan soms in het verleden – het hbo-eindniveau handhaaft. De betrokkenen die we spraken, constateerden een toegenomen kwaliteitsbewaking in het hbo; een beeld dat ook uit de accreditaties naar voren komt (RCHOO 2016). Het positieve effect daarvan zal zijn dat de civiele waarde van het hbo-diploma niet langer ter discussie kan komen te staan.

Afgaand op de gesprekken die we voerden, heeft er in het hoger onderwijs een 'cultuuromslag' plaatsgevonden, mede door de gemaakte prestatieafspraken. Hoewel er vroeger rondom kennismaking en plaatsing ook al het nodige gebeurde, is dat nu veel meer gestructureerd. De instellingen en studenten waarderen het vroege contact. Ook het (negatief) bindend studieadvies lijkt inmiddels geaccepteerd door de studenten, mits dit beperkt blijft tot het eerste studiejaar. Het heeft het studeren misschien 'schoolser' gemaakt, aldus een betrokkene, maar wel de studenten aangezet om zich direct meer in te zetten en resultaten te behalen.

Wat gaat er minder goed?

De doorstroom van mbo naar hbo neemt langzamerhand af, afgezien van een opleving in de twee jaren dat de basisbeurs voor het laatst beschikbaar werd gesteld. Deze doorstroomroute wordt meer benut door jongeren afkomstig uit een laag opleidingsmilieu en een niet-westerse achtergrond. Recent doen ze dat echter minder vaak. Hoewel nog steeds veel mbo'ers met een niet-westerse achtergrond doorstromen naar het hbo, daalt hun aandeel sneller dan van autochtone jongeren. Tegelijkertijd kunnen we constateren dat de samenstelling van de studentenpopulatie naar vooropleiding (havo, vwo, mbo) redelijk stabiel is. Omdat het totaal aantal mbo-gediplomeerden toenam, bleef het aantal mbo'ers in het hbo min of meer stabiel. Ondanks het afnemende doorstroompercentage zien we dat de doorstromers uit het mbo in het hbo veel aansluitingsproblemen hebben. Een deel van hen valt uit en dat aandeel is groter dan voorheen. Mbo'ers ervaren kennistekorten op het gebied van taal, rekenen/wiskunde en Engels; overigens missen ook havisten uiteenlopende studievaardigheden.

De altijd al geringere doorstroom vanuit het hbo naar het wetenschappelijk onderwijs nam ook af. Dit hoeft niet zonder meer als een negatieve trend te worden aangemerkt; de studenten hebben immers wel een hbo-diploma gehaald. Minpunt is echter dat dit een doorstroomroute naar het hoogste onderwijsniveau is die ook relatief belangrijk is voor jongeren met een niet-westerse achtergrond. De instroom vanuit de hbo-propedeuse bleef overigens gelijk.

We zagen dat het rendement in het hbo daalt: studenten doen langer over hun studie. Volgens de betrokkenen heeft dat te maken met aanscherping van de kwaliteitseisen door de instellingen, en misschien ook met een toegenomen appel op onderzoeksvaardigheden die studenten nog onvoldoende zouden beheersen. Het is zorgelijk dat kwaliteitseisen en rendement hier communicerende vaten lijken te zijn.

Switchen is in het hbo ook een groot probleem: het gebeurt vaak (ook herhaaldelijk) en leidt tot vertraging en uitval. Soms is dat uitval van mbo'ers, die toch al een diploma hebben gehaald waarmee ze de arbeidsmarkt op kunnen. Soms zijn de uitvallers echter havisten die onvoldoende zijn toegerust voor de arbeidsmarkt, en die vaak na verloop van tijd weer een nieuwe poging zullen wagen in het hbo.

Er zijn verschillende risicogroepen (zoals (niet-westerse) jongens, late aanmelders) en risico-opleidingen (in de sectoren economie en onderwijs) te onderscheiden, waar vooral

de switch maar ook de uitval hoog is. Ondanks een studiekeuzecheck start een deel van de jongeren met een opleiding waarvoor hun wiskundekennis of -niveau ontoereikend is, of de beheersing van het Nederlands tekortschiet. Een probleem bij alle categorieën studenten is het gebrek aan algemene studievaardigheden. Het gaat vaak om zeer essentiële vaardigheden en eigenschappen om te kunnen studeren, zoals zelfstandigheid en kunnen plannen, of het kunnen verwerken van teksten uit een boek.

Een ander punt van zorg betreft de financiële positie van sommige studenten. In de gesprekken werden voorbeelden genoemd van studenten die naast hun studie twintig uur per week werken om in hun onderhoud te kunnen voorzien. Bij zo'n omvang is het bijzonder moeilijk om goed te kunnen studeren en het vereiste aantal studiepunten te behalen.

De balans opgemaakt

Al met al is de situatie in het hbo zorgelijk; daarbij steekt die in het wetenschappelijk onderwijs gunstig af. De zorgen in het hbo betreffen een meer problematische switch, de hogere uitval en het dalend rendement. Het feit dat een gebrekkige aansluiting van mbo en hbo vooral bepaalde groepen nadelig lijkt te treffen, draagt bij aan die zorg. In zowel het hbo als wetenschappelijk onderwijs spannen sommige opleidingen in de sectoren economie en onderwijs de kroon als het om switch of uitval gaat. De ingezette instrumenten lijken hier vooralsnog onvoldoende effect te sorteren. In het wetenschappelijk onderwijs zien we een zekere gewenning bij zowel instelling als student aan het sturen op tempo in het eerste studiejaar; dit lijkt effect te hebben, want de rendementen zijn hier gestegen.

5.2 Aangrijpingspunten beleid

Momenteel beogen diverse beleidsmaatregelen de studiekeuze en het studiesucces in het hoger onderwijs te verbeteren. De maatregelen zijn zowel gericht op het hoger onderwijs zelf als op het aanleverend onderwijs. Wij zien de volgende aangrijpingspunten voor beleid.

Prestatieafspraken

Binnenkort wordt de balans opgemaakt over de mate waarin instellingen in het hoger onderwijs de prestatieafspraken hebben gerealiseerd, en zal een evaluatiecommissie het experiment van prestatieafspraken en prestatiebekostiging evalueren. Naar het zich laat aanzien, zal een deel van de instellingen in het hbo de afspraken niet halen (RCHO0 2016). De evaluatiecommissie heeft ook opdracht gekregen om 'het verhaal achter de cijfers' in de evaluatie te betrekken (TK 2015/2016). Of het instrument prestatieafspraken succesvol is, moet dus nog blijken uit de evaluatie. Het is de vraag of de instellingen straks opnieuw zijn te verleiden tot het maken van zulke prestatieafspraken. In de gesprekken die wij voor dit rapport voerden, bleek dat betrokkenen weliswaar ook winst van de gemaakte afspraken zagen, maar moeite hadden met een eenzijdige focus op kwantitatieve doelstellingen en het daarop afgerekend kunnen worden. Streefcijfers naast meer kwalitatieve doelstellingen kunnen waarschijnlijk op meer draagvlak bij de betrokkenen rekenen.

Betere aansluiting

Een ander aangrijpingspunt ligt voor de hand en betreft een betere aansluiting tussen de vooropleiding en het hoger onderwijs. Betrokkenen verwachten veel van de keuzedelen in het mbo die gericht zijn op doorstroom naar het hbo. Dat aanbod moet niet alleen inspelen op de cognitieve eisen in het hbo, maar ook op de studievaardigheden die het hbo vraagt. Verschillende keuzedelen in het mbo-curriculum die gericht zijn op een betere doorstroom naar het hbo zijn al gereed of in ontwikkeling. De verwachting is dat deze keuzedelen de mbo'ers straks beter voorbereiden op het hbo, ook door het wegwerken van deficiënties in bepaalde vakken. In aanvulling daarop zou de regionale samenwerking tussen mbo en hbo soms verder kunnen worden verbeterd, zoals ook in de Strategische Agenda Hoger onderwijs en Onderzoek 2015-2025 wordt bepleit (ocw 2015a). Aanvullende eisen stellen kan mbo'ers behoeden voor al te rigoureuze studiekeuzes in het hbo die slechts tot uitval leiden. Instellingen lijken die aanvullende eisen niet altijd te willen stellen; daarmee is er wel sprake van ongelijkheid waarbij aan havisten wel eisen worden gesteld en aan mbo'ers niet (of nauwelijks). De vraag dringt zich op of hier sprake is van een weef fout. Er zijn overigens grote verschillen tussen hbo-instellingen in de mate waarin mbo-studenten in het eerste jaar uitvallen (ocw 2015a). Minder succesvolle instellingen kunnen leren van instellingen waar mbo'ers in het eerste jaar nauwelijks uitvallen. De focus op een betere aansluiting van mbo naar hbo is vanuit het toegankelijkheidsperspectief logisch. Welke maatregelen men echter ook treft: niet iedere mbo-student kan het hbo-niveau aan. Het mbo kwalificeert ook direct voor de arbeidsmarkt en voor degenen voor wie een hbo-opleiding een stap te ver is, is de *associate degree* een optie; deze is momenteel volop in ontwikkeling.

Ook bij de andere doorstroomroutes kan de aansluiting beter. De betrokkenen zien dat de kloof tussen vwo en universiteit groot is, en dat geldt ook voor het havo en hbo. Misschien kunnen aanpassingen in de opbouw van het curriculum niet alleen in de vooropleiding, maar ook in het hoger onderwijs de aansluiting verder versoepelen.

Optimaliseren beroepsvoorlichting en loopbaanoriëntatie

Er lijkt verbetering mogelijk in de studievoorlichting en informatie over het soort beroepen dat men met een studie kan uitoefenen, nu zo veel jongeren switchen en uitvallen. Loopbaanoriëntatie en begeleiding in het voorafgaande onderwijs kunnen bijdragen aan een goede studiekeuze en het terugdringen van uitval in de vervolgoopleidingen, ook al is het geen garantie dat studenten de juiste keuze maken (Warps 2013). Het perspectief van sommige jongeren in het hbo die bijvoorbeeld steeds weer voor een (min of meer vergelijkbare) economische opleiding kiezen en vervolgens vastlopen, is soms beperkt. Er zijn hbo-studenten die steeds dezelfde studie bij een andere hogeschool proberen te volgen, maar ook steeds een negatief bindend studieadvies krijgen. Het is de vraag of deze jongeren niet beter voor die valkuil zouden moeten worden behoed, bijvoorbeeld door het negatief studieadvies landelijk bindend te laten zijn; misschien niet na één keer, maar wel na de tweede keer. Daar moet dan wel de mogelijkheid voor een brede heroriëntatie tegenover

staan, waarbij de student opties leert te overwegen waar hij of zij niet eerder aan heeft gedacht.

Beter advies en meer binding

De studiekeuzecheck kan misschien beter worden benut door studenten en instelling. Tegelijkertijd wijzen de instellingen ook nu al op de grote investering in tijd en geld die de studiekeuzecheck kost. Instellingen zouden zeker bij de opleidingen met een evident hoge uitval wat vaker dat negatieve advies moeten durven geven in het belang van de student en daarbij kunnen wijzen op alternatieven. Docenten en studieadviseurs zouden beter kunnen worden begeleid om die rol op te pakken, maar moeten dan wel zeker kunnen zijn van voorspellende criteria.

Een ander aangrijpingspunt volgens betrokkenen is het instellingsbeleid en een verdere professionalisering van docenten gericht op het realiseren van binding: het scheppen van een band tussen student en instelling. Misschien is er wat te leren van opleidingen die er nu al beter in slagen om die binding tot stand te brengen. In studierichtingen waarvan het beroepsbeeld duidelijk is, is de switch en uitval onder studenten bijvoorbeeld minder groot. Het tijdens de studie appelleren aan de student als toekomstig beroepsuitoefenaar zorgt misschien ook voor de gewenste binding.

Monitoring en onderzoek naar succescriteria en invloed van maatregelen

Van een andere orde is het blijvend onderzoek doen naar de studieloopbanen van studenten met verschillende achtergronden, om meer grip te krijgen op onderscheidende criteria voor succes dan wel voor switch of uitval. Een belangrijk aandachtspunt is of de studiekeuzecheck effect heeft, of beter gezegd: 'werkt', en of er misschien meer en minder succesvolle varianten zijn te onderscheiden (Kappe 2015). De invloed van afzonderlijke maatregelen zal daarbij lastig te scheiden zijn.

Of invoering van het studievoorschot tot meer ongelijkheid in toegankelijkheid leidt, moet nog worden gezien. Er lijkt een lichte afname te zijn van mbo'ers in het hbo; zij zeggen liever te willen gaan werken. Dat kan duiden op een positieve pullfactor van de arbeidsmarkt, maar ook op een negatieve pushfactor vanwege gederfd inkomen door langer te studeren.

5.3 Beschouwing

Spanning tussen toegankelijkheid en studiesucces?

We zagen in dit rapport dat de doorstroom van mbo naar hbo hapert en dat dit vooral jongeren uit minder bevoorrechte milieus lijkt te treffen. Staat de toegankelijkheid van het hoger onderwijs daarmee onder druk? Een groot deel van de mbo'ers, vooral die van niet-westerse herkomst, stroomt nog steeds door naar het hbo; daarbij worden doorstromers naar niet-verwante opleidingen soms zelfs geen beperkingen opgelegd. We kunnen dus allerminst zeggen dat deze doorgangsrouten – met uitzondering van de pabo, die sterker is gaan voorselecteren – is ingeperkt. Maar er is, zoals een van de betrokkenen zegt, een verschil tussen toegankelijkheid en kans. Instellingen zeggen de studenten niet te willen frus-

treren in hun studiekeuze, maar de facto pakt dat soms wel zo uit. De kans om met een mbo-achtergrond succesvol te zijn in het hbo lijkt af te nemen. Bormans et al. (2015) spreken daarom over schijntoegankelijkheid. De mbo-studenten ervaren tekorten in kennis op het gebied van taal- en rekenvaardigheden en Engels. Ondanks het feit dat er in het mbo meer aandacht is gekomen voor deze basisvaardigheden en ook de eisen strenger zijn geworden, heeft dit voornog niet tot een beter gekwalificeerde instroom in het hbo geleid. Het verder inperken van de studieduur in het mbo van vier jaar naar drie draagt straks mogelijk negatief bij aan dat effect, tenzij de strengere eisen in het mbo zich meer gaan vertalen in betere prestaties.

Minder kans op succes heeft voor een deel te maken met tekorten in bepaalde vakken en meer in het algemeen met de kloof tussen vooropleiding en hoger onderwijs. Een betere selectie kan mismatch en daarmee ook switch of uitval voorkomen. De instellingen zouden soms wel iets selectiever willen zijn, vooral bij opleidingen waar de uitval groot is. Toch willen de instellingen liever niet selecteren aan de poort. Het dilemma is dat men niet goed weet waarop men precies zou moeten selecteren. Ze laten dat na de studiekeuzecheck aan de student zelf over: zelfselectie moet leiden tot een betere match tussen student en opleiding. Het is echter nog onduidelijk in welke mate dit instrument ook echt (zelf)selecterend werkt. Als studenten de studiekeuzecheck als een extra drempel opvatten en er zelfs voor oefenen, werkt het instrument niet zoals het zou moeten. De veronderstelde zelfselectie tast de toegankelijkheid bovendien niet aan; zelfs bij een negatief advies kan de student gewoon met de studie starten.

Studenten strikter adviseren?

Jongeren vinden het vaak lastig om een keuze te maken voor een studie in het hoger onderwijs. Het aanbod is groot, het beeld over zowel de studie als het later uit te oefenen beroep soms vaag, en de mogelijkheden in de zin van toelatingseisen of talent zijn niet onbeperkt.

Er is sprake van keuzestress. Ouders spelen daarin een rol: enerzijds ondersteunen ze hun kind in het keuzeproces, anderzijds zijn ze soms te sterk sturend, zo bleek uit de gesprekken. Nieuwkomers in het hoger onderwijs missen vaak de steun en eigen ervaring van hun ouders op dit punt. Studenten die een niet-intrinsiek gemotiveerde keuze maken – bijvoorbeeld op advies van hun ouders – hebben meer kans om te switchen of uit te vallen.

De docenten die de studenten bij de studiekeuzecheck spreken, weten dat en willen de student een moeizaam genomen besluit of intrinsiek gemotiveerde keuze bij een slechte match niet altijd ontnemen. Een negatief advies wordt dus niet altijd gegeven, ook al ligt dat gezien de uitkomst wel voor de hand, en als het wordt gegeven, wordt het niet altijd opgevolgd. Wel bindend is soms de uitkomst van de studiekeuzecheck voor de late aanmelders (na 1 mei).

Een ander echt bindend advies betreft het aantal te behalen studiepunten in het eerste jaar. Een student die zonder goede reden te weinig punten behaalt, moet omzien naar een andere studie. Instellingen bieden die studenten vaak de mogelijkheid voor een heroriën-

tatie, maar daar wordt volgens betrokkenen niet altijd gebruik van gemaakt. Het negatief bindend studieadvies brengt een (volgende) schifting teweeg, en dat brengt ons op een volgend dilemma.

Rendement versus kwaliteit en ontplooiing?

Het begrip 'rendement' kwam vooral door de bezetting van de Universiteit van Amsterdam (UvA) als protest tegen 'rendementsdenken' in kwade reuk te staan. Een van de betrokkenen heeft het over studenten 'door de studie jagen', een ander heeft het over 'studiepuntenvreter'. Er lijkt een tegenstelling tussen rendement en kwaliteit te zijn, en tussen rendement en persoonsontwikkeling of ontplooiing (ook wel met *bildung* aangeduid). De gemaakte prestatieafspraken lijken vooral op het vergroten van het studierendement gericht, maar gaan ook over kwaliteitsverbetering. Over wat kwaliteit is, valt te discussiëren, maar uit de gesprekken in het wetenschappelijk onderwijs wordt duidelijk dat een stijging van het studierendement niet ten koste van de kwaliteit is gegaan; men vindt het een oneigenlijke tegenstelling. In het hbo voert men juist het dalende studierendement aan als bewijs dat de kwaliteit in orde is: het is immers minder gemakkelijk voor studenten om snel af te studeren. De opgave voor het hbo is om het rendement te verbeteren zonder concessies aan het wenselijke eindniveau te doen. Ook studenten in het hbo zijn zowel gebaat bij goed onderwijs en een diploma waarvan de waarde niet wordt betwist, als bij vlot studeren.

In vergelijking met het wetenschappelijk onderwijs heeft het hbo wel een andere positie. De diversiteit in termen van vooropleidingen van studenten is er groter en het hbo vervult nadrukkelijker dan het wetenschappelijk onderwijs een emancipatiefunctie, waarvoor toegankelijkheid en het bieden van kansen wezenlijk zijn. De opgave om het studierendement te verbeteren zonder concessies aan het niveau te doen, lijkt daardoor lastiger dan in het wetenschappelijk onderwijs.

Het lijkt evident dat een al te korte opleidingsduur weinig ruimte voor verdieping, verbreding of reflectie laat; maar dat een lange studieduur evenmin garant staat voor meer kwaliteit. Studenten die naast hun studie veel uren erbij werken, zullen misschien minder aan verdieping toekomen. Een van de betrokkenen stelt dat meer rendement in de beginfase van de studie ook meer ruimte laat voor verdieping of verbreding later in de studie, en dat lijkt plausibel. Recent hebben de laatste twee universiteiten die een negatief bindend studieadvies in het tweede studiejaar hanteren, besloten om daarvan af te zien. Minder focus op het behalen van studiepunten na het eerste jaar laat de student meer ruimte om zich breder te oriënteren. Tegelijkertijd zijn de financiële voorwaarden door de invoering van het studievoorschot minder gunstig dan voorheen, wat een prikkel kan zijn om juist vlot te studeren.

Tornen aan het niveau van de opleiding of al te gemakkelijk diploma's verstrekken om het rendement te verhogen, wijzen de betrokkenen terecht af. Het hbo is net iets strenger geworden in de kwaliteitsbewaking bij het afstuderen en degenen die wij spraken, lijken daar vooralsnog niet van terug te willen komen. Wel is er door de betrokkenen erkenning

voor het feit er veel wordt gevraagd van studenten in een heel vormende periode van hun leven. Voor die persoonlijke vorming moet ook voldoende ruimte zijn.

Toekomst: zorgen over selectie

Uit de gesprekken met de instellingen bleek dat er twijfel en onzekerheid is over wat bewezen juiste criteria zijn om studenten adequaat te kunnen adviseren en plaatsen. Voor de meeste opleidingen geldt nu de studiekeuzecheck, maar daarnaast zijn er opleidingen waarvoor wordt geselecteerd vanwege een numerus fixus, omdat er aanvullende eisen van toepassing zijn (bv. sportopleidingen), of omdat het kleinschalig en intensief onderwijs betreft (bv. University Colleges). Het aantal bacheloropleidingen waarvoor wordt geselecteerd, is de afgelopen jaren toegenomen. Daarbij is de toelating tot opleidingen met een numerus fixus de laatste jaren steeds vaker op basis van decentrale selectie, en minder vaak op basis van loting (Inspectie van het Onderwijs 2015a). Instellingen hebben het beeld dat decentrale selectie bijdraagt aan minder uitval en verhoging van het rendement, omdat beter gekwalificeerde en gemotiveerde – en daarmee meer kansrijke – studenten instromen (Inspectie van het Onderwijs 2015a). De komende jaren zal het belang van decentrale selectie verder toenemen: vanaf studiejaar 2016/17 wordt de loting voor numerus-fixusopleidingen afgeschaft en zullen de plaatsen in die opleidingen volledig op basis van decentrale selectie worden toegewezen. De selectie moet uitgaan van minstens twee soorten criteria, en kan dus niet uitsluitend op het examencijfer in de vooropleiding worden gebaseerd.

Uit de gevoerde gesprekken blijkt dat men het moeilijk vindt om echt goede criteria te benoemen en toe te passen bij het matchen van student en opleiding. Ook bij decentrale selectie van studenten zal dat probleem zich waarschijnlijk aandienen. Onderzoek naar decentrale selectie voor de studie geneeskunde aan de Groningse universiteit laat zien dat het in de praktijk lastig kan zijn om bij decentrale selectie onderscheid tussen meer en minder kansrijke aspirant-studenten te maken. Studenten die bij de decentrale selectie werden afgewezen, maar alsnog via loting toegang kregen tot de studie, presteerden in verschillende opzichten (cijfers, studiepunten, uitval) even goed als geselecteerde studenten.

Alleen de score voor professioneel gedrag van afgewezen studenten was lager dan die van geselecteerde studenten (Schripsema et al. 2014). Naarmate meer decentraal wordt geselecteerd, wordt de vraag naar de validiteit van de selectiebeslissing belangrijker.

Een andere zorg betreft de invloed van het studievoorschot op de instroom en doorstroom in het hoger onderwijs. Er stromen momenteel minder mbo'ers door naar het hbo en de vraag is in hoeverre afschaffing van de basisbeurs daarbij een rol speelt. Belangrijk is dat het hoger onderwijs ook via de langere routes toegankelijk blijft en dat die routes een reële kans op een hoger opleidingsniveau bieden. Zonder dat laatste wordt toegankelijkheid een leeg begrip. Als die brede toegankelijkheid onder druk komt te staan, dupeert dat niet alleen jongeren uit minder geprivilegieerde milieus, maar dreigt ook talent verloren te gaan.

1 Onderzoek naar studieloopbanen en beleid van onderwijsinstellingen

1.1 Verschillende routes

De instroom in het hoger onderwijs is de afgelopen decennia aanzienlijk toegenomen. Inmiddels begint omstreeks 55% van de jongeren aan een opleiding in het hoger onderwijs (OECD 2015). Het bestaan van verschillende routes naar het hoger onderwijs heeft bijgedragen aan deze groei van de instroom in het hoger onderwijs. De havo en het vwo bereiden hun leerlingen voor op doorstroom naar respectievelijk het hbo en het wetenschappelijk onderwijs (wo), maar het hbo is ook bereikbaar via het mbo, en het wetenschappelijk onderwijs via het hbo. Vanwege hun lengte kunnen deze laatstgenoemde routes extra kosten met zich meebrengen, maar het bestaan van verschillende voortrajecten bevordert wel de toegankelijkheid van het hoger onderwijs en kan bijdragen aan de ontwikkeling van talent dat anders minder tot ontplooiing zou komen.

Ook binnen het hoger onderwijs zijn er verschillende wegen naar succes. Naast studenten die de opleiding die ze beginnen met succes doorlopen en afronden, is er ook een aanzienlijke groep die een minder rechte weg volgt en een of zelfs meerdere keren van studie wisselt. Als onderdeel van de zoektocht naar een passende opleiding kan dat switchen een positieve functie hebben, maar de langere studieduur, de hogere kosten voor de student en de onderwijsinstelling, en een mogelijk hoger risico van uitval vormen de keerzijde. Het studiesucces in het hoger onderwijs is van oudsher niet hoog. In de eerste fase van de studie wordt er veel geswitcht tussen opleidingen en een substantiële groep studenten haalt uiteindelijk geen diploma. Studenten die wel een diploma halen, doen daar vaak veel langer over dan de nominale studieduur. In een poging hier verandering in te brengen, maakte de overheid in 2012 afspraken met de hogescholen en universiteiten over verbetering van de studieloopbanen. Daarnaast werden afspraken gemaakt over de kwaliteit van het onderwijs, de profilering van het opleidingsaanbod en de benutting van wetenschappelijke kennis (RCHO0 2014).

De verbetering van studieloopbanen moet gestalte krijgen tegen de achtergrond van toegenomen eisen aan de kwaliteit van de opleidingen in het hoger onderwijs. De eisen die aan de programmering, de docenten en vooral aan de examinering en eindwerkstukken worden gesteld, werden hoger (Inspectie van het Onderwijs 2014). Dit kan spanning oproepen met het streven om de opleidingen breed toegankelijk te houden. De toegang via trajecten die weliswaar bijdragen aan brede toegankelijkheid en talentontwikkeling, maar die een hoger risico op vertraging of uitval hebben, kan onder druk komen te staan. Bronneman-Helmerts (2004: 388) wijst in dit verband op een 'trilemma' tussen de drie doelstellingen die moeilijk gelijktijdig zijn te realiseren: het studierendement verbeteren, de toegankelijkheid bevorderen en het niveau handhaven. Onderwijsinstellingen staan voor de opgave om hier een balans in te vinden en de op het oog moeilijk te verenigen doelen

van kwaliteit, studiesucces en behoud van brede toegankelijkheid gelijktijdig te realiseren (Inspectie van het Onderwijs 2014).

1.2 Veranderingen in voorwaarden

De voorwaarden waaronder jongeren studeren, zijn de afgelopen jaren veranderd. Hun aanspraken op door de overheid bekostigd onderwijs en recentelijk ook de financiële ondersteuning die de overheid biedt, zijn ingeperkt. Sinds 2011 kunnen studenten nog slechts één bachelor- en één masteropleiding tegen gesubsidieerd tarief (wettelijk collegegeld) afronden. Enkele uitzonderingen daargelaten kunnen studenten na voltooiing van een studie voor een tweede studie van hetzelfde niveau geen aanspraak op het lage tarief maken. Onderwijsinstellingen brengen in dat geval het hogere instellingscollegegeld in rekening.¹ Het stapelen van opleidingen binnen het hoger onderwijs is dus minder aantrekkelijk geworden, omdat het nu meestal veel kostbaarder is.

Recentelijk veranderde ook de financiële ondersteuning van studenten. In de studiefinanciering werd met ingang van studiejaar 2015/'16 het systeem van de basisbeurs vervangen door het studievoorschot, waarbij een gift (de basisbeurs) is vervangen door het recht op een lening.

Met de Wet kwaliteit in verscheidenheid hoger onderwijs van 2013 zijn maatregelen doorgevoerd om een passende studiekeuze en studiesucces te bevorderen. Een van de elementen is een zekere inperking van het recht op instroom in het hoger onderwijs. Voor mbo'ers is het recht op toelating in het hbo met ingang van studiejaar 2015/'16 komen te vervallen als de hbo-opleiding slecht op de mbo-opleiding aansluit. Eerder al (studiejaar 2013/'14) verviel het recht op toelating tot het wetenschappelijk onderwijs voor studenten die op basis van een hbo-propedeuse naar de universiteit willen overstappen. Met het oog op het studiesucces mogen hogescholen en universiteiten nu in beide gevallen aanvullende eisen stellen.

Om de studiekeuze te verbeteren, werd de aanmelddatum voor een studie vervoegd naar 1 mei. Studenten die zich tijdig aanmelden, hebben recht op toelating en op een studiekeuzeadvies. Bij latere aanmelding vervallen die rechten en is het aan de instellingen om te bepalen of en onder welke voorwaarden studenten worden toegelaten. De hoop is dat tijdige aanmelding en het studiekeuzeadvies aan een passende studiekeuze en een beter verloop van de studieloopbaan bijdragen. Hogescholen en universiteiten hebben ruimte om naar eigen inzicht invulling aan de verplichtingen te geven.

Een al wat langer lopende ontwikkeling is de verhoging van de studievoortgangsnormen in het eerste jaar. Studenten die onvoldoende voortgang met hun studie maken, kunnen aan het einde van het eerste jaar een negatief bindend studieadvies krijgen, waarna ze niet verder mogen met hun opleiding. De normen die daarvoor worden gehanteerd, lopen uiteen, maar zijn de afgelopen jaren over hele linie strenger geworden (Inspectie van het Onderwijs 2015b). Sinds studiejaar 2013/'14 werd op beperkte schaal geëxperimenteerd met uitbreiding van het bindend studieadvies (bsa) naar het tweede studiejaar. Bredere invoering

van het bsa in het tweede jaar is inmiddels van de baan (TK 2015/2016b), en aan de Universiteit Leiden werd het experiment onlangs gestaakt.

Uiteenlopende effecten

De gestelde doelen en veranderingen in aanspraken kunnen uiteenlopende gevolgen voor studenten en instellingen hebben. Door de inperking van aanspraken en financiële ondersteuning is de druk op studenten toegenomen om een goede, passende studiekeuze te maken en ook om tempo te maken met studeren. Voor hogescholen en universiteiten werd het nog belangrijker om studenten goed bij hun studiekeuze te begeleiden, en ook daarna, gedurende hun studie. Door de nadruk op meer studierendement en verhoging van de kwaliteit kunnen de instellingen geneigd zijn om waar mogelijk studenten meer op basis van geschiktheid te selecteren.

1.3 Vraagstelling

Tegen de achtergrond van de geschetste doelstellingen en veranderingen in aanspraken en voorwaarden hebben we onderzoek gedaan naar het gebruik van verschillende routes naar het hoger onderwijs, naar studieloopbanen binnen het hoger onderwijs en naar de wijze waarop hogescholen en universiteiten invulling geven aan het beleid om studenten op de goede plek te krijgen en studiesucces te bevorderen.

Routes naar het hoger onderwijs

Voor dit onderdeel van het onderzoek (zie hoofdstuk 2) inventariseren we de ontwikkeling van het gebruik van verschillende routes naar het hoger onderwijs. Een belangrijk gezichtspunt daarbij is de maatschappelijke achtergrond van studenten die de verschillende routes benutten. De mbo-route naar het hbo en de hbo-route naar het wo kunnen vooral een alternatief zijn voor groepen die zich in het voortgezet onderwijs minder vaak rechtstreeks voor deze opleidingen weten te kwalificeren.

De volgende onderzoeksvragen staan voor dit gedeelte centraal:

- Hoe heeft het gebruik van de verschillende routes naar het hoger onderwijs zich ontwikkeld?
- Wat zijn de achtergronden van jongeren die de mbo-route naar het hbo en de hbo-route naar het wo benutten, en wat zijn de overwegingen om deze routes al dan niet te benutten?

Studieloopbanen

Voor het onderdeel studieloopbanen brengen we in hoofdstuk 3 in kaart hoe loopbanen in het hoger onderwijs zich hebben ontwikkeld in termen van wisselen tussen opleidingen (switch), uitval uit het hoger onderwijs en studiesucces. Een belangrijke invalshoek hierbij is het verschil in studieloopbaan tussen studenten die via verschillende voortrajecten in het hoger onderwijs zijn aangeland. Een ander punt van aandacht is de betekenis van switchen:

functioneert dat als een tussenstap naar een meer passende keuze gezien het verdere verloop van de studieloopbaan?

De volgende onderzoeksvragen staan voor dit onderdeel centraal:

- Hoe ervaren studenten de aansluiting tussen hun vooropleiding en de gekozen opleiding in het hoger onderwijs?
- Hoe hebben studieloopbanen in het hoger onderwijs zich ontwikkeld in termen van switch, uitval en diplomasucces?
- Hoe vergaat het studenten die van opleiding wisselen in hun verdere studieloopbaan?
- Welke verschillen in studieloopbaan zijn er tussen studenten met verschillende voortrajecten?

Beleid van onderwijsinstellingen

Het is aan hogescholen en universiteiten zelf om invulling te geven aan maatregelen uit het landelijke beleid, zoals het aanbieden van een studiekeuzeadvies. Zij kunnen daarbij eigen keuzes maken en kunnen op hun eerdere beleid voortbouwen om een goede studiekeuze te bevorderen en studenten op de juiste plek te krijgen. Daarnaast staan instellingen voor de taak om studiesucces te bevorderen, door begeleiding van studenten, voortgangsnormen in de eerste fase van de studie hanteren, of deficiënties repareren. Instellingen kunnen inspelen op de instroom van studenten met verschillende vooropleidingen en hebben sinds kort ook de wettelijke ruimte gekregen om aanvullende eisen aan bepaalde groepen aspirant-studenten te stellen.

Dit gedeelte van ons onderzoek richt zich op de invulling die hogescholen en universiteiten geven aan het beleid op deze terreinen en de ervaringen die ze daarmee hebben. Hoofdstuk 4 gaat hierop in.

De volgende onderzoeksvragen staan daarbij centraal:

- Wat is het beleid van onderwijsinstellingen op het gebied van intake, plaatsing en begeleiding van studenten en het bevorderen van studiesucces? Wat zijn hun ervaringen en welke knelpunten zien ze?
- In hoeverre stemmen de onderwijsinstellingen hun beleid af op studenten met verschillende vooropleidingen?
- Hoe denken onderwijsinstellingen over de balans tussen het bevorderen van studiesucces en het behoud van toegankelijkheid, en welke afwegingen maken ze hierbij?

1.4 Opzet van het onderzoek

Het onderzoek volgt een gemengde aanpak: we gebruiken kwantitatieve gegevens en benutten ook kwalitatieve informatie.

Kwantitatieve gegevens

Trends in vooropleidingen en studieloopbanen brengen we in kaart op basis van gegevens uit het databestand 1 cijfer HO, die op verzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau zijn bewerkt door de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO). 1 cijfer HO is een gegevensbestand dat

is afgeleid van registraties van deelname aan het hoger onderwijs. Aanvullend benutten we data over achtergronden, overwegingen en ervaringen van studenten uit het Schoolverlaters Informatiesysteem (sis) verzameld door het ROA, Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA 2016) en uit de Studentemonitor Hoger Onderwijs verzameld door ResearchNed (Van den Broek en Brink 2015).

Kwalitatief onderzoek

Om inzicht in het beleid, de ervaringen en de visie van hogescholen en universiteiten te krijgen, hebben we op een aantal instellingen gesprekken met sleutelfiguren gevoerd: vertegenwoordigers van vijf hogescholen en vier universiteiten. Bij het benaderen van instellingen is naar een zekere regionale spreiding gestreefd, echter zonder landelijke representativiteit te pretenderen. De gesprekspartners zijn betrokken bij het beleid van hun instelling op gebied van matching en studiesucces, en doen daar soms ook onderzoek naar binnen hun instelling. Gesproken is met vertegenwoordigers van:

- Hogeschool van Arnhem en Nijmegen
- Windesheim
- Hogeschool Rotterdam
- Hogeschool Utrecht
- Fontys Hogescholen
- Universiteit van Amsterdam
- Erasmus Universiteit Rotterdam
- Universiteit Leiden
- Technische Universiteit Delft

Voor een nadere toelichting op de aanpak van het kwalitatieve onderzoek, zie hoofdstuk 4.

Noot

- 1 Uitzonderingen zijn tweede opleidingen die op het onderwijs of de gezondheidszorg gericht zijn, indien de eerste opleiding waarvoor een diploma is behaald niet in een van die sectoren valt, en tweede opleidingen die gelijktijdig met de eerste opleiding worden gevolgd. Dit laatste om ambitieuze studenten niet te ontmoedigen.

2 Routes naar het hoger onderwijs

2.1 Alternatieve routes verzachten de gevolgen van vroege selectie

Nederland is een van de landen waar jongeren op relatief jonge leeftijd voor verschillende onderwijstrajecten worden geselecteerd. Op basis van het niveau dat ze aan het einde van het basisonderwijs bereiken, worden leerlingen in de eerste fase van het voortgezet onderwijs over zes verschillende opleidingsniveaus verdeeld, uiteenlopend van de vmbo basisberoepsgerichte leerweg tot het vwo. Brugklassen bieden enig uitstel van selectie, maar vooral brugklassen van meer dan twee niveaus komen steeds minder voor en het percentage homogene brugklassen neemt toe (Inspectie van het Onderwijs 2015b; Inspectie van het Onderwijs 2016a). Leerlingen lijken steeds vroeger te worden voorgesorteerd voor de verschillende vervolgopleidingen na het voortgezet onderwijs, respectievelijk het mbo, het hbo of het wetenschappelijk onderwijs (wo).

Deze vroege selectie heeft het risico van onderbenutting van talent. Laاتبloeiers die op het moment van selectie nog niet laten zien wat ze in zich hebben, kunnen terecht komen op een niveau dat onvoldoende recht doet aan hun mogelijkheden. Het risico daarop neemt toe doordat het geadviseerde niveau van voortgezet onderwijs niet altijd in overeenstemming met het prestatieniveau van leerlingen is, waarbij de vertekening samenhangt met het opleidingsniveau van de ouders van leerlingen (Inspectie van het Onderwijs 2016a). Doordat de verschillende stromen hun eigen lesprogramma hebben en doordat de samenstelling van leerlingenpopulaties verschilt, nemen verschillen tussen leerlingen na de selectie in het voortgezet onderwijs verder toe (Dronkers 2007). Internationaal vergelijkend onderzoek laat dan ook zien dat prestatieverschillen naar sociaal milieu in het algemeen groter zijn in gesegmenteerde onderwijsstelsels met vroege selectie dan in stelsels met geïntegreerd voortgezet onderwijs (Onderwijsraad 2010; Van de Werfhorst en Mijs 2010). De mogelijkheid om opleidingen in het voortgezet onderwijs te stapelen, kan de gevolgen van vroege selectie verzachten. Door na de vmbo theoretische leerweg naar de havo over te stappen, kunnen leerlingen de kloof tussen vmbo en havo/vwo overbruggen en zich zo alsnog in het voortgezet onderwijs kwalificeren voor het hoger onderwijs. Havo-gediplomeerden kunnen zich met de overstap naar het vwo in het voortgezet onderwijs voor een universitaire opleiding kwalificeren. Het mavo-havo stapelen nam sterk af in de jaren negentig van de twintigste eeuw (Bronneman-Helmets et al. 2002), maar maakte een comeback in de jaren nul van deze eeuw. Vanaf 2009 nam het stapelen weer af: terwijl in dat jaar 21% van de gediplomeerden van de vmbo theoretische leerweg de overstap naar de havo maakte, was dat aandeel in 2013 teruggelopen tot 15% (CBS StatLine 2016a). Mogelijke oorzaken zijn dat scholen meer dan voorheen doorstroom naar het mbo bevorderen, dat het imago van het mbo verbeterde en dat scholen vaker toegangseisen aan doorstroom naar de havo zijn gaan stellen (Van der Linden et al. 2015). Ook kan een rol spelen dat scholen leerlingen beter zijn gaan selecteren op het verwachte niveau (Inspectie van het Onderwijs 2015b). In 2014 zette de daling niet verder door, in 2015 was er weer

enige toename van de doorstroom van vmbo theoretische leerweg naar de havo (ocw 2016).

Het havo-vwo stapelen liep ook sterk terug in de jaren negentig, maar kende geen vergelijkbare heropleving. Begin jaren negentig ging 17% van de havo-gediplomeerden verder in het vwo (Bronneman-Helmers et al. 2002), maar sinds de eeuwwisseling maakt 3% tot hooguit 5% van de havo-gediplomeerden deze overstap (cbs StatLine 2016a). Ook havisten maakten in 2015 iets vaker de overstap naar het vwo dan in voorgaande jaren (ocw 2016). Ook het bestaan van meerdere routes naar het hoger onderwijs verzacht de gevolgen van vroege selectie. Via 'doorstroom in de beroepskolom' blijft het hoger onderwijs bereikbaar voor vmbo-leerlingen, en universitaire opleidingen zijn ook zonder vwo-diploma bereikbaar dankzij de mogelijkheid om van het hbo naar het wetenschappelijk onderwijs over te stappen. Naarmate er minder wordt gestapeld in het voortgezet onderwijs, worden deze alternatieve routes belangrijker als tweede kans.

In dit hoofdstuk brengen we de verschillende routes naar het hoger onderwijs in kaart. De aandacht gaat vooral uit naar de mbo-route naar het hbo en naar de hbo-route naar het wetenschappelijk onderwijs, als alternatief voor de havo- en vwo-route. Hoeveel jongeren benutten deze routes en wat zijn hun achtergronden? Wat zijn de overwegingen van studenten om deze routes al dan niet te benutten? Een belangrijk gezichtspunt hierbij is de tweedekansfunctie van beide routes; in hoeverre dragen ze bij aan de vermindering van de ongelijke kansen van jongeren uit verschillende milieus van herkomst?

We beschrijven de ontwikkeling van de instroom in het hbo en het wetenschappelijk onderwijs op basis van registergegevens vanaf schooljaar 2002/'03, het jaar waarin de bachelor-masterstructuur in het hoger onderwijs van start ging. We richten ons op de instroom in de bacheloropleidingen.¹ Daarnaast benutten we gegevens uit het Schoolverlaters Informatiesysteem (sis, zie ROA 2016) en de Studentenmonitor Hoger Onderwijs (Van den Broek en Brink 2015) om meer zicht te krijgen op de achtergronden van de jongeren die verschillende routes benutten.

2.2 Routes naar het hbo

Naast de havo fungeren ook het vwo en vooral het mbo als vooropleiding voor het hbo. Het mbo bereidt deelnemers niet alleen voor op de arbeidsmarkt en op hun rol als burger, het rust hen ook toe voor doorstroom naar een vervolgopleiding (de zogenoemde drievoudige kwalificatie (Onderwijsraad 2009)). Voor gediplomeerden van de mbo niveau 4-opleidingen is een vervolgopleiding in het hbo de voor hand liggende keuze. Tot voor kort hadden mbo'ers die naar het hbo wilden overstappen daarbij een algemeen instroomrecht; er was geen eis van verwantschap tussen de mbo-vooropleiding en de vervolgopleiding in het hbo. Om het studiesucces in het hbo te bevorderen, is dit algemene instroomrecht sinds kort enigszins ingeperkt. Voor zeven van de vele mogelijke combinaties tussen mbo-opleidingsdomeinen en hbo-opleidingssectoren kunnen hogescholen met ingang van studiejaar 2015/'16 strengere toelatingseisen stellen. De reikwijdte van deze

maatregel lijkt op voorhand niet erg groot: naar schatting 5% van de totale doorstroom van mbo'ers naar het hbo wordt erdoor geraakt (TK 2013/2014a).

Doorstroom naar het hbo vindt voornamelijk plaats vanuit de beroepsopleidende leerweg (bol); slechts een heel klein percentage gediplomeerden van de beroepsbegeleidende leerweg (bbi) op niveau 4 kiest voor een hbo-vervolgopleiding (CBS StatLine 2016b).² Sinds enkele jaren is er in het hbo ook een aanbod van tweejarige *associate degree*-opleidingen, die voor praktisch ingestelde studenten een alternatief voor de vierjarige bacheloropleidingen bieden. *Associate degree*-opleidingen lijken vooral mbo'ers aan te spreken. Het aantal deelnemers aan *associate degree*-opleidingen is nog gering (Vereniging Hogescholen 2016a) en deze opleidingen blijven in dit onderzoek verder buiten beschouwing.

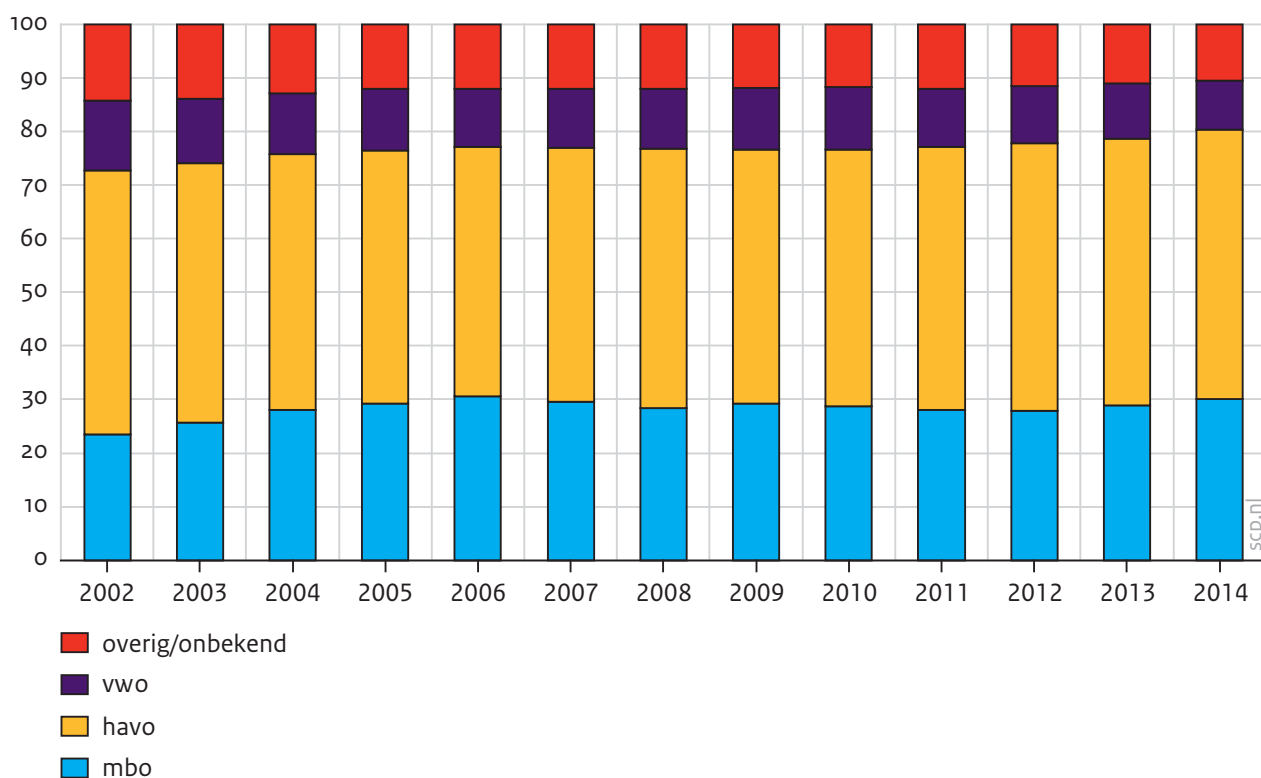
Mbo-route heeft een substantieel aandeel in de hbo-instroom

De havo is de belangrijkste vooropleiding voor het hbo, maar daarnaast heeft een aanzienlijk aantal hbo-studenten een mbo-vooropleiding. Ongeveer de helft van de eerstejaars hbo-studenten heeft een havo-achtergrond, daarnaast stromen drie op de tien hbo-studenten in via de mbo-route (figuur 2.1). In het begin van de jaren na 2002 nam het mbo-aandeel toe, een ontwikkeling die in de jaren negentig al in gang was gezet. In de jaren na 2006 liep het mbo-aandeel in de instroom enigszins terug, waarna het in 2013 en 2014 opnieuw toenam. In studiejaar 2015/'16 (niet in figuur 2.1) liep de instroom in het hbo terug met een kleine 10%, waarbij het aantal eerstejaars met een mbo-vooropleiding sterker verminderde dan gemiddeld (-13%), en hun aandeel in de instroom weer iets kromp (Vereniging Hogescholen 2016a).

Het al niet grote percentage eerstejaars met een vwo-diploma is de laatste jaren enigszins verder afgenomen: in 2014 had 9% van de eerstejaars hbo'ers een vwo-vooropleiding. Een aantal van hen heeft eerder hun geluk beproefd in het wetenschappelijk onderwijs (ongeveer 4% van de 9%).

Figuur 2.1

Instroom in hbo-bacheloropleidingen^a, naar vooropleiding, 2002/'03-2014/'15 (in procenten)

a Voltijdopleidingen.

Bron: DUO (1 cijfer HO)

Veel mbo'ers in opleidingen in de sector 'gedrag en maatschappij'

Binnen het hbo zijn er verschillen in samenstelling van de instroom tussen de diverse sectoren. De opleidingen in de sector 'gedrag en maatschappij' spannen de kroon met een aandeel van 44% met een mbo-vooropleiding. In een aantal andere sectoren is dat ongeveer een kwart ('techniek', 'taal en cultuur', 'landbouw', 'gezondheid'). Economische opleidingen (29%) en opleidingen in de sector onderwijs (33%) zitten daartussenin. De effecten van de recentelijk doorgevoerde kennistoetsen voor de pabo-opleidingen zijn nog niet zichtbaar in dat laatste cijfer. Aspirant-pabostudenten moeten met ingang van 2015 eerst slagen voor kennistoetsen op het gebied van aardrijkskunde, geschiedenis en natuur & techniek voordat ze worden toegelaten. Mbo'ers moeten meestal toetsen afleggen op alle drie de gebieden, havisten zijn vrijgesteld voor de vakken waarin ze eind-examen hebben gedaan. Betrokkenen verwachten dat vooral de instroom van mbo'ers hierdoor sterk zal verminderen (Voorwinden 2014). Gegevens van de Vereniging Hogescholen lijken die verwachting te bevestigen: het aantal eerstejaars pabo-studenten met een mbo-vooropleiding was in 2015 minder dan de helft van het jaar daarvoor, de instroom van havisten in de pabo verminderde met een kwart (Vereniging Hogescholen 2016b).

Afname doorstroom mbo-hbo in de jaren na 2006

De ontwikkeling van het aandeel mbo'ers in de hbo-instroom weerspiegelt mede de trend in doorstroomkeuzes van mbo'ers. In de jaren negentig en in het eerste deel van de jaren nul nam het percentage mbo bol 4-gediplomeerden dat direct aansluitend overstapte naar het hbo toe van minder dan 30% tot 52% in 2006. Rond 2006 leek er sprake van ver-zadiging; in de jaren daarna liep het percentage terug tot 45% in 2012. Doordat het totale aantal gediplomeerden op bol niveau 4 in die periode toenam, bleven overigens aanzienlijke aantallen mbo'ers de overstap naar het hbo maken. In 2013 en 2014 lag het doorstroompercentage op een wat hoger niveau dan de voorgaande jaren (47% à 48%; gegevens van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap verstrekt op aanvraag). Hierbij heeft het zogenoemde 'boeggolfeffect' van de aangekondigde invoering van het studievoorschot waarschijnlijk een rol gespeeld: om nog van het systeem van de basisbeurs te kunnen profiteren, zullen sommige mbo'ers die pas na een tussenjaar naar het hbo zouden willen overstappen daar nu meteen voor hebben gekozen.

In 2015/'16 – het eerste jaar dat het studievoorschot van kracht was – nam de directe mbo-hbo-doorstroom flink af ten opzichte van het voorgaande jaar. Daarbij moet bedacht worden dat, zoals gezegd, het niveau van directe doorstroom in de twee jaren voorafgaand aan de invoering van het studievoorschot (2013 en 2014) hoger was dan in eerdere jaren. Echter ook in vergelijking met het 'normale' jaar 2012 lag de directe doorstroom van mbo bol niveau 4 naar hbo in 2015 nog 5 procentpunten lager (Van den Broek et al. 2016). Ook met deze vergelijking moeten we voorzichtig zijn. In de jaren voor 2012 was er sprake van een licht neergaande trend in de doorstroom van mbo bol niveau 4 naar hbo. Mogelijk zou de doorstroom ook zonder beleidswijzigingen in 2015 op een wat lager niveau zijn uitgekomen dan in 2012. De al genoemde invoering van nieuwe kennistoetsen in de pabo in 2015 kan ook enige invloed hebben gehad. Mbo'ers die niet voor de toetsen slaagden, konden weliswaar naar een andere hbo-opleiding uitwijken, maar mogelijk heeft een deel helemaal afgezien van een hbo-opleiding. De terugval in directe mbo-hbo-doorstroom in 2015 kan dus niet volledig aan het studievoorschot worden toegeschreven.

Voor een beter beeld is ook inzicht nodig in de nu nog onbekende *indirecte* doorstroom van mbo'ers die in 2015 een diploma haalden. Als deze vergelijkbaar blijkt met 2012, zal ook het totaal van directe plus indirecte doorstroom in 2015 lager uitkomen dan de voorgaande jaren. Op basis van een schatting van de indirecte doorstroom trekt de Inspectie van het Onderwijs (2016b) vooralsnog de conclusie dat de totale mbo-hbo-doorstroom (direct plus doorstroom met een jaar vertraging) in 2015 lager is dan in de voorgaande jaren.

Hoe het patroon van mbo-hbo-doorstroom op de langere termijn is te verklaren, is minder duidelijk. Volgens het onderzoek van Kuhry (1998) hing de ontwikkeling van de doorstroom van mbo naar hbo destijds samen met factoren zoals de welvaartsontwikkeling, de prijs van vervolgopleidingen in het hbo en de verwachte meeropbrengst van een opleiding op hbo-niveau. Werkloosheid onder mbo-schoolverlaters bleek – anders dan bij een aantal andere overgangen in het onderwijs – niet van invloed op de mbo-hbo-

doorstroom. Het is de vraag of het samenspel van deze factoren een afdoende verklaring biedt voor de toename van de doorstroom in de jaren tot 2005-2006, en de dalende tendens in de jaren daarna. De nasleep van de kredietcrises kan van invloed zijn geweest op de factoren die volgens het onderzoek van Kuhry (1998) de doorstroom beïnvloeden, maar de omslag in doorstroom tekende zich al af voordat de gevolgen van de kredietcrisis zichtbaar werden.

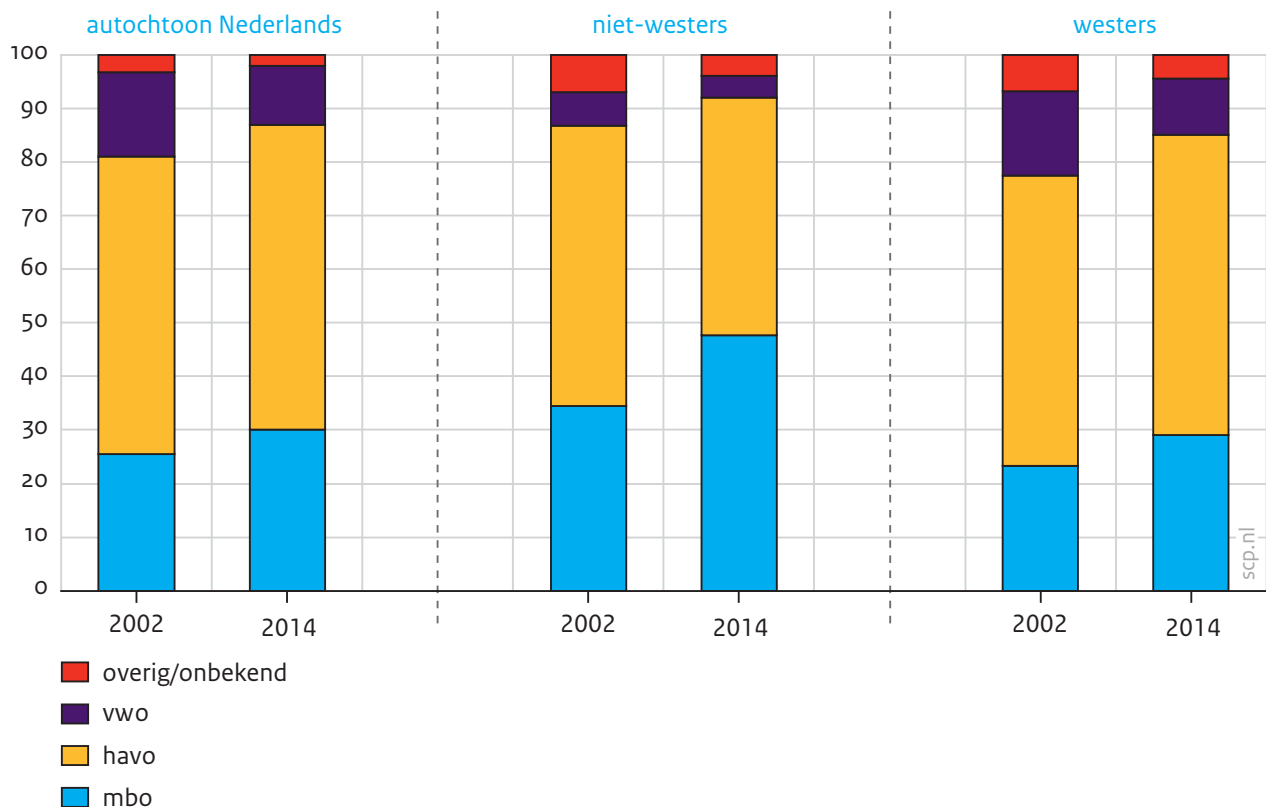
Aannemelijk is dat de doorstroom van mbo naar hbo op enig moment op grenzen stuit, omdat niet alle mbo'ers voldoende talent hebben voor een opleiding in het hoger onderwijs. Het totaal aantal mbo'ers dat een diploma op mbo bol niveau 4 haalde, nam toe sinds het midden van het vorige decennium (CBS StatLine 2016b). Als het aantal met potentie voor doorstroom naar het hbo niet in dezelfde mate is meegegroeid, kan dat het doorstroompercentage neerwaarts hebben beïnvloed. Van belang hierbij zijn veranderingen in het voorafgaande voortgezet onderwijs, die kunnen doorwerken in de samenstelling van de studentenpopulatie in het mbo. In het voortgezet onderwijs verschoof de deelname steeds verder van vmbo naar havo/vwo, waardoor in het vmbo het aantal leerlingen met potentie voor hoger onderwijs mogelijk afnam. Zij gingen vaker al meteen naar de havo. Omdat het stapelen van de vmbo theoretische leerweg naar de havo in het vorige decennium nog toenam, ging een deel van de gediplomeerden van de hoogste vmbo-leerweg bovendien niet naar het mbo, maar naar de havo. Havisten zelf gingen in de jaren na 2000 nauwelijks nog naar het mbo. De mbo-rekruteringsbasis in het voortgezet onderwijs lijkt dus te zijn versmald. Dit kan de doorstroom van mbo naar hbo hebben getemperd. Hiernaast kunnen ook veranderingen in de toelating tot hbo-opleidingen een rol hebben gespeeld, maar duidelijke aanwijzingen ontbreken dat dit al aan de orde was in de periode dat de omslag zich aandeede.

Mbo-route is vooral belangrijk voor studenten uit achterstandsgroepen

De mbo-route naar het hbo is getalsmatig minder belangrijk dan het havo-traject, maar voor jongeren uit groepen die weinig aan havo/vwo deelnemen, is de mbo-route des te belangrijker. Vooral geldt dat voor jongeren van niet-westerse herkomst, waarvan de havo/vwo-deelname sterk achterblijft bij die van autochtoon Nederlandse jongeren (CBS 2014). Bijna de helft van de eerstejaars hbo-studenten met een niet-westerse achtergrond heeft een mbo-vooropleiding; aanzienlijk meer dan bij autochtoon Nederlandse studenten (figuur 2.2). Door hun toenemende doorstroom in de beroepskolom is het mbo-voortraject voor de niet-westerse groep inmiddels belangrijker dan de havo.³ De toename van de doorstroom in de beroepskolom heeft dan ook aanzienlijk bijgedragen aan flinke groei van hoger onderwijsdeelname van jongeren van niet-westerse herkomst sinds het midden van de jaren negentig (Herweijer 2012). Bij autochtoon Nederlandse studenten en studenten met een westerse migratieachtergrond heeft de instroom via het mbo zich veel gematigder ontwikkeld. De laatste jaren (vanaf 2010) is het aandeel van de instroom via het mbo overigens ook bij de niet-westerse groep niet meer verder toegenomen.

Figuur 2.2

Instroom in hbo-bacheloropleidingen^a, naar vooropleiding en herkomst^b, 2002/'03-2014/'15 (in procenten)

a Voltijdopleidingen.

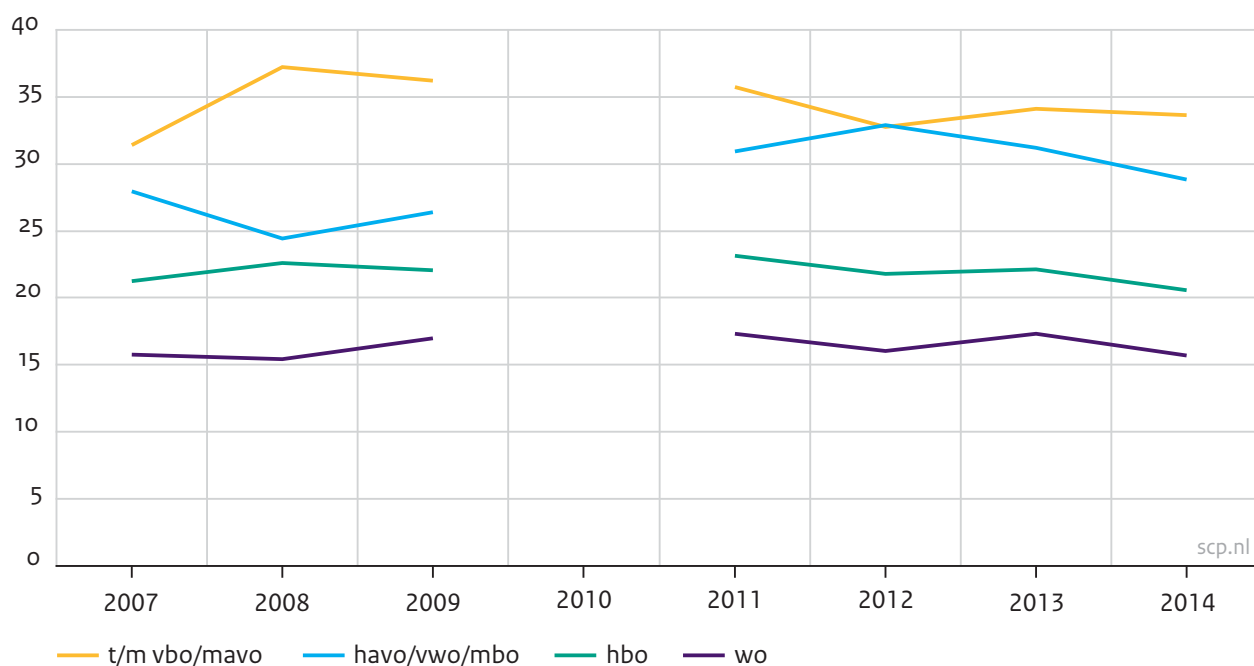
b Alleen niet-westerse en westerse migranten van de tweede generatie.

Bron: DUO (1 cijfer HO)

Ook voor autochtoon Nederlandse jongeren met lageropgeleide ouders is doorstroom in de beroepskolom belangrijk voor hun hogeronderwijsdeelname. In de jaren negentig waren hbo-studenten met laagopgeleide ouders bijna twee keer zo vaak via de beroepskolom doorgestroomd als hun medestudenten met hoogopgeleide ouders (Bronneman-Helmerts et al. 2002). Actuele gegevens laten zien dat de beroepskolom deze functie nog steeds vervult (figuur 2.3). Studenten met lager en middelbaar opgeleide ouders hebben meer dan gemiddeld een mbo-vooropleiding, studenten met hogeropgeleide ouders hebben juist vaker een vwo-vooropleiding (omdat figuur 2.3 is gebaseerd op een andere bron, ligt de instroom van studenten met een mbo-vooropleiding op een lager niveau dan in figuur 2.1).

Figuur 2.3

Studenten hbo-bachelor^a met een mbo-vooropleiding, naar opleidingsniveau van de ouders, 2007-2014^b (in procenten)

a Voltijdopleidingen.

b Gegevens voor 2010 ontbreken.

Bron: ResearchNed (Studentenmonitor Hoger Onderwijs '07-'14) SCP-bewerking

Veel doorstroom uit de economische opleidingen, meer doorstroom van mannen

Welke verschillen zijn er in doorstroom vanuit het mbo bol niveau 4 naar het hbo? In de eerste plaats varieert de doorstroom tussen de verschillende opleidingssectoren van het mbo. Het meest wordt overgestapt vanuit economische opleidingen (in 2014: 56%), het minst vanuit opleidingen in de sector 'landbouw' (in 2014: 36 %). 'Zorg en welzijn' (2014: 46%) en 'techniek' (2014: 40%) zitten daartussenin. Verder is het percentage mannen dat doorstroomt hoger dan het percentage vrouwen. Wel is dat verschil de laatste jaren teruggelopen van 6 à 7 procentpunten in de jaren 2010 tot en met 2012 naar minder dan 4 procentpunten in 2013 en 2014. Vrouwen lijken iets sterker op de aangekondigde invoering van het studievoorschot te hebben gereageerd; hun directe doorstroom was in 2013 en 2014 sterker toegenomen ten opzichte van eerdere jaren dan bij mannen het geval was. Het verschil in doorstroom tussen mannen en vrouwen is niet in alle mbo-sectoren gelijk. Het is relatief groot bij de opleidingen in de sector 'landbouw' (8 procentpunten), terwijl het gering is in de sector 'techniek' (1 procentpunt; gegevens van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap verstrekt op aanvraag).

Verschillen naar sociaal milieu en herkomst bij de overgang van mbo naar hbo?

De mbo-route naar het hbo is, zoals al opgemerkt, vooral belangrijk voor jongeren met een niet-westerse achtergrond en voor jongeren uit het lagere of middelbare opleidingsmilieu.

Dit is vooral een gevolg van de geringe deelname van deze groepen aan de havo en het vwo, waardoor zij meer dan andere jongeren op deze route zijn aangewezen. Zijn er daarnaast ook verschillen in doorstroom naar herkomst en ouderlijk opleidingsmilieu binnen de groep die de mbo-route volgt?

In de havo-/vwo-route naar het hoger onderwijs zijn de doorstroomverschillen die vroeger tussen havo- en vwo-gediplomeerden uit de lagere en hogere sociale milieus bestonden kleiner geworden (De Jong et al. 1998; Kloosterman 2010; de bevindingen van Tieben (2009) wijken daarvan echter af). Wat bleef is het feit dat jongeren met lageropgeleide ouders na de havo of het vwo wat vaker een voorzichtige keuze maken: mbo in plaats van hbo, hbo in plaats van wo (Kloosterman 2010; Tieben 2009).

Jongeren met een niet-westerse achtergrond maken na de havo of het vwo juist een ambitieuze keuze; zij kiezen vaker dan autochtoon Nederlandse leerlingen voor de hoogst mogelijke vervolgopleiding (Herweijer 2012).

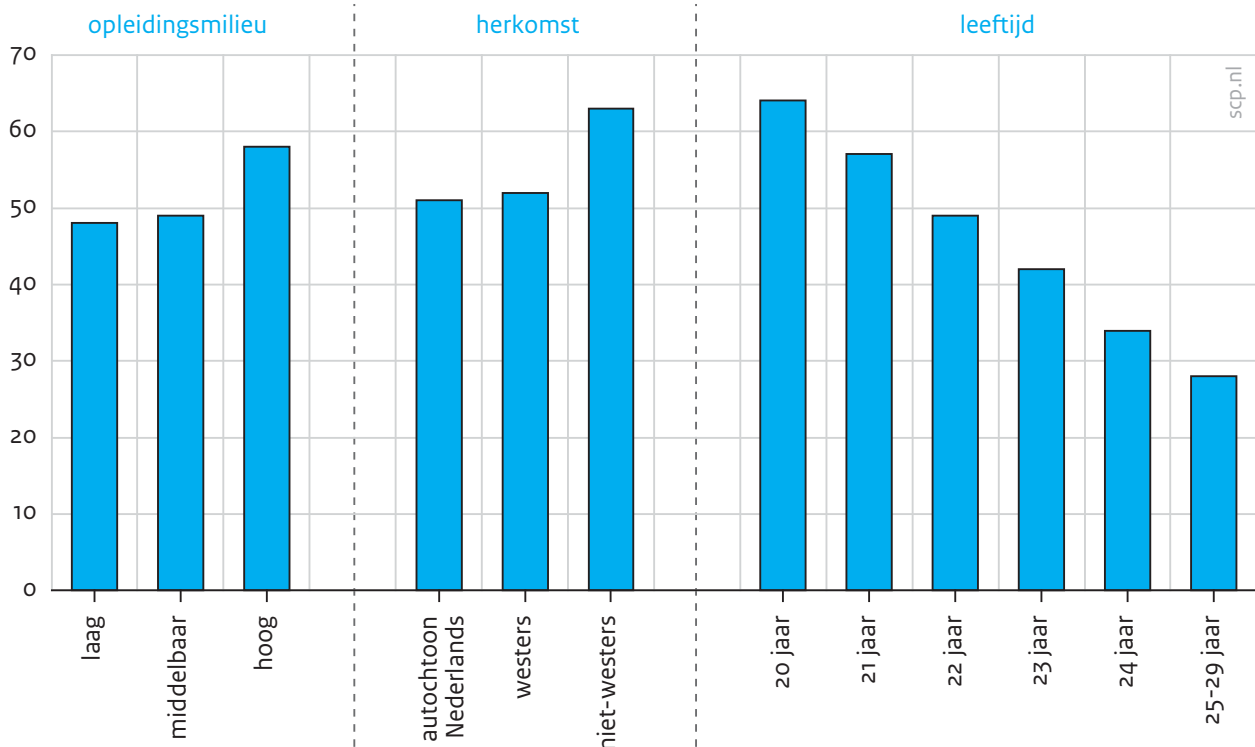
Meer doorstroom bij een niet-westerse achtergrond en in het hogeropgeleide milieu

Ook bij jongeren die de mbo-route volgen, zijn er verschillen in doorstroom naar het hbo tussen studenten van verschillende herkomst en uit verschillende opleidingsmilieus. De doorstroom van mbo bol niveau 4 naar het hbo van mbo'ers met een niet-westerse achtergrond was de afgelopen jaren altijd hoger dan die van autochtoon Nederlandse studenten: in 2014 bedroeg het verschil bijna 10 procentpunten (CBS StatLine 2016b). Ook zijn er verschillen naar opleidingsmilieu: mbo'ers met hoogopgeleide ouders maken vaker de overstap naar het hbo dan die met middelbaar en lageropgeleide ouders (Inspectie van het Onderwijs 2016b).⁴

In figuur 2.4 zijn de verschillen in doorstroom in beeld gebracht op basis van de gegevens uit de schoolverlatersonderzoeken (SIS) van het ROA, waarbij rekening is gehouden met de samenhang tussen de herkomst en het opleidingsmilieu en met enkele andere factoren die van invloed kunnen zijn op de doorstroom naar het hbo (de sector van de gevolgde mbo-opleiding, de leeftijd en het geslacht, het gemiddelde examencijfer in het mbo). In de weergegeven doorstroompercentages in figuur 2.4 is rekening gehouden met de onderlinge samenhang tussen herkomst, het ouderlijk opleidingsmilieu en de andere genoemde factoren.⁵ De verschillen naar herkomst en opleidingsmilieu blijken niet te herleiden tot andere kenmerken zoals het gemiddelde eindexamencijfer. Daarnaast is de leeftijd van gediplomeerden belangrijk. Met het stijgen van de leeftijd van gediplomeerde mbo'ers neemt hun doorstroom naar het hbo sterk af. De mbo-route naar het hbo is nominaal drie jaar langer dan de havo-route, maar in de praktijk kan het verschil in studieduur verder oplopen door onderbrekingen, vertragingen, of stapelen van opleidingen binnen het mbo. Voor de wat oudere mbo'ers blijkt nog eens vier jaar hbo-opleiding vaak een brug te ver.

Figuur 2.4

Doorstroom vanuit mbo bol niveau 4 naar het hbo, naar opleidingsmilieu, herkomst en leeftijd^a, 2013-2014^b (in procenten^c)

a Gediplomeerden tot en met 29 jaar.

b Gecombineerde gegevens voor 2013 en 2014.

c Gecorrigeerd voor de onderlinge samenhang tussen opleidingsmilieu, herkomst en leeftijd, en voor geslacht, sector van de gevolgde mbo-opleiding en gemiddeld eindexamencijfer.

Bron: ROA (SIS'13 en '14) SCP-bewerking

Andere niet-gemeten factoren die een rol bij de hogere doorstroom van gediplomeerden uit het hogere opleidingsmilieu zouden kunnen spelen, zijn een ruimere financiële ondersteuning door de ouders en het streven naar behoud van maatschappelijke status. Dat kan een extra stimulans voor doorstroom naar het hoger onderwijs zijn (Van de Werfhorst en Hofstede 2007). Het streven naar behoud van maatschappelijke status lijkt de hoge doorstroom van mbo'ers van niet-westerse herkomst niet goed te kunnen verklaren. De wens om vooruit te komen op de maatschappelijke ladder lijkt hier eerder een drijvende kracht.

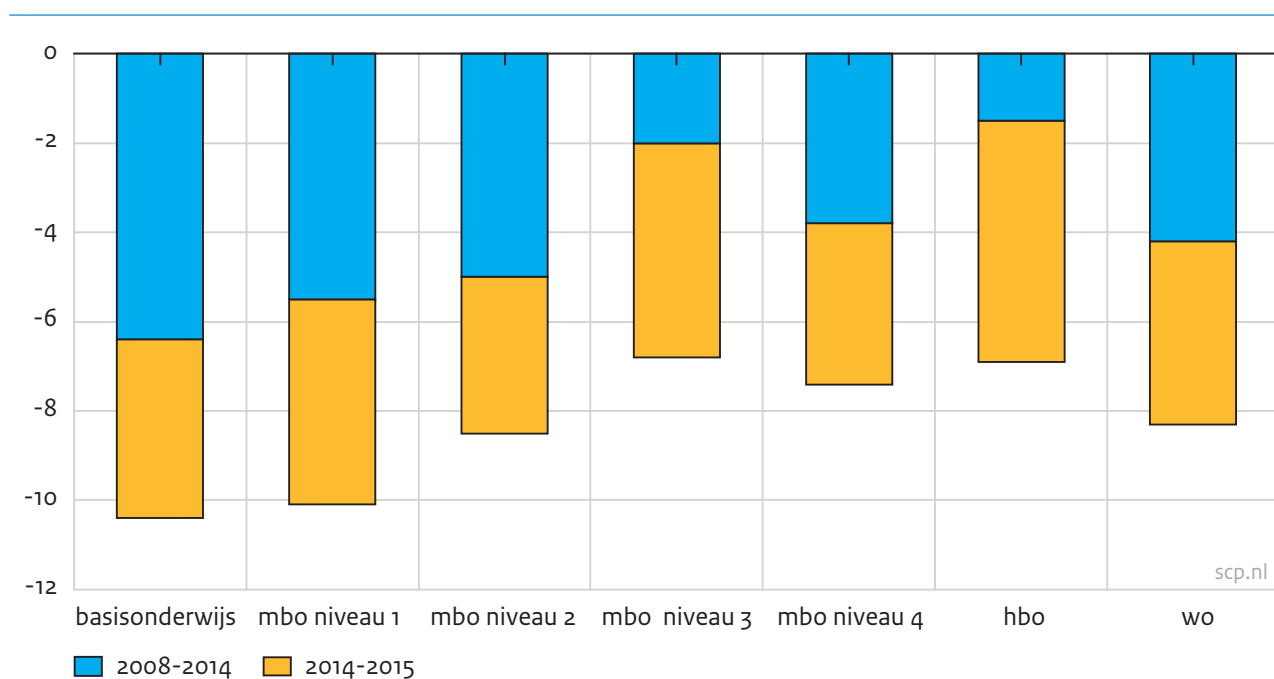
Sterkere afname doorstroom mbo'ers van niet-westerse herkomst en in de laagste opleidingsmilieus

De voorsprong in doorstroom van mbo'ers van niet-westerse herkomst op autochtoon Nederlandse mbo'ers werd in de jaren 2011 tot en met 2014 geringer (CBS StatLine 2016b). Volgens gegevens van de Inspectie van het Onderwijs nam de voorsprong van de niet-westerse groep verder af in het eerste jaar waarin het studievoorschot van kracht was (2015), doordat hun doorstroom sterker afnam dan bij de autochtoon Nederlandse studenten (Inspectie van het Onderwijs 2016b).⁶

Daarnaast werd het verschil in doorstroom tussen mbo'ers uit onderscheiden opleidingsmilieus de afgelopen jaren groter. De mbo-hbo-doorstroom liep sinds 2008 terug in alle opleidingsmilieus, maar de afname was bij studenten uit de laagste opleidingsmilieus groter dan die van studenten uit de middelbare en hogere opleidingsmilieus (figuur 2.5). Het al bestaande verschil in doorstroom nam daardoor nog enigszins toe.⁷

Figuur 2.5

Verandering in doorstroom^a vanuit mbo niveau 4 naar het hbo, naar opleidingsniveau van de ouders, 2008-2014 en 2014-2015^b (in procentpunten)

a Direct aansluitend en na één tussenjaar.

b Doorstroom na één tussenjaar is in 2015 een schatting op basis van eerdere jaren.

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2016b)

Wanneer we specifiek op de verandering tussen 2014 en 2015 inzoomen, zien we dat de doorstroom over de hele linie van opleidingsmilieus is afgenomen. De afname verschilt enigszins tussen studenten uit verschillende opleidingsmilieus, maar de gegevens wijzen niet op een sterkere afname van de doorstroom in de laagste opleidingsmilieus. De grootste vermindering vinden we bij studenten met hbo-opgeleide ouders. De kloof tussen de groep met de laagste en de hoogste doorstroom, respectievelijk studenten met ouders met een opleiding op mbo niveau 1 of mbo niveau 2 en studenten met universitair geschoolde ouders, bleef ongeveer 17 procentpunten.⁸ Een voorbehoud bij deze gegevens is dat de doorstroom na één tussenjaar die is inbegrepen in het totaal voor 2015 een schatting is op basis van eerdere jaren. De uiteindelijke doorstroomcijfers kunnen hier nog van afwijken. Omdat het studievoorschot een financiële maatregel is, is het van belang om ook het inkomen van ouders bij de vergelijking te betrekken.⁹

Waarom niet verder studeren na het mbo?

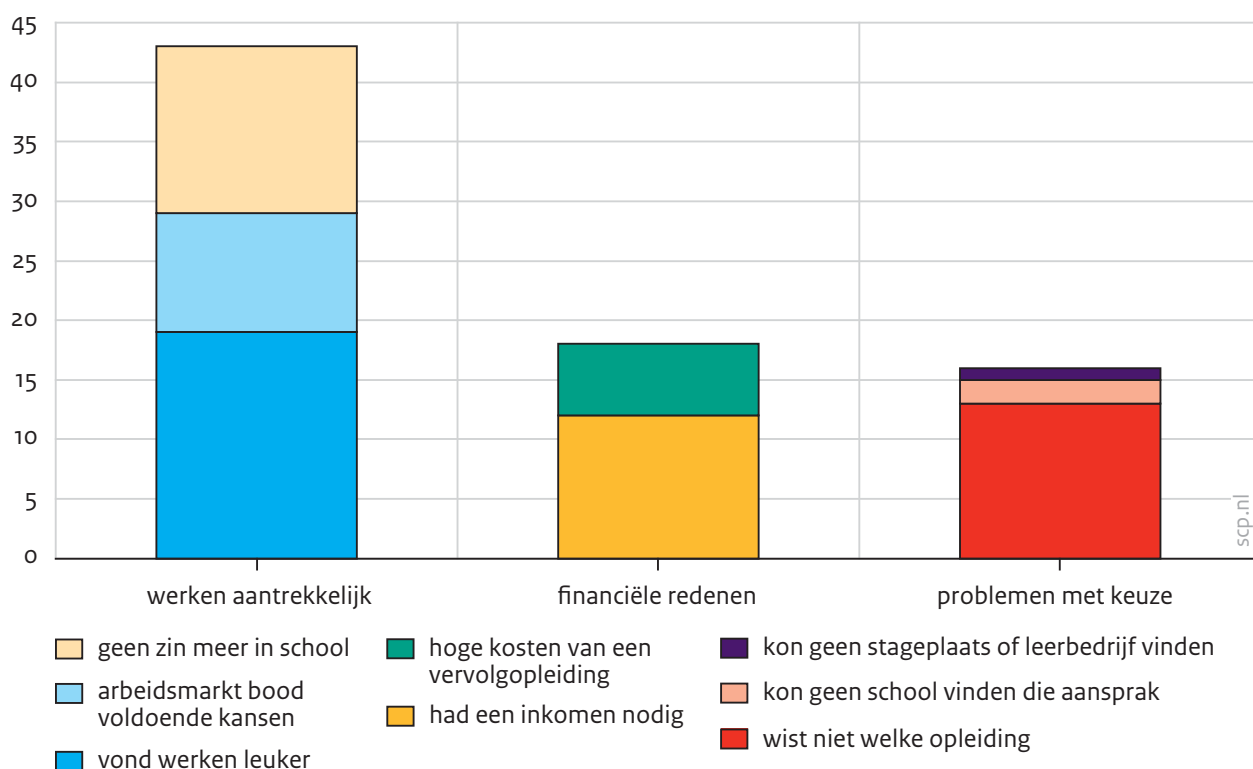
Welke redenen voeren mbo'ers zelf aan om al dan niet verder te studeren? Zijn er verschillen tussen groepen gediplomeerden in de argumenten die ze aanvoeren, en werpen die nader licht op de achtergronden van de verschillen in doorstroom tussen groepen gediplomeerden?

In de schoolverlatersonderzoeken (sis) van het roa is mbo'ers die niet zijn overgestapt naar een vervolgopleiding gevraagd naar de reden om daarvan af te zien. Wanneer we de reeks van voorgelegde redenen in vier brede categorieën indikken, blijkt dat redenen die wijzen op een voorkeur voor werken in plaats van verder leren het meest worden genoemd ('vond werken leuker', 'arbeidsmarkt bood voldoende kansen', 'geen zin meer in school'; figuur 2.6). Daarna volgt een groep gediplomeerden die aangeeft vanwege financiële redenen te hebben afgezien van een vervolgopleiding. Daarbij gaat het vooral om 'het nodig hebben van een inkomen' en minder om 'de hoge kosten van een vervolgopleiding' (met ander woorden: de indirecte kosten – het gederfde inkomen – lijken een groter struikelblok dan de directe kosten van een studie). Dat een beroep op studiefinanciering kon worden gedaan – ten tijde van deze peiling nog volgens het systeem van de basisbeurs – kon de financiële bezwaren kennelijk niet voor iedereen wegnemen. Overigens is het niet helemaal uit te sluiten dat ook gediplomeerden die op de aantrekkingskracht van werk wijzen daarbij mede denken aan het inkomen dat ze ermee kunnen verdienen.

Een derde groep van redenen heeft betrekking op het niet kunnen vinden van een passend opleidingsaanbod ('weet niet welke opleiding', 'kon geen aansprekende school vinden', 'kon geen stageplaats of leerbedrijf vinden'). Persoonlijke omstandigheden (ziekte, taakcombinatie, privéproblemen) worden zelden aangevoerd (1%); wel beroept een flinke groep (22%) zich op 'overige' redenen ('persoonlijke omstandigheden' en 'overige reden' niet in figuur 2.6).

Figuur 2.6

Redenen om af te zien van een vervolgopleiding na het mbo, gediplomeerden^a mbo bol niveau 4, 2013-2014^b (in procenten)

a Gediplomeerden tot en met 29 jaar.

b Gecombineerde gegevens voor 2013 en 2014.

Bron: ROA (SIS'13 en '14) SCP-bewerking

Volgens eerste uitkomsten van ander onderzoek naar motieven van mbo'ers om niet naar het hbo door te stromen, zijn financiële overwegingen het belangrijkste (Van den Broek et al. 2016). Bij doorvragen blijkt het te gaan om de wens om onafhankelijk te zijn, liever geld te willen verdienen, het niet kunnen betalen van een studie (zelf of door ouders), of geen studielening willen afsluiten. Financiën spelen volgens dit onderzoek dus een grotere rol, maar vanwege een verschil in methodiek kunnen de uitkomsten van dit onderzoek niet zonder meer worden vergeleken met die van de schoolverlatersonderzoeken (SIS) van het ROA. Een opvallende uitkomst van het onderzoek van Van den Broek et al. (2016) is dat de eerste lichting mbo'ers die met het studievoorschot te maken kreeg niet (significant) vaker om financiële redenen afziet van doorstroom naar het hbo dan hun voorgangers die nog recht hadden op de basisbeurs.

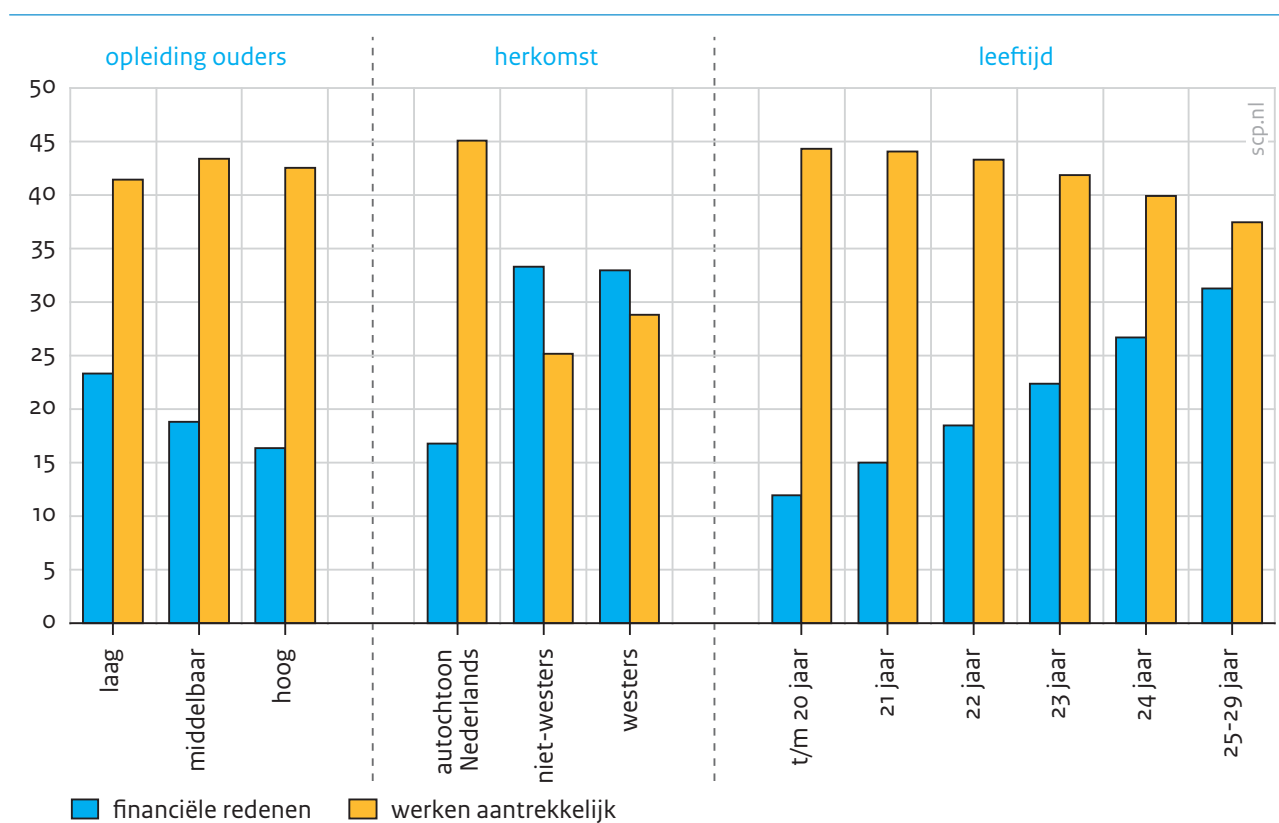
Financiële drempels vaker genoemd in laag opleidingsmilieu

De redenen genoemd voor het afzien van een vervolgopleiding lopen uiteen tussen verschillende groepen mbo-gediplomeerden. Gevraagd naar de reden van het niet verder studeren geven gediplomeerden met lageropgeleide ouders in de schoolverlatersonderzoeken (SIS) van het ROA wat vaker dan die uit het middelbare en hoger opleidingsmilieu aan dat ze

om financiële redenen van een vervolgstudie afzien, hoewel het ook voor hen zeker niet de belangrijkste reden is (figuur 2.7). Er is ook een verschil tussen herkomstgroepen: gediplomeerden met een niet-autochtoon Nederlandse achtergrond voeren vaker financiële redenen aan voor het afzien van een vervolgopleiding dan de autochtoon Nederlandse groep. Terwijl voor autochtoon Nederlandse mbo'ers de aantrekking van werken een veel belangrijkere reden is om niet verder te studeren dan het ervaren van financiële drempels, ligt de balans voor de niet-westerse groep andersom en hebben financiële overwegingen redenen de overhand. Het al genoemde onderzoek van Van den Broek et al. (2016) naar motieven van mbo'ers om van doorstroom naar het hbo af te zien, geeft vooralsnog geen uitsplitsing naar achtergrond van studenten.

Figuur 2.7

Redenen om af te zien van een vervolgopleiding na het mbo, naar opleidingsniveau van de ouders, herkomst en leeftijd, gediplomeerden^a mbo bol niveau 4, 2013-2014^b (in procenten^c)

a Gediplomeerden tot en met 29 jaar.

b Gecombineerde gegevens voor 2013 en 2014.

c De percentages zijn gecorrigeerd voor de onderlinge samenhang tussen opleidingsniveau van de ouders, herkomst en leeftijd, en voor geslacht.

Bron: ROA (SIS'13 en '14) SCP-bewerking

De verschillen in het verwijzen naar financiële redenen zullen (mede) te maken hebben met de financiële ondersteuning die ouders bij een vervolgstudie kunnen bieden. Voor mbo'ers die niet op hun ouders kunnen terugvallen, was er in het systeem van de basisbeurs weliswaar de mogelijkheid om de basis- en eventueel aanvullende beurs met een lening aan te

vullen, maar afkeer van het maken van schulden kan een reden zijn om niet van die mogelijkheid gebruik te maken. Eerder onderzoek geeft aanwijzingen voor een grotere afkeer van studieschuld onder jongeren uit de lagere sociaal-economische klassen (Callender en Jackson 2005; Vossensteijn 2005; Van de Werfhorst 2013), hoewel het minder duidelijk is of die afkeer de deelname daadwerkelijk remt. De inzet lijkt te zijn om wel te gaan studeren, maar zo min mogelijk geld te lenen. Bij de specifieke groep mbo'ers uit gezinnen met een lager sociaal-economische status lijkt de kans dat vanwege het moeten lenen van geld wordt afgezien van een studie het grootst (Turkenburg et al. 2013). Als de stap naar het hoger onderwijs is gezet, loopt het gebruik van leningen overigens weinig uiteen tussen studenten uit verschillende opleidingsmilieus, vermoedelijk omdat lenen onvermijdelijk blijkt (Van den Broek et al. 2016; Vossensteijn 2005).

Naast de sociaal-economische status en de herkomst speelt ook de leeftijd een rol (zie nogmaals figuur 2.7). Jonge gediplomeerden voeren niet vaak financiële bezwaren aan als reden voor het niet verder studeren en wijzen meestal op de aantrekkingskracht van de arbeidsmarkt, maar met het toenemen van de leeftijd wijzen gediplomeerden steeds vaker op financiële belemmeringen. Vanwege toenemende financiële verplichtingen zullen oudere gediplomeerden vaker het gevoel hebben betaald werken niet langer te kunnen uitstellen.

2.3 Routes naar het wetenschappelijk onderwijs

Ook het wetenschappelijk onderwijs kent verschillende toegangsroutes. Naast de gangbare vwo-route is er de mogelijkheid om vanuit het hbo naar een universitaire opleiding over te stappen. Dat kan na afronding van een hbo-bacheloropleiding, maar het kan ook al eerder na het afronden van de hbo-propedeuse. Voor havisten is de route via een hbo-propedeuse een korter traject naar de universiteit dan de niet meer zo gangbare havo-vwo stapelroute. Mogelijk heeft het alternatief van de hbo-propedeuse bijgedragen aan de afname van het havo-vwo stapelen.

Inperken van aanspraken op wetenschappelijk onderwijs

Verschillende beleidswijzigingen van de laatste jaren raken de doorstroom van hbo naar wo. Voor hbo'ers met een afgeronde bacheloropleiding is van belang dat studenten sinds 2010 nog maar één bacheloropleiding tegen het lage tarief (wettelijk collegegeld) kunnen volgen. De overstap met een afgeronde hbo-opleiding naar een wo-bacheloropleiding is daardoor financieel gezien een stuk minder aantrekkelijk geworden: studenten die al een (hbo) bacheloropleiding hebben afgerond, betalen nu het meestal aanzienlijk hogere instellingscollegegeld voor een tweede bacheloropleiding. Hierbij is er een uitzondering voor een tweede opleiding wanneer die gericht is op de gezondheidszorg of het onderwijs, en ook voor een tweede opleiding die gelijktijdig met de eerste wordt gevolgd (TK 2013/2014b). Doorstroom naar een masteropleiding in het wetenschappelijk onderwijs is wel mogelijk tegen het lage tarief, maar vaak moet dan eerst een premaster schakelcursus worden gevolgd.

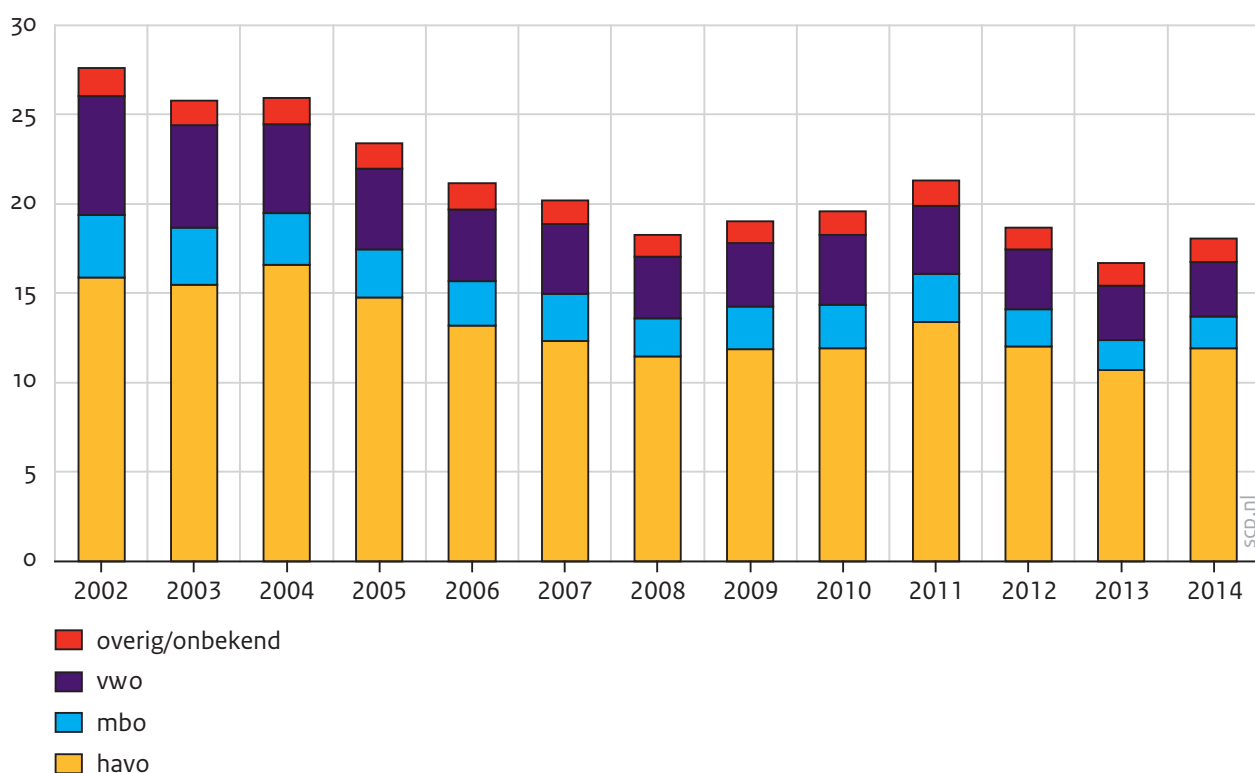
Een tweede wijziging raakt de doorstroom van studenten met een hbo-propedeuse. Het toelatingsrecht van deze groep is met ingang van studiejaar 2013/'14 komen te vervallen. Studenten die voldoen aan aanvullende eisen die universiteiten kunnen stellen, blijven echter toelaatbaar (ocw 2013). In het onderzoeksdeel waarbij we gesproken hebben met sleutelfiguren van diverse onderwijsinstellingen hebben we gepeild in hoe universiteiten met studenten met een hbo-propedeusediploma omgaan (zie hoofdstuk 4).

Aandeel van studenten met een hbo-achtergrond loopt terug

De instroom van studenten met een hbo-achtergrond in de universitaire bacheloropleidingen is in absolute zin in de afgelopen jaren niet zo veel verminderd, maar bleef wel achter bij de algehele stijging van de instroom in het wetenschappelijk onderwijs. In 2002 had ruim een kwart van de eerstejaars een achtergrond in het hbo, in de jaren daarna liep dat terug tot rond de 18% (figuur 2.8).

Figuur 2.8

Eerstejaarsstudenten wo-bachelor^a met een hbo-achtergrond^b, naar diploma voorafgaand aan het hoger onderwijs, 2002/'03-2014/'15 (in procenten)

a Voltijdopleidingen.

b Studenten met een eerdere inschrijving in het hbo.

Bron: DUO (1 cijfer HO)

De meeste hbo'ers die naar het wetenschappelijk onderwijs overstappen, hebben een havo-vooropleiding, maar er is daarnaast ook een kleine groep met een mbo-diploma, die als stapelaars in optima forma via het hbo uiteindelijk de universiteit bereikt. Met het

afnemen van de instroom van studenten met een hbo-achtergrond worden ook mbo'ers zeldzamer: bezien op de totale instroom in de wo-bacheloropleidingen gaat het in 2014 om nog geen 2%. Hbo'ers met een havo-diploma hebben een veel groter aandeel in de instroom (12%). Gezien de getalsverhoudingen binnen het hbo is de kans dat een hbo'er met een mbo-vooropleiding naar de universiteit doorstroomt dus veel geringer dan voor hbo'er met een havo-vooropleiding, maar uitgesloten is het niet.

Overigens heeft een deel van de instroom vanuit het hbo een vwo-vooropleiding. De overstap van hbo naar het wetenschappelijk onderwijs heeft voor hen niet dezelfde betekenis als voor hbo'ers met een havo- of mbo-diploma. Zij hadden al toegang tot het wetenschappelijk onderwijs, maar kozen aanvankelijk voor het hbo. Een deel maakt de overstap zonder de hbo-opleiding (of tenminste de propedeuse) af te ronden. De groep met een vwo-vooropleiding uitgezonderd, ligt het percentage eerstejaars dat via de hbo-route instroomt de laatste jaren 3% lager. Bovendien is de afname door de jaren heen wat minder sterk.

Minder doorstroom naar het wetenschappelijk onderwijs met een afgeronde hbo-opleiding

In het verleden werd de overstap van het hbo naar een bacheloropleiding in het wetenschappelijk onderwijs het meest gemaakt door studenten met een afgeronde hbo-opleiding, en door een kleiner aantal na de hbo-propedeuse. Het aandeel eerstejaars met een hbo-bachelordiploma liep terug in de jaren tot en met 2008, en na een opleving in 2011 was er opnieuw een afname tot en met 2013. De laatste jaren speelt waarschijnlijk mee dat nog maar één bacheloropleiding tegen het lage tarief kan worden gevolgd. In lang niet alle gevallen gaan hbo-bachelors een volledig bachelorprogramma in het wetenschappelijk onderwijs volgen. Deelnemers aan premaster schakelcursussen kunnen in de gegevens worden meegeteld als bachelorstudent; dit hangt af van hoe de cursus is vormgegeven.¹⁰ Het aantal hbo-bachelors dat aan een volledig bachelortraject in het wetenschappelijk onderwijs begint, ligt waarschijnlijk nog weer een stuk lager.

Tegenover deze dalende instroom van hbo-bachelors in de universitaire bacheloropleidingen stond aanvankelijk een toename van de instroom van diezelfde groep in de universitaire masteropleidingen (CBS StatLine 2016c), maar na 2009 nam de totale instroom van hbo-bachelors in de universiteit af. Wel lijkt het diepste punt inmiddels bereikt. Afgezet tegen het aantal hbo-bachelordiploma's was er een flinke daling. In 2005 stapte 12% van de hbo-gediplomeerden direct over naar een universitaire opleiding, in 2014 was dat nog maar 7% (OCW 2015b).

Geen afname doorstroom met hbo-propedeuse

Het aantal eerstejaars dat de hbo-propedeuse benut om toegang te krijgen tot een universitaire opleiding is de laatste jaren niet afgenomen. Het aandeel van deze groep ligt door de jaren heen op 7% à 8% van de eerstejaars in het wetenschappelijk onderwijs. Gerelateerd aan het aantal behaalde hbo-propedeuses gaat het om jaarlijks ongeveer 3%; ook

dat percentage volgt geen dalende lijn (Inspectie van het Onderwijs 2016c). Het vervallen van het instroomrecht en de aanvullende eisen die universiteiten aan deze groep kunnen stellen, hebben voornamelijk niet tot een vermindering geleid. Mogelijk stelden universiteiten voorheen ook al eisen aan deze groep en heeft de maatregel daar niet zo veel veranderingen in gebracht. De tegenwoordig meestal hoge kosten van een tweede bacheloropleiding na afronding van de eerste hebben het mogelijk aantrekkelijker gemaakt om al na de hbo-propedeuse over te stappen naar de universiteit.

Hbo-route vooral gangbaar bij een deel van de alfa- en gammaopleidingen

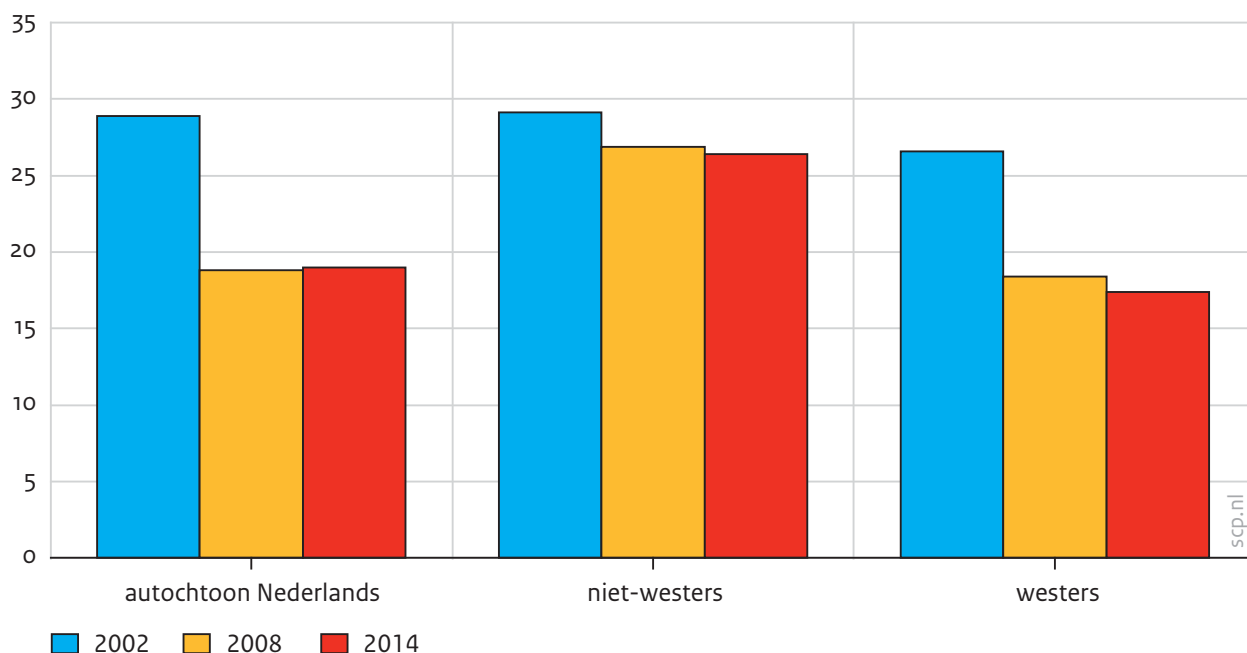
Er zijn grote verschillen tussen universitaire opleidingssectoren in de mate waarin studenten de hbo-route benutten. Dat is af te lezen aan het aantal studenten met een havo- of mbo-vooropleiding (de meeste studenten die de hbo-route volgen, hebben een havo- of mbo-vooropleiding). Bij de opleidingen in de sectoren 'rechten' en 'gedrag en maatschappij' en 'taal en cultuur' ligt het hoog (in 2014/'15 resp. 26%, 23% en 21%), in een aantal andere sectoren ('gezondheidszorg', 'natuur', 'landbouw en natuurlijke leefomgeving', intersectorale opleidingen) blijft het beneden de 5%. De sectoren 'economie' (12%) en 'techniek' (8%) zitten daartussenin. Dat opleidingen in een aantal sectoren weinig studenten met een havo- of mbo-vooropleiding aantrekken, zal te maken hebben met de noodzaak om exacte vakken op vwo-niveau te beheersen. Ook selectie kan een rol spelen ('gezondheidszorg', intersectorale opleidingen).

Hbo-route is belangrijk voor niet-westerse migranten

Net als de mbo-route naar het hbo is ook de hbo-route naar de universiteit naar verhouding belangrijk voor studenten van niet-westerse herkomst. In het eerste deel van het vorige decennium was er nog weinig verschil met de autochtoon Nederlandse eerstejaarsstudenten in gebruik van de hbo-route. In de jaren daarna werd instroom via het hbo voor autochtoon Nederlandse studenten minder belangrijk, terwijl er bij de niet-westerse groep nauwelijks sprake van een terugloop was (figuur 2.9).

Figuur 2.9

Eerstejaarsstudenten wo-bachelor^a met een hbo-achtergrond^b, naar herkomst^c, 2002/'03-2014/'15 (in procenten)

a Voltijdopleidingen.

b Studenten met een eerdere inschrijving in het hbo.

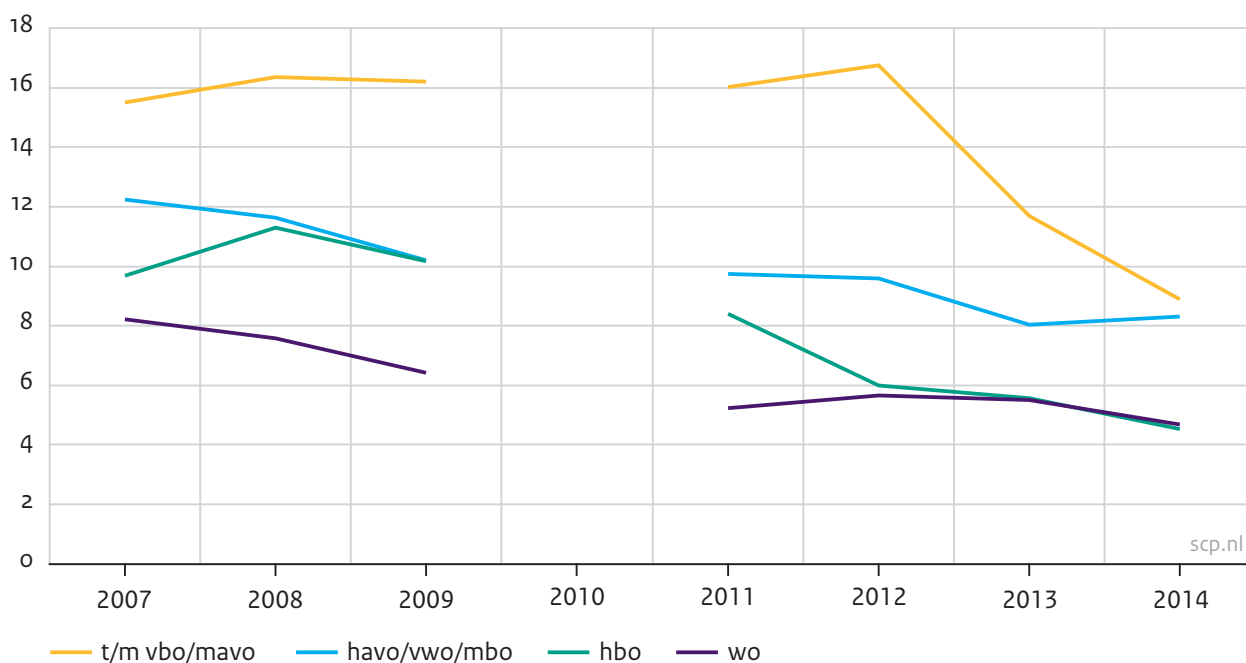
c Alleen niet-westerse en westerse migranten van de tweede generatie.

Bron: DUO (1 cijfer 10)

De verschillen naar opleidingsmilieu in gebruik van de hbo-route zijn minder uitgesproken, vooral de laatste jaren. Volgens gegevens uit de *Studentenmonitor Hoger Onderwijs* (Van de Broek en Brink 2015) benutten in eerdere jaren vooral studenten met lageropgeleide ouders (tot en met vbo/mavo) vaker de hbo-route naar het wetenschappelijk onderwijs. Studenten met middelbaar opgeleide ouders zaten daartussenin (figuur 2.10). De laatste twee jaren liep het percentage studenten met een hbo-achtergrond terug bij studenten met laagopgeleide ouders, waardoor de verschillen niet groot meer zijn. De specifieke betekenis van de route voor studenten met lageropgeleide ouders lijkt te verminderen, met uitzondering van hen die bovendien een niet-westerse achtergrond hebben.

Figuur 2.10

Studenten wo-bachelor^a met een hbo-achtergrond^b, naar opleidingsniveau van de ouders, 2007-2014^c (in procenten)

a Voltijdopleidingen.

b Studenten zonder vwo-diploma, en met een afgeronde hbo-propedeuse, bachelor, master of oude stijl.

c Gegevens voor 2010 ontbreken.

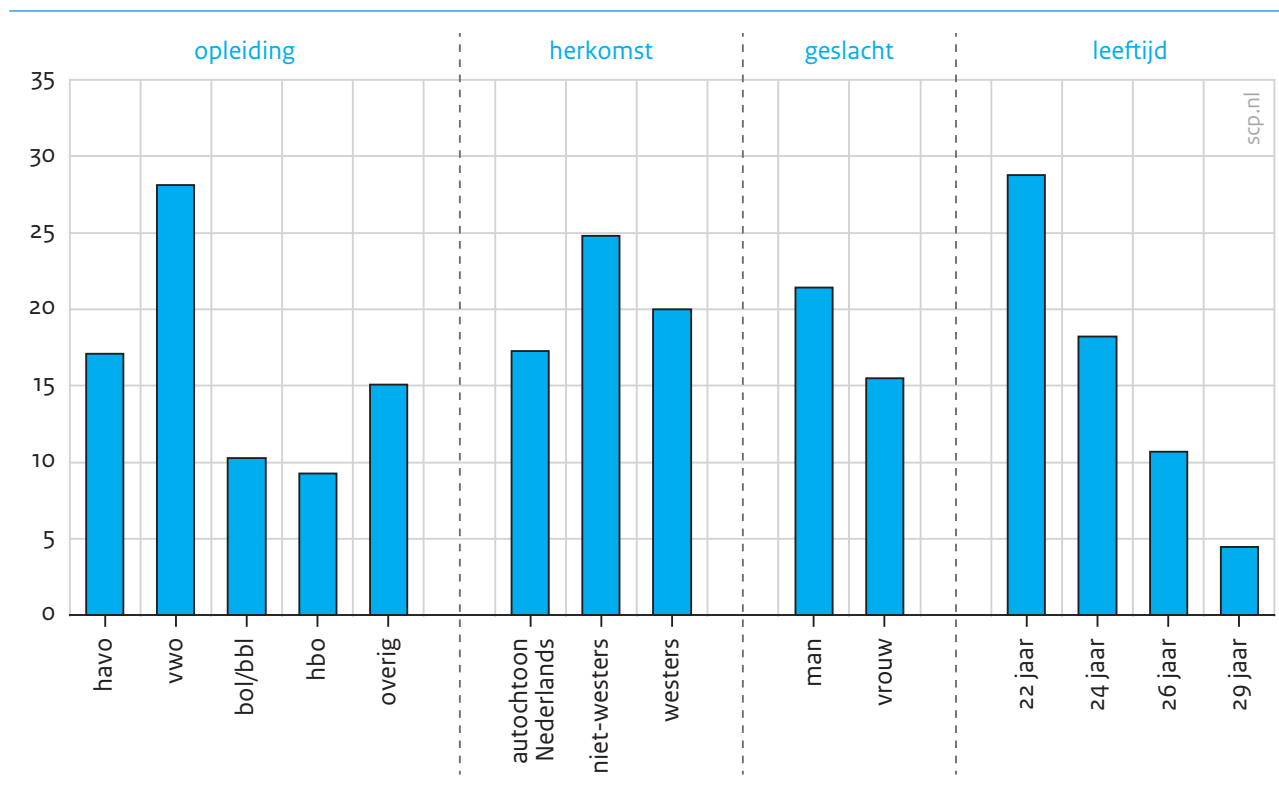
Bron: ResearchNed (Studentenmonitor Hoger Onderwijs '07-'14) SCP-bewerking

Verschillen in doorstroom van hbo naar wo

Welke kenmerken van hbo-gediplomeerden hangen samen met de doorstroom naar het wetenschappelijk onderwijs? Gegevens uit het schoolverlatersonderzoek (sis) van het ROA werpen hier licht op, maar hebben wel alleen betrekking op hbo'ers met een afgeronde bacheloropleiding en betreffen meestal doorstroom naar een premaster- of masteropleiding. De opleiding voorafgaand aan het hbo is een belangrijke factor bij de doorstroom naar het wetenschappelijk onderwijs: het meest wordt overgestapt door hbo'ers met een vwo-achtergrond, het minst door de groep die eerder een mbo-opleiding volgde (figuur 2.11; de getoonde percentages zijn gecorrigeerd voor de onderlinge samenhang tussen de verschillende kenmerken en de sector van de gevolgde opleiding). Vwo'ers die aanvankelijk voor het hbo kozen, belanden vaker dan andere hbo'ers later alsnog in het wetenschappelijk onderwijs. Daarnaast spelen – net als bij de overgang van mbo naar hbo – leeftijd, herkomst en geslacht een rol: de kans op doorstroom naar de universiteit is groter voor afstudeerde hbo'ers met een niet-westerse achtergrond, voor mannen en voor jonge gediplomeerden. Informatie over de sociaal-economische status van de ouders van deze studenten ontbreekt. Of het opleidingsmilieu net als bij de overgang van mbo naar hbo een rol speelt – studenten met hogeropgeleide ouders maken vaker deze overstap – kunnen we niet vaststellen.

Figuur 2.11

Doorstroom van hbo-gediplomeerden^a naar het wetenschappelijk onderwijs, naar vooropleiding, herkomst, geslacht en leeftijd, 2014 (in procenten^b)

a Gediplomeerden voltijdbachelor tot en met 29 jaar.

b Percentages gecorrigeerd voor onderlinge samenhang tussen de weergegeven kenmerken, alsmede voor de sector van de gevolgte hbo-opleiding.

Bron: ROA (SIS'14) SCP-bewerking

Ten slotte zijn er verschillen naar sector van gevolgde hbo-opleiding (niet in figuur 2.11). De doorstroom is het hoogst bij gediplomeerden van de opleidingen in de sector 'economie', gevolgd door 'techniek' en 'landbouw'.

2.4 Samenvatting en conclusies

De mbo-route naar het hbo is een belangrijke aanvulling op de route via de havo en het vwo. Tot het midden van het vorige decennium werd de mbo-route steeds belangrijker: mbo'ers kozen steeds vaker voor een vervolgopleiding in het hbo en hun aandeel in de hbo-instroom nam toe. Op het hoogtepunt maakte meer dan de helft van de mbo bol niveau 4-gediplomeerden de overstap naar het hbo en hadden drie op de tien eerstejaars hbo'ers een mbo-vooropleiding. In de jaren na 2006 liep het percentage mbo'ers dat naar het hbo doorstroomt geleidelijk aan terug. Omdat het totaal aantal mbo-gediplomeerden op niveau 4 toenam, bleven veel mbo'ers de weg naar het hbo vinden. In 2013 en 2014 was er onder invloed van de aankondiging van het studievoorschot een opleving van het percentage mbo'ers dat direct naar het hbo doorstroomde. De eerste cijfers voor 2015 – het eerste jaar volgens het systeem van het studievoorschot – laten een afname van de mbo-

hbo-doorstroom zien. Dit lijkt op een terugkeer naar de licht neerwaartse trend van de jaren voorafgaand aan 2013 te wijzen, met mogelijk een extra daling als gevolg van het studievoorschot. Als ook duidelijk wordt hoe de indirecte doorstroom zich ontwikkelt bij mbo'ers die in 2015 een diploma haalden, kan de doorstroom onder het studievoorschot beter worden vergeleken met de voorgaande jaren.

De mbo-route naar het hbo is vooral belangrijk voor jongeren met een niet-westerse achtergrond en voor jongeren uit de lagere opleidingsmilieus. Beide groepen jongeren volgen minder vaak een havo/vwo-opleiding, en zijn dus meer dan anderen aangewezen op de route via het mbo. Mbo-gediplomeerden van niet-westerse herkomst maken bovendien vaker dan autochtoon Nederlandse gediplomeerden de overstap naar het hbo. De doorstroom van mbo-gediplomeerden uit de lagere en middelbare opleidingsmilieus blijft achter bij die van mbo-gediplomeerden uit het hogere opleidingsmilieu. Vanwege hun geringere deelname aan havo en vwo is de mbo-route toch belangrijker voor jongeren uit de lagere en middelbare opleidingsmilieus dan uit het hogere opleidingsmilieu. De daling van de mbo-hbo-doorstroom van de afgelopen jaren was wat sterker bij de niet-westerse groep en bij studenten met lageropgeleide ouders. De niet-westerse groep maakt de overstap naar het hbo nog altijd meer dan autochtoon Nederlandse gediplomeerden, maar het verschil werd kleiner.

Mbo'ers geven desgevraagd uiteenlopende redenen om niet verder te studeren. Volgens de schoolverlatersonderzoeken (sis) van het roa zijn financiële overwegingen minder belangrijk dan de aantrekking van werken. Wel wijzen mbo'ers van niet-westerse herkomst en met lageropgeleide ouders vaker dan anderen op financiële beperkingen. Dit zou kunnen betekenen dat de invoering van het studievoorschot meer impact zal hebben bij deze groepen, voor zover de verhoging van de aanvullende beurs het wegvallen van de basisbeurs voor hen niet heeft gecompenseerd. De voorlopige cijfers voor de doorstroom van mbo naar hbo voor het eerste jaar onder het studievoorschot wijzen nog niet op een sterkere afname van mbo-hbo-doorstroom in de lagere opleidingsmilieus. Wel nam de doorstroom van de niet-westerse groep sterker af dan die van de autochtoon Nederlandse mbo'ers. Daarnaast zal moeten blijken hoe de doorstroom van mbo'ers uit de lagere inkomensgroepen zich ontwikkelt in vergelijking met die van de hogere inkomens. Volgens een ander onderzoek naar redenen om niet naar het hbo door te stromen, spelen financiële overwegingen een prominentere rol. De eerste lichting mbo'ers die met het studievoorschot te maken kreeg, verwees in dit onderzoek echter niet vaker naar financiële overwegingen dan hun voorgangers.

In vergelijking met de mbo-route naar het hbo is de hbo-route naar het wetenschappelijk onderwijs van beperktere omvang. Ook deze route werd in de afgelopen jaren minder gangbaar: het percentage hbo'ers dat na afronding van hun studie naar het wetenschappelijk onderwijs overstapt, nam af en het aandeel met een hbo-vooropleiding liep terug tot 15% (exclusief hbo'ers met een vwo-diploma).

Bij de overstap op basis van een hbo-propedeuse gaat het niet om grote aantallen, maar er was geen daling. Ook de hbo-wo-overstap is relatief belangrijk voor de studenten met een niet-westerse achtergrond: zij hebben vaker een hbo-vooropleiding en gediplomeerden van niet-westerse herkomst maken vaker de overstap naar een universitaire opleiding dan autochtoon Nederlandse gediplomeerden. Voor studenten uit de lagere opleidingsmilieus lijkt het hbo-voortraject de laatste jaren aan betekenis in te boeten. Het laatste jaar was het percentage met een hbo-vooropleiding bij studenten uit het lagere opleidingsmilieus minder hoog dan voorheen en het verschil met studenten uit de hogere opleidingsmilieus geringer.

Noten

- 1 Inclusief de instroom in ongedeelde opleidingen die in de eerste jaren na de invoering van de bachelor-masterstructuur nog bestonden in vooral het wetenschappelijk onderwijs.
- 2 In de beroepsopleidende leerweg (bol) volgen deelnemers een opleiding waarbij ze via stages praktijkervaring opdoen. In de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) werken deelnemers met een arbeidsovereenkomst bij een werkgever, waarbij ze voor de theoretische onderbouwing een dag in de week naar school gaan (www.mboraad.nl).
- 3 De gepresenteerde cijfers voor migranten van westerse en niet-westerse herkomst hebben alleen betrekking op studenten van de tweede migratiegeneratie, om studiemigranten met een buitenlandse vooropleiding uit te sluiten.
- 4 De gegevens van de Inspectie van het Onderwijs (2016b) hebben betrekking op alle niveau 4-opleidingen (dus naast bol ook de bbl).
- 5 Een logistische regressie is uitgevoerd, waarbij de doorstroom vanuit mbo bol niveau 4 naar het hbo wordt verklaard uit de herkomst, het opleidingsmilieu, de sector van de mbo-opleiding, de leeftijd, het geslacht en het (zelfgerapporteerde) examencijfer. De gecorrigeerde percentages zijn gebaseerd op de uitkomsten van de schatting.
- 6 De gegevens van de Inspectie van het Onderwijs (2016b) hebben betrekking op het totaal van mbo niveau 4 (bol plus bbl), terwijl de niet-westerse groep alleen studenten van de tweede generatie omvat. We verwachten dat de verandering voor alleen mbo bol niveau 4-opleidingen niet veel zal afwijken.
- 7 Van een aanzienlijke groep mbo gediplomeerden in Inspectie van het Onderwijs (2016b) is het opleidingsniveau van de ouders niet bekend. Hun doorstroom naar het hbo lag de laatste jaren ongeveer op het niveau van gediplomeerden met ouders met ten hoogste een mbo niveau 1 of niveau 2 opleiding, en liep eveneens terug de afgelopen jaren.
- 8 Vergelijking aan de hand van zogenoemde odds ratio's, waarbij de doorstroom van studenten uit de verschillende opleidingsmilieus wordt afgezet tegen die van het milieu met de hoogste doorstroom (universitair geschoolde ouders), wijst ook op slechts kleine veranderingen in ongelijkheid in doorstroom tussen 2014 en 2015. De grootste verandering is de terugloop van de odds ratio van studenten met hbo-opgeleide ouders van 0,84 naar 0,80; hun doorstroom liep dus iets sterker terug dan die van studenten met universitair opgeleide ouders.
- 9 duo en CBS constateerden in een presentatie op de Onderwijsresearchdagen 2016 dat de mbo-hbo-doorstroom in de lagere inkomensgroepen sterker afnam dan in de hogere inkomens.
- 10 Als het programma binnen de wo-bacheloropleiding wordt aangeboden, worden deelnemers geregistreerd als student, maar dat gebeurt niet als het programma wordt aangeboden in een apart traject (www.duo.nl/zakelijk/ho/BRON_HO_Nieuw/Schakelprogrammas/Schakelprogrammas.asp).

3 Loopbanen in het hoger onderwijs

3.1 Streven naar meer studiesucces en hogere kwaliteit

Het hoger onderwijs moet proberen te voldoen aan verschillende beleidsdoelstellingen die lastig gelijktijdig zijn te realiseren. In 2010 oordeelde de commissie-Veerman in haar rapport *Differentiëren in drievoud* dat de basiskwaliteit van het Nederlandse hoger onderwijs goed is, maar dat onder andere de hoge uitval en het lage rendement zwakke punten zijn (TK 2009/2010). In vervolg hierop maakte de overheid in 2012 afspraken met individuele hogescholen en universiteiten over verhoging van het studiesucces (RCHOO 2014).

De instellingen kunnen daarbij gebruikmaken van de instrumenten uit de Wet kwaliteit in verscheidenheid hoger onderwijs om de ‘juiste student op de juiste plek’ te krijgen, en daarmee het studierendement te verbeteren. Zo is het moment van inschrijving vroegd naar 1 mei voorafgaand aan het studiejaar waarin de opleiding begint, waarbij studenten die zich tijdig aanmelden recht hebben op een studiekeuzecheck en advies. Ook is met het oog op studierendement het recht op instroom voor studenten met bepaalde vooropleidingen ingeperkt (ocw 2013; zie ook hoofdstuk 2). Een al langer lopende ontwikkeling is dat de normen voor het bindend studieadvies (bsa) in de eerste fase van de studie geleidelijk aan zijn verhoogd, met het oog op studievoortgang. De gehanteerde normen lopen uiteen tussen opleidingen en instellingen, maar worden stelselbreed steeds strenger (Inspectie van het Onderwijs 2015b). Instellingen geven hiermee invulling aan de selecterende en verwijzende functie van het eerste studiejaar, en verwachten positieve effecten op het studierendement en op de studieduur (Inspectie van het Onderwijs 2015a).

Tegelijkertijd lijkt het toezicht op de niveaueisen van het hoger onderwijs de laatste jaren te zijn aangescherpt (Inspectie van het Onderwijs 2015b). Na een reeks van signalen van onvoldoende bewustzijn van kwaliteitsvragen in de jaren 2010 tot en met 2012 kreeg men in het hbo ‘een draai om de oren’, die volgens de voorzitter van de Nederlands-Vlaamse accreditatieorganisatie fungeerde als wake-upcall voor de hele sector (Scienceguide 2016). Examencommissies van opleidingen zijn zich meer dan voorheen gaan richten op het borgen van de kwaliteit van tentamens en examens, waardoor ze steeds meer garant staan voor de waarde van het diploma. Daarbij helpt dat ze onafhankelijker en deskundiger werden (Inspectie van het Onderwijs 2015b). De doelstelling studieloopbanen te verbeteren, moet dus worden gerealiseerd in een context van strenger toezicht op en betere borging en handhaving van de onderwijskwaliteit in het hoger onderwijs. De mogelijke spanning in het eerder geschetste trilemma tussen de dimensies kwaliteit en rendement lijkt daardoor toegenomen.

Tegen de achtergrond van deze ontwikkelingen brengen we in dit hoofdstuk trends in studieloopbanen in het hoger onderwijs in kaart. Uit eerder onderzoek is bekend dat uiteenlopende factoren van invloed zijn op studieloopbanen en studiesucces in het hoger onderwijs. Naast kenmerken zoals geslacht, leeftijd, herkomst en prestaties in het voorafgaande onderwijs zijn ook niet-cognitieve kenmerken en inschattingen en verwachtingen

van invloed (De Jong et al. 2000; Kappe 2011; Richardson et al. 2012; Tolsma et al. 2010). In dit hoofdstuk is het verschil in studieloopbaan van studenten met verschillende voortrajecten een belangrijke invalshoek. Hoe ervaren studenten met een mbo-vooropleiding de aansluiting op het hbo en hoe verloopt hun studieloopbaan in vergelijking met die van havisten? En hoe vergaat het studenten die uit het hbo overstappen naar het wetenschappelijk onderwijs? We sluiten hiermee aan op hoofdstuk 2, waar we het gebruik van de verschillende routes naar het hbo en het wo hebben beschreven.

Kader 3.1 Analyse van studieloopbanen: definities

Instreamcohorten: het startpunt van de analyses van studieloopbanen zijn studenten die voor het eerst een inschrijving hebben in het hbo respectievelijk het wetenschappelijk onderwijs (wo).¹ Studenten die voor het eerst in het hbo staan ingeschreven, kunnen eerder een inschrijving hebben gehad in het wetenschappelijk onderwijs, en andersom kunnen studenten die voor het eerst staan ingeschreven in het wo eerder een inschrijving hebben gehad in het hbo. We richten ons op instroom in de bachelorfase en in ongedeelde opleidingen (in de eerste jaren van de onderzochte periode waren er in het wetenschappelijk onderwijs naast bacheloropleidingen ook nog ongedeelde opleidingen).

Switch: we spreken van een switch als een student zonder een diploma te hebben gehaald de studie voortzet aan een andere opleiding en/of instelling in het hoger onderwijs.² De overstap zonder diploma van een opleiding in het wetenschappelijk onderwijs naar het hbo of andersom valt onder een switch. De operationalisering van switchen brengt met zich mee dat wisselingen die als switch worden geteld niet altijd een verandering zijn waarbij de student terugkomt op een eerdere keuze, of een nieuwe start maakt.

Uitval: de student heeft geen diploma gehaald en staat niet meer ingeschreven in het hoger onderwijs.

Diploma's: we relateren het aantal studenten van een instroomcohort dat een diploma haalt aan de totale omvang van het instroomcohort, waarbij we onderscheid maken tussen diploma's van de opleiding en instelling waar men gestart is, en diploma's behaald aan een andere opleiding en/of instelling. We peilen het aantal behaalde diploma's na de nominale studieduur plus een jaar uitloop (resp. vijf en vier jaar voor het hbo en het wo), en na acht jaar.

De afbakening van instroomcohorten en de definities van switch, uitval en rendement kunnen in publicaties van andere instanties afwijken van de hier gehanteerde. In de prestatieafspraken met hogescholen en universiteiten die de Reviewcommissie Hoger Onderwijs en Onderzoek (RCHO) monitort, staat het instellingsniveau centraal. Vertrek naar een andere instelling wordt daarbij geteld als uitval, en niet als switch (RCHO 2014). Het aantal behaalde diploma's wordt in de prestatieafspraken gerelateerd aan het aantal studenten dat zich na het eerste jaar opnieuw inschrijft aan de instelling, en niet aan de omvang van het instroomcohort. Ook de Vereniging van Universiteiten (vsnu 2016) en de Inspectie van het Onderwijs (2016a) volgen deze benadering bij de berekening van het diplomarendement, waarbij de vsnu zich beperkt tot wo-studenten met een vwo-vooropleiding.

Ook schetsen we de verdere loopbaan van studenten die binnen het hbo of het wetenschappelijk onderwijs van opleiding zijn gewisseld. In welke mate slagen studenten erin om na een switch hun opleiding tot een goed einde te brengen?

De analyse richt zich op het niveau van gehele hoger beroepsonderwijs respectievelijk het wetenschappelijk onderwijs: verschillen tussen hogescholen of universiteiten onderling blijven buiten beschouwing. De gepresenteerde cijfers over studieloopbanen zijn gebaseerd op het databestand 1 cijfer HO en zijn aangeleverd door DUO. We presenteren gegevens vanaf instroomcohort 2002/'03, het jaar waarin het bachelor-masterstelsel werd ingevoerd. De gegevens lopen tot en met studiejaar 2014/'15: het meest recente instroomcohort dat tot in het tweede studiejaar kan worden gevolgd, is dus 2013/'14. In de beschrijving van studieloopbanen focussen we op drie verschillende uitkomsten: switch, uitval en diploma's. Verder benutten we gegevens uit de schoolverlatersonderzoeken (SIS) van het ROA (ROA 2016) om een beeld te geven van de ervaren aansluiting tussen voor- en vervolgopleiding.

3.2 Loopbanen in het hoger beroepsonderwijs

3.2.1 Ervaren aansluiting tussen vooropleiding en het hbo

Een passende studiekeuze en een goede aansluiting tussen de voor- en vervolgopleiding zijn belangrijk voor een goed verloop van de studieloopbaan. Maatregelen zoals de verplichte aanmelding voor 1 mei en het recht op een studiekeuzecheck zijn erop gericht om studenten aan te zetten tot een bewuste, goed doordachte studiekeuze, en hen zo op een passende plek te krijgen. Volgens het onderzoek 'Startmonitor' zijn er in dat opzicht positieve ontwikkelingen (Van den Broek et al. 2016). Het aantal hbo-studenten dat een bewuste studiekeuze maakt, nam de afgelopen jaren toe en studenten zijn zich de laatste jaren steeds beter gaan oriënteren. Ook de aan het begin ervaren 'binding' met de gekozen opleiding verbeterde (de ervaren binding is een samengestelde, brede maatstaf die uitdrukt hoe goed de gekozen opleiding in de ogen van studenten past bij hun voorkeuren, interesses en capaciteiten). Studenten die bewust kiezen, ervaren een betere binding dan studenten die dat niet deden.

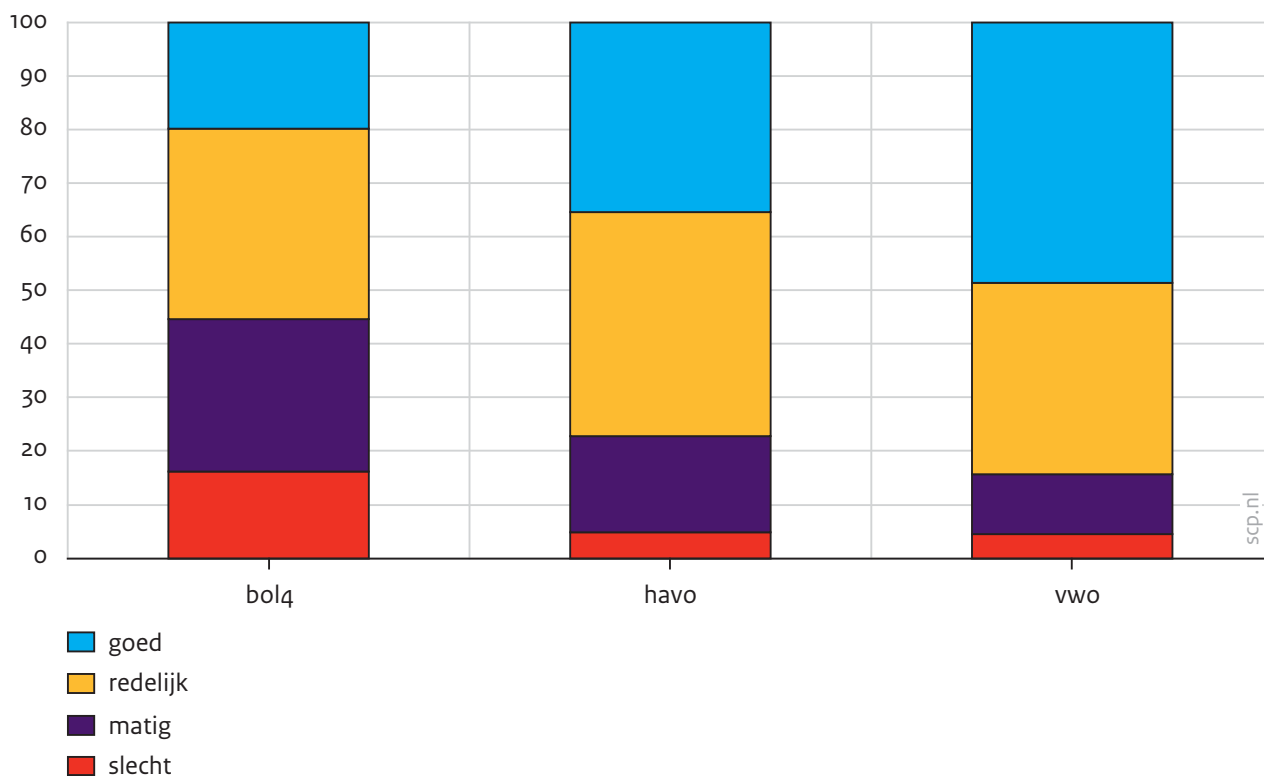
Hbo-studenten met een mbo-vooropleiding ervaren een minder goede aansluiting

Naast een bewuste keuze voor een studie die bij de interesses van de student past, is ook van belang dat de vooropleiding en vervolgopleiding goed op elkaar aansluiten, en dat studenten in hun vooropleiding voldoende op de vervolgopleiding zijn voorbereid. Uit verschillend onderzoek komt naar voren dat de ervaren aansluiting in het hbo verschilt naar gelang de vooropleiding. In de schoolverlatersonderzoeken (SIS) van het ROA is scholieren en studenten die na hun diploma zijn overgestapt naar een vervolgopleiding gevraagd naar hun mening over de aansluiting tussen voor- en vervolgopleiding. Het beeld voor de groep die een opleiding in het hbo is begonnen, is gemengd: drie op de tien hbo-studenten die uit het mbo, havo of vwo naar het hbo overstapten, noemen de aansluiting 'goed', vier op de tien noemen de aansluiting 'redelijk' en drie op de tien 'matig' of 'slecht'. Mbo'ers oor-

delen naar verhouding negatief: omstreeks 45% van hen noemt de aansluiting ‘slecht of matig’, en maar weinigen noemen de aansluiting goed (figuur 3.1). Havisten en vooral vwo’ers oordelen positiever. Dit beeld komt ook naar voren uit het onderzoek ‘Startmonitor’ (Van den Broek et al. 2016). Mbo’ers zijn het minst en vwo’ers het meest (‘zeer’) tevreden over de aansluiting, met daartussenin de havisten.

Figuur 3.1

Oordeel over de aansluiting tussen de vooropleiding en de vervolgopleiding in het hbo^a, naar vooropleiding, 2013-2014^a (in procenten)

a Bachelorfase.

b Gecombineerde gegevens voor 2013 en 2014.

Bron: ROA (sis'13 en '14)

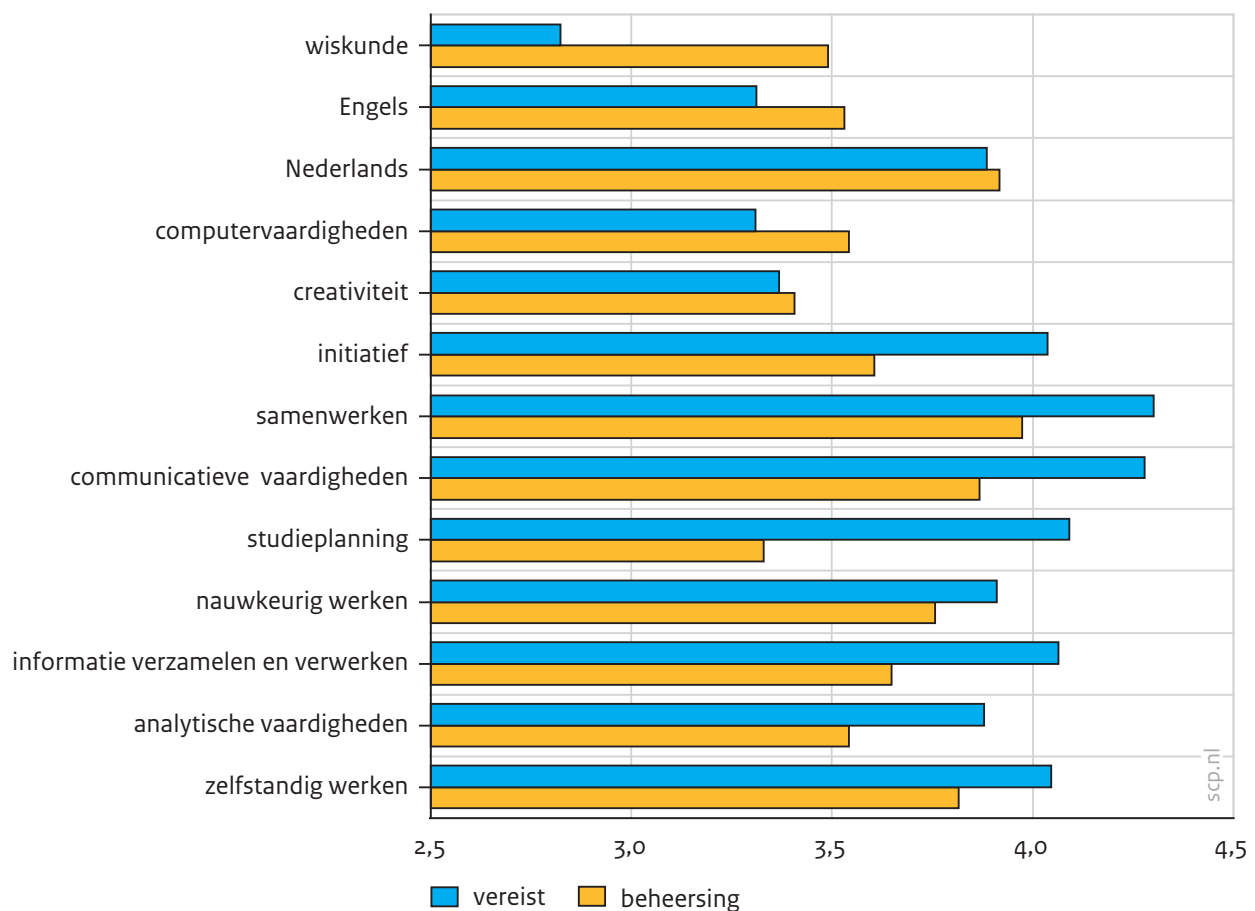
Het beeld van ontwikkeling door de jaren heen is minder eenduidig. Volgens de schoolverlatersonderzoeken (sis) van het ROA werd het oordeel van studenten met een mbo-vooropleiding de afgelopen jaren geleidelijk aan negatiever. In 2006 noemde 32% de aansluiting ‘slecht’ of ‘matig’, in de jaren daarna nam dat toe tot 45% in 2014. Havo-gediplomeerden oordeelden de laatste jaren juist iets positiever dan voorheen; het verschil in ervaren aansluiting tussen beide groepen werd dus groter. In het onderzoek Startmonitor is die negatieve trend bij mbo’ers echter niet zichtbaar en nam de kloof tussen mbo’ers en havisten niet toe (Van den Broek et al. 2016).

Havisten ervaren een tekort aan algemene vaardigheden

In lijn met hun vaak positieve oordeel over de aansluiting van vooropleiding op het hbo zijn veel havisten en vwo'ers in de schoolverlatersonderzoeken (sis) van het ROA van mening dat ze 'voldoende' (60%) of 'goed' (18%) zijn voorbereid op hun vervolgopleiding (aan mbo'ers is deze vraag niet gesteld). Als we naar kennis en vaardigheden op afzonderlijke gebieden kijken, blijken er toch discrepanties tussen de mate waarin beginnende hbo-studenten deze beheersen en het niveau dat ze zeggen nodig te hebben in de vervolgopleiding. Vaardigheden op het terrein van samenwerken, initiatief nemen, informatie verzamelen en verwerken, communicatie en vooral studieplanning blijven volgens studenten gemiddeld achter bij het vereiste niveau in het hbo. Hun beheersing van wiskunde en Engels is volgens studenten gemiddeld juist beter dan vereist, terwijl die voor Nederlands min of meer in balans is met het gevraagde niveau (figuur 3.2).

Figuur 3.2

Beheersing en vereist niveau^a van kennis en vaardigheden eerstejaarsstudenten hbo^b met een havo- of vwo-vooropleiding, 2013-14^c (in gemiddelden)

a Gemeten op een schaal van 1 tot en met 5.

b Bachelorfase.

c Gecombineerde gegevens voor 2013 en 2014.

Bron: ROA (sis'13 en '14)

Opvallend is dat de ervaren tekorten zich gemiddeld genomen dus niet zozeer voordoen bij de kernvakken van het voorgezet onderwijs, als wel bij meer algemene, niet vakgebonden vaardigheden. Mogelijk overschatten de studenten tot op zekere hoogte hun vaardigheden in de kernvakken, maar ook dan blijft het tekort bij de algemene vaardigheden opvallend. Bij kleine groep vwo'ers in het hbo zijn de tekorten over de hele linie geringer en de overschotten groter (onderscheid havo en vwo niet in figuur 3.2).

Studenten is ook gevraagd welke aspecten achteraf gezien meer aandacht hadden moeten krijgen in hun vooropleiding. De antwoorden daarop wijzen deels in dezelfde richting: 'studieplanning' en 'zelfstandig werken' worden het meest genoemd, wiskunde en Nederlandse taal maar weinig.

Mbo'ers ervaren te laag kennisniveau in basisvakken

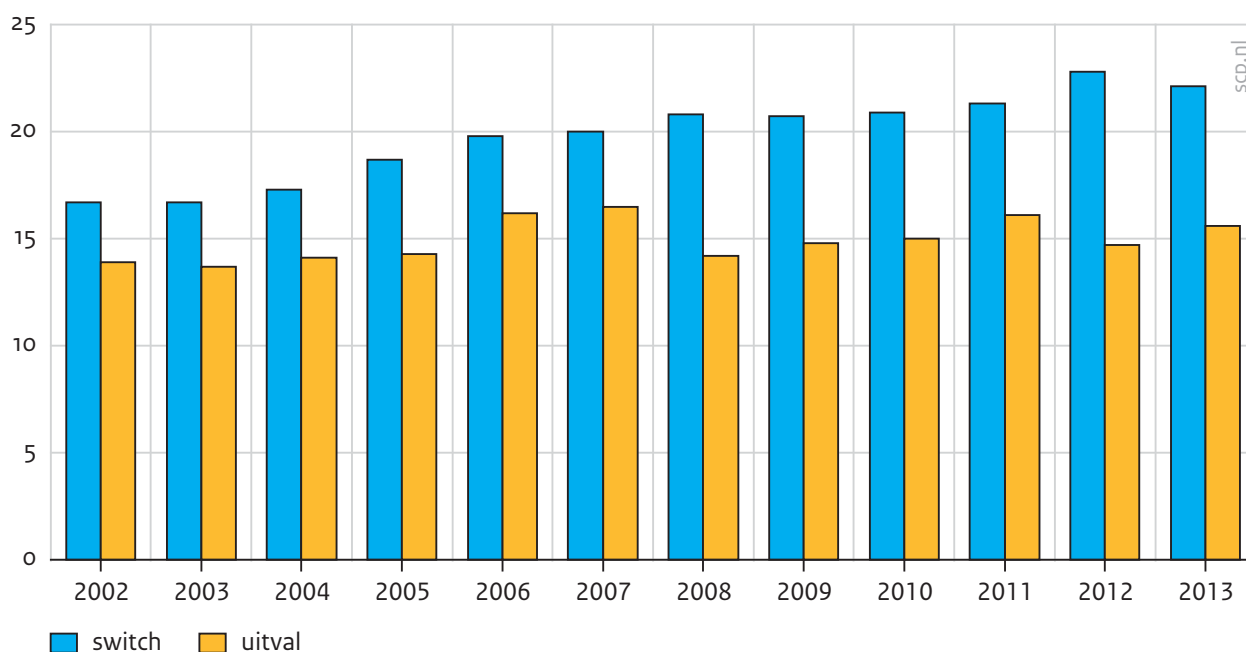
Mbo'ers ontbreken in figuur 3.2, maar een peiling van een aantal samenwerkende hogescholen in het noorden van het land (Jansen en Kamphorst 2015) geeft een beeld van de ervaren aansluiting tussen mbo en hbo op verschillende terreinen. Een aanzienlijke groep van de studenten met een mbo-vooropleiding geeft in dit onderzoek aan dat het mbo-eindniveau van basisvakken zoals Nederlands, Engels, rekenen en wiskunde te laag is (afhankelijk van het vak loopt het aantal uiteen van 44% bij Engels tot 68% bij wiskunde). Daarnaast oordelen zij ook negatiever dan havisten over de mate waarin ze zich in hun vooropleiding studievaardigheden hebben eigengemaakt (zelfstandig leren, een studieplanning maken, een grote hoeveelheid lesstof kunnen bestuderen, rekenvaardigheden). Aan de andere kant voelen ze zich beter dan havisten voorbereid op bepaalde werkvormen in het hbo, die ze waarschijnlijk al kennen uit het mbo (beroepsgerichte opdrachten maken, portfolio's bijhouden, in projectgroepen werken). De aansluitingsproblemen van mbo'ers lijken dus te verschillen van havisten: naast een gebrek aan een aantal studievaardigheden ervaren ze ook vaker een tekort aan kennis van basisvakken. In hun voordeel spreekt wel de ervaring met een aantal werkvormen uit het beroepsonderwijs.

3.2.2 Switch en uitval in de eerste fase van het hbo

Ondanks de inspanningen om studenten een passende keuze te laten maken, gaan lang niet alle studenten na het eerste jaar verder met de opleiding waarmee ze een jaar eerder van start zijn gegaan. Een deel switcht naar een andere opleiding of instelling, een ander deel stopt helemaal met studeren in het hoger onderwijs. In het vorige decennium nam het percentage hbo-studenten dat na het eerste jaar switcht toe, maar bij recentere instroomcohorten is die toename nog maar gering. Bij het instroomcohort 2013/'14 was de switch lager dan het jaar daarvoor. Ruim een op de vijf studenten van dit cohort stapte na het eerste jaar over naar een andere studie en/of instelling (figuur 3.3). Elders is becijferd dat de switch bij instroomcohort 2014/'15 verder afnam ten opzichte van instroomcohort 2013/'14 (Van den Broek et al. 2016; Vereniging Hogescholen 2016c).

Figuur 3.3

Switch en uitval na één jaar hbo-bachelor^a, instroomcohorten 2002/'03-2013/'14 (in procenten)

a Voltijdopleidingen.

Bron: DUO (1 cijfer HO)

Uitval in de eerste fase van het hbo betrekkelijk stabiel

Het percentage studenten dat na het eerste jaar uit het hoger onderwijs vertrekt, is de laatste jaren min of meer stabiel: zo'n 15% van de hbo-studenten keert na het eerste jaar niet terug in het hoger onderwijs (zie nogmaals figuur 3.2). Volgens elders gepubliceerde cijfers bleef de uitval van instroomcohort 2014/'15 vrijwel ongewijzigd ten opzichte van het voorgaande jaar (Vereniging Hogescholen 2016c).

De propedeuse heeft een oriënterende, selecterende en verwijzende functie. Een eventuele overstap naar een meer passende opleiding of het helemaal stoppen met een opleiding zou bij voorkeur al tijdens of na afloop van het eerste studiejaar moeten gebeuren. In de praktijk ligt het zwaartepunt van switch en uitval bij het eerste jaar; de verdere toename van switch en uitval in het tweede jaar is gering in vergelijking met het eerste jaar. Door de tijd heen is bij het switchen in het hbo de nadruk iets meer op het eerste jaar komen te liggen: in verhouding tot de toegenomen switch na één jaar is verdere toename van switch in het tweede jaar geringer bij recente instroomcohorten (zie tabel A.1 in Bijlage A, te vinden via www.scp.nl bij dit rapport). We kunnen dit duiden als enige versterking van de verwijzende en selecterende functie van de propedeuse. Bij de uitval is deze verschuiving niet zichtbaar.

Meer uitval en switch door hogere normen bindend studieadvies?

Instellingen geven met het bindend studieadvies (bsa) invulling aan de selecterende en verwijzende functie van de propedeuse (Inspectie van het Onderwijs 2015a). Studenten die het

niet lukt om te voldoen aan de bsa-norm die hun opleiding hanteert, mogen niet verder met hun studie. Volgens een inventarisatie komen normen in de range van 40-45 en 46-50 punten het meest voor in het hbo, een kleiner aantal opleidingen hanteert een norm van meer dan 50 punten (Van den Broek et al. 2016). Enkele jaren geleden kreeg omstreeks een op de vijf studenten van vijf grote hogescholen in de Randstad een negatief bindend studieadvies en kon dus niet verder met de opleiding (Kappe et al. 2014). De vraag is hoe de verhoging van de normen die her en der is doorgevoerd, doorwerkt in de switch en uitval. Nemen deze toe of passen studenten zich aan door harder te werken en meer voortgang te boeken? Vergelijking van de uitval en switch voor en na verhoging van de bsa-normen geven hierin inzicht.

Te Wierik (2015) vergeleek studieloopbanen voor en na de aanscherping van de bsa-norm van 45 naar 50 studiepunten op de door hem onderzochte hogeschool. Het bleek dat de verhoging gepaard ging met een toename van de uitval in het eerste studiejaar, zonder dat daar een daling van de uitval in het tweede studiejaar tegenover stond. Evenmin haalden studenten na verhoging van de norm in het tweede jaar meer studiepunten dan voorheen. De studenten die in het eerste jaar strenger op voortgang waren geselecteerd, deden het dus op het punt van uitval en studiepunten niet beter in het tweede jaar dan hun voorgangers. Wel nam door het hoger aantal punten in het eerste jaar het totaal aantal behaalde punten na twee jaar toe. Deze uitkomsten wijzen op een zekere mate van uitruil tussen studievoortgang en uitval: er is door de strengere eis meer voortgang, maar ook meer uitval. Daarnaast lijkt het erop dat het studenten het aanvankelijk hogere studietempo niet vasthouden.

Uit een experiment met een verhoging van de bsa-norm bij vier opleidingen van een andere hogeschool komt op het punt van uitval een positiever beeld naar voren. Na verhoging van de norm nam de uitval niet toe, noch na het eerste, noch na het tweede studiejaar. Daarnaast verbeterde het propedeuserendement na het eerste studiejaar, maar in het tweede jaar lekte die winst weer weg: het totale propedeuserendement na twee jaar bleef ongewijzigd (Woelders et al. 2013). Op het punt van uitval waren de resultaten van dit experiment dus positiever dan die gerapporteerd door Te Wierik (2015), maar het 'weglekken' in het tweede jaar deed ook hier afbreuk aan de eerder geboekte winst. Kappe et al. (2014) spitsten de vergelijking toe op de gevolgen van een hogere bsa-norm voor de kans op switchen op twee hogescholen in de Randstad. Er bleek geen opvallende trendbreuk van het percentage switchende studenten na verhoging van de bsa-norm.

Bij al deze vergelijkingen is er overigens het voorbehoud dat de opzet van de vergelijking geen harde conclusies over het effect van een hogere bsa-norm toelaat, omdat de invloed van andere factoren niet kan worden uitgeschakeld.

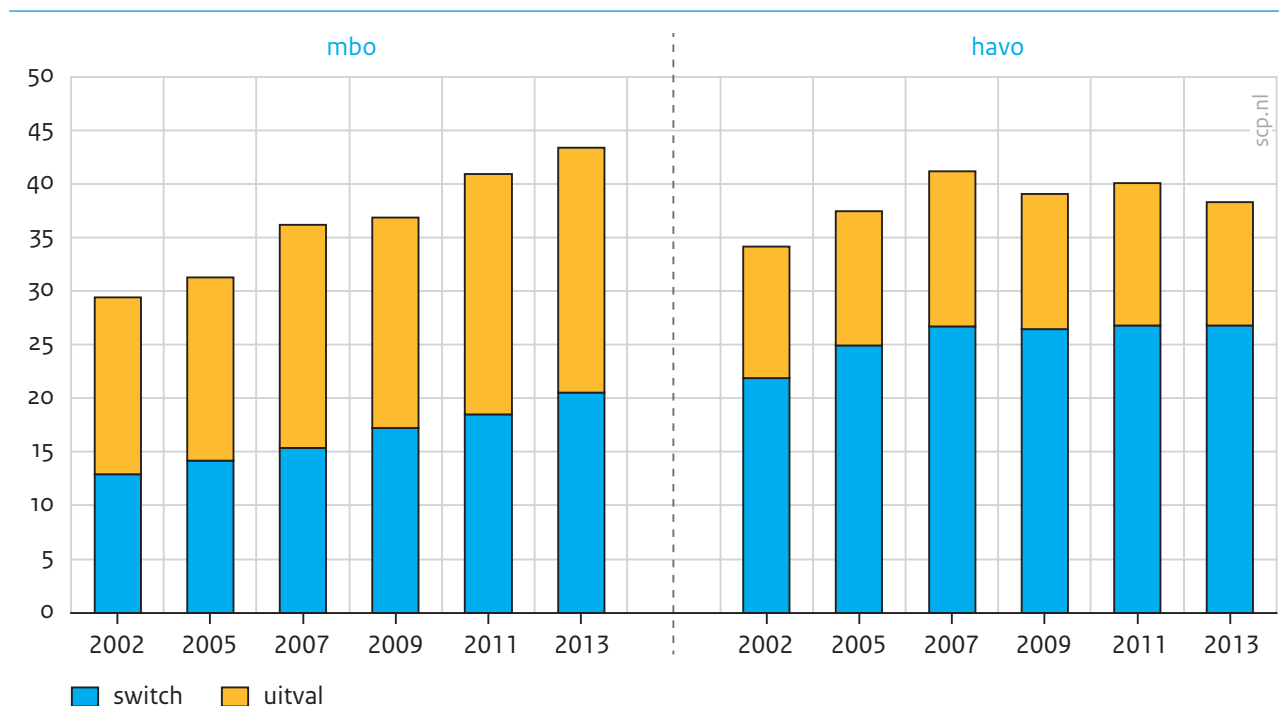
Ongunstige ontwikkeling in de eerste fase van het hbo bij een mbo-vooropleiding

Ongeveer drie op de tien hbo-bachelor studenten heeft een mbo-achtergrond (zie hoofdstuk 2). De studieloopbaan van deze groep verloopt in de eerste fase van de opleiding anders dan die van studenten met een havo-achtergrond. Het verschil is gelegen in de balans tussen switch en uitval. Mbo'ers die niet op hun plek zitten, vertrekken vaker uit het

hoger onderwijs dan dat ze overstappen naar een andere opleiding of instelling. Bij studenten met een havo-vooropleiding ligt dat andersom; zij switchen meestal en vertrekken veel minder vaak helemaal uit het hoger onderwijs (figuur 3.4). Hierbij speelt ongetwijfeld mee dat havisten, anders dan mbo'ers, nog niet in het bezit zijn van een beroepskwalificatie waarop ze kunnen terugvallen, en bovendien meestal ook jonger zijn.

Figuur 3.4

Switch en uitval na één jaar hbo-bachelor^a, instroomcohorten 2002/'03-2013/'14 (in procenten)

a Voltijdopleidingen.

Bron: DUO (1 cijfer HO)

Het totaal van switch en uitval na een jaar van studenten met een mbo-vooropleiding was bij instroomcohorten in het vorige decennium lager dan dat van havisten, maar de trend voor studenten met een mbo-vooropleiding was de afgelopen jaren ongunstiger dan die voor de havisten. Het percentage dat na een jaar uit het onderwijs vertrekt, nam toe bij opeenvolgende instroomcohorten en ook wordt er door deze groep steeds vaker geswitcht. Het totaal van switch en uitval na het eerste jaar is daardoor bij het instroomcohort 2013/'14 opgelopen tot 43%, tegenover 38% voor havisten. Havisten switchen nog altijd vaker dan mbo'ers, maar bij hen bleef het percentage dat switcht min of meer stabiel sinds 2007. Mbo'ers hebben dus een groter aandeel in de negatieve trend in de eerste fase van het hbo dan havisten. Volgens recente, elders gepubliceerde gegevens was de daling van het totaal van switch en uitval bij instroomcohort 2014/'15 meer uitgesproken bij mbo'ers dan bij havisten (Van den Broek et al. 2016). Het verschil ten nadele van mbo'ers werd daardoor weer kleiner.

De slinkende groep hbo-studenten met een vwo-vooropleiding (9% in 2014/'15) onderscheidt zich door een zowel geringe switch als uitval (resp. 14% en 6% bij het cohort 2013/'14), die bovendien weinig of niet zijn veranderd door de jaren heen (niet in figuur 3.3). Een aanzienlijk deel van de hbo-studenten met een vwo-achtergrond die na het eerste jaar switchen, maken de overstap naar het wetenschappelijk onderwijs (Van den Broek et al. 2016).

Belangrijkste redenen van de switch en uitval hebben te maken met de studiekeuze

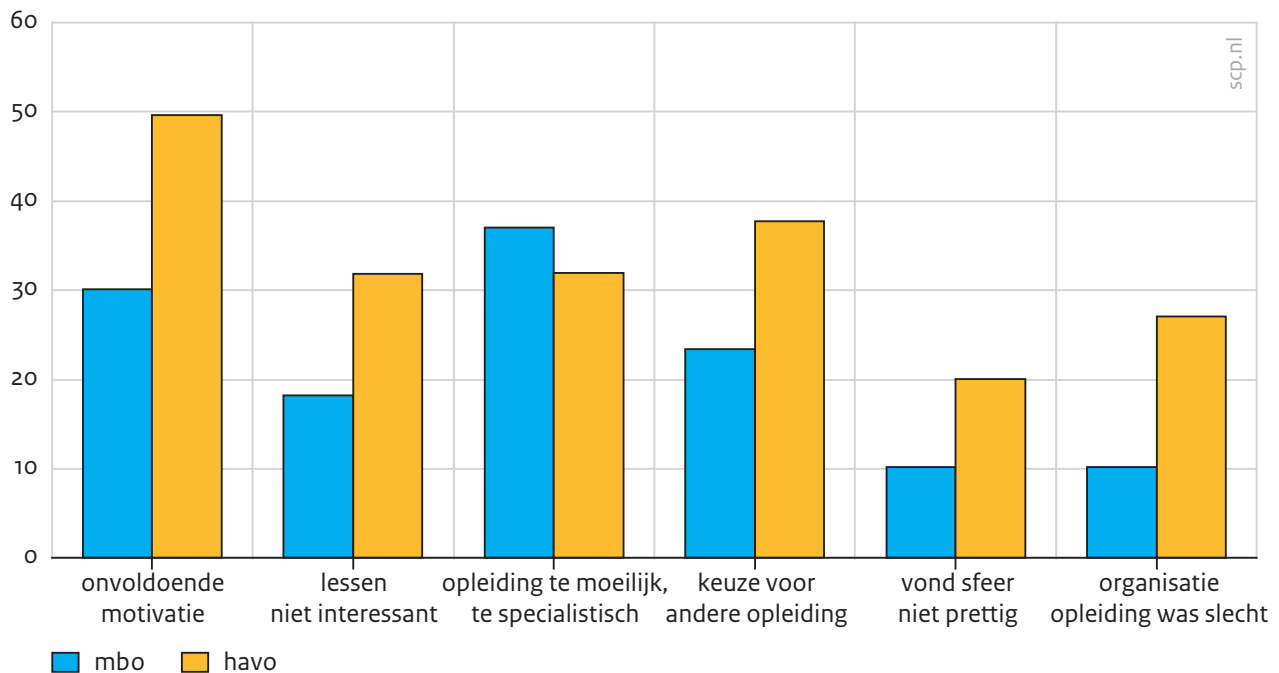
De in het onderzoek 'startmonitor' meest genoemde redenen van uitval hebben te maken met de studiekeuze: het niet uitkomen van verwachtingen en een verkeerde studiekeuze (Van den Broek et al. 2016). Minder vaak wordt verwezen naar een gebrek aan motivatie, de manier waarop het onderwijs wordt gegeven, de zwaarte van de studie en het zich niet thuis voelen op de opleiding. Ook de motieven waarop studenten hun keuze baseren, spelen een rol. Een keuze gemotiveerd door de verwachting van een hoog salaris en van maatschappelijk aanzien gaat gepaard met een hoger risico van uitval. Een keuze waarin aansluiting bij de inhoudelijke interesse, de persoonlijke capaciteiten en gerichtheid op een beroep centraal staan, verkleinen dat risico (Van den Broek et al. 2014).

Uitvallers met een mbo-vooropleiding noemen andere oorzaken van uitval en switch dan havisten

De schoolverlatersonderzoeken (sis) van het ROA volgen een andere indeling van redenen om te stoppen met de opleiding: meest genoemd in dat onderzoek zijn onvoldoende motivatie, de moeilijkheidsgraad en/of het specialistische karakter van de opleiding, de keuze voor een andere opleiding (vergelijkbaar met een verkeerde studiekeuze in het onderzoek 'startmonitor', zie Van den Broek et al. 2016) en het niet interessant zijn van de lessen. De genoemde redenen in de schoolverlatersonderzoeken (sis) verschillen tussen studenten met een mbo- en havo-vooropleiding. Havisten wijzen het meest op een gebrek aan motivatie en op het willen kiezen voor een andere opleiding, mbo'ers noemen het meest de reden dat de opleiding te moeilijk of te specialistisch was (figuur 3.5; niet alle in het onderzoek gevraagde redenen zijn weergegeven). Motivatieproblemen zijn ook voor mbo'ers niet onbelangrijk, maar zijn niet zo dominant als voor uitgevallen havisten.

Figuur 3.5

Redenen om met de opleiding te stoppen^a, hbo-bachelorstudenten, naar vooropleiding, 2011-2104^b (in procenten)

a Stand na ongeveer anderhalf jaar.

b Gecombineerde gegevens voor 2011 tot en met 2014.

Bron: ROA (SIS'11-'14) SCP-bewerking

In het onderzoek Startmonitor zijn min of meer vergelijkbare verschillen te zien: mbo'ers verwijzen vaker naar de zwaarte van de studie en minder vaak naar een verkeerde keuze, niet uitgekomen verwachtingen of een gebrek aan motivatie (Van den Broek et al. 2016). Mbo'ers lijken dus beter te weten wat ze willen en zijn ook meer gemotiveerd, maar struikelen vaker over de zwaarte en het niveau van de studie.

Hbo-studenten die met hun opleiding stoppen, oordelen vaker negatief over aansluiting

Eerder bleek dat eerstejaars hbo-studenten verschillend denken over de mate waarin hun vooropleiding en opleiding in het hbo op elkaar aansluiten, en over de mate waarin ze in het voorafgaande onderwijs zijn voorbereid op de vervolgopleiding in het hbo (voor mbo'ers is alleen het oordeel over de aansluiting bekend, voor havisten en vwo'ers ook het oordeel over de voorbereiding). Beide meningen hangen samen met de kans op vertrek uit de aanvankelijk gekozen opleiding. Studenten die met hun opleiding zijn gestopt, zijn vaker van mening dat de aansluiting tussen hun vooropleiding en het hbo slecht of matig was, en vinden ook vaker dat ze in hun vooropleiding slecht of matig zijn voorbereid op het hbo (tabel 3.1).

Tabel 3.1

Ervaren aansluiting tussen vooropleiding en het hbo^a en het wel of niet stoppen met de opleiding, 2011-2014^b (in procenten)

	opleiding voortgezet	opleiding gestaakt
aansluiting vooropleiding op hbo		
slecht/matig	27	52
redelijk	40	34
goed	32	14
voorbereiding in vooropleiding op hbo ^c		
slecht/matig	21	38
voldoende	61	56
goed	18	6
studieplanning ^c		
sterk tekort ^d	23	39
tekort ^e	36	28
zelfstandig werken ^c		
sterk tekort ^d	8	20
tekort ^e	28	28
initiatief ^c		
sterk tekort ^d	10	19
tekort ^e	35	37

a Bachelorfase.

b Gecombineerde gegevens voor 2011 tot en met 2014.

c Alleen havo- en vwo-vooropleiding.

d Sterk tekort: score 'beheersing' twee of meer punten lager dan score 'vereist niveau' op een schaal van 1 tot en met 5.

e Tekort: score 'beheersing' een punt lager dan score 'vereist niveau' op een schaal van 1 tot en met 5.

Bron: ROA (SIS'11-'14) SCP-bewerking

Wanneer we bij havisten en vwo'ers nader op afzonderlijke vaardigheden inzoomen (onderste deel tabel 3.1), dan lijken vooral tekorten op het terrein van studieplanning, zelfstandig werken en 'initiatief' een rol te spelen bij de uitval (voor mbo'ers is deze informatie niet beschikbaar). Studenten die met hun opleiding zijn gestopt, geven vaker aan dat het niveau waarop ze deze vaardigheden beheersen, achterblijft bij het niveau dat in hun opleiding vereist was. Ook een deel van de studenten die in het tweede jaar met hun opleiding verdergaan, ervaren tekorten, maar wel minder vaak dan studenten die met de opleiding zijn gestopt.

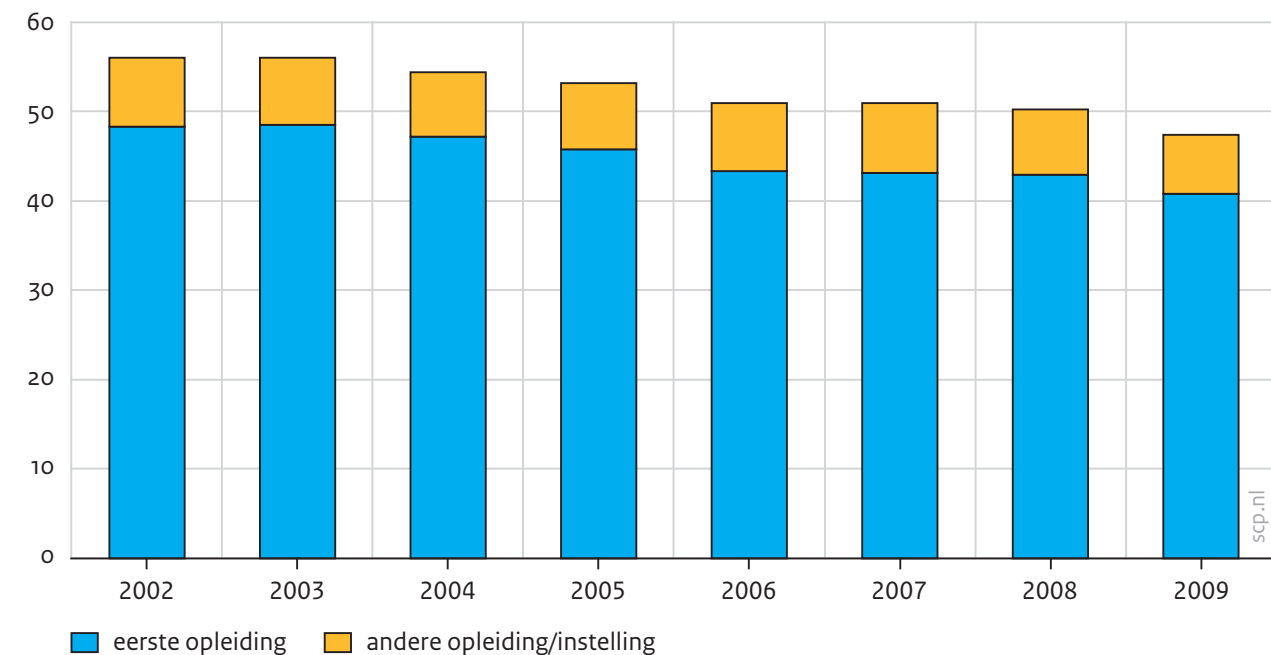
3.2.3 Behaalde diploma's in het hbo

Op het peilmoment na vijf jaar (nominale studieduur plus een jaar uitloop) had minder dan de helft van het meest recente instroomcohort hbo'ers een diploma gehaald. Dit cijfer heeft zich niet gunstig ontwikkeld bij opeenvolgende instroomcohorten; bij eerdere instroomcohorten lag het nog ruim boven de 50% (figuur 3.6). De toegenomen switch in de

eerste fase van de studie heeft het diplomapercentage waarschijnlijk negatief beïnvloed; bij een herstart in een andere opleiding moet een student geen verdere vertraging oplopen om nog binnen vijf jaar een diploma te halen. Dat blijkt vaak niet haalbaar: slechts een klein deel van de diploma's na vijf jaar is behaald in een andere opleiding dan waar gestart.

Figuur 3.6

Diploma na vijf jaar hbo-bachelor^a, instroomcohorten 2002/'03-2009/'10 (in procenten)

a Voltijdopleidingen.

Bron: DUO (1 cijfer HO)

Het dalende aantal diploma's na vijf jaar is gepaard gegaan met een toename van het aantal 'langstudeerders' (na vijf jaar nog ingeschreven zonder diploma) van 22% bij het cohort 2002/'03 naar 29% in het cohort 2009. Een flink deel van deze groep haalt alsnog een diploma. In het zesde, zevende en achtste jaar neemt het percentage behaalde diploma's verder toe met nog eens 14% à 15%, waarmee het totaalrendement na acht jaar bij het meest recente instroomcohort (2006/'07) dat we lang genoeg kunnen volgen op rond de 65% komt.

Ook het rendement na acht jaar heeft zich niet gunstig ontwikkeld: bij het meest recente instroomcohort lag het 4 procentpunten lager dan bij het eerste instroomcohort (2002/'03).

Ook is een toenemend deel van het totaal aantal diploma's na acht jaar behaald na zes, zeven of acht jaar: studenten die een diploma halen, doen daar vaker langer over. Diploma's behaald na zes, zeven of acht jaar zijn in twee op de drie gevallen van een andere opleiding of instelling dan waar de student is gestart. De toegenomen switch in de eerste fase lijkt dus negatieve gevolgen te hebben voor de verblijfsduur in het hbo.

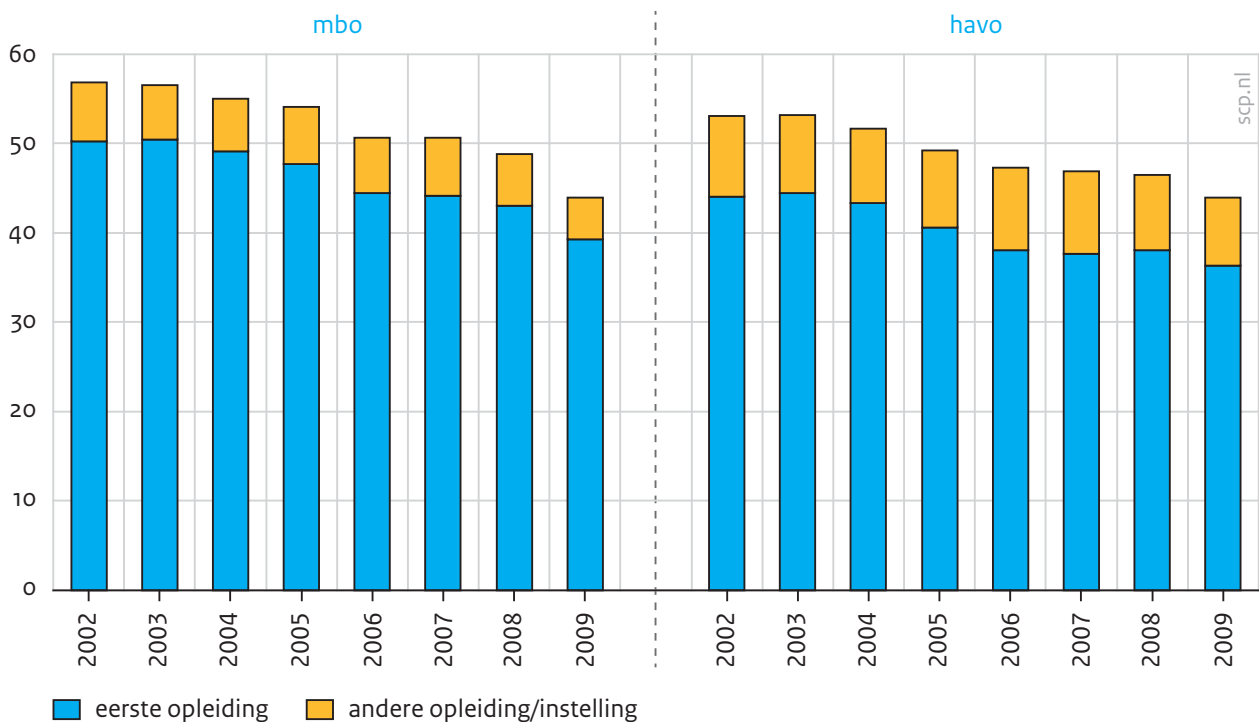
Ongunstiger trend behaalde diploma's bij hbo-studenten met een mbo-vooropleiding

Ook op het punt van diplomering zijn er verschillen tussen studenten met verschillende vooropleidingen. Vijf jaar na de start in het hbo zijn er de verschillen tussen mbo'ers en havisten nog niet groot: het percentage dat na vijf jaar een diploma heeft gehaald, was bij het instroomcohort 2009/'10 identiek voor beide groepen (figuur 3.7). In de jaren daarna ontstaat er verschil; het diplomapercentage van mbo'ers acht jaar na de start in het hoger onderwijs blijft 7 procentpunten achter bij dat van havisten. Mbo'ers halen het diploma in eerste instantie sneller, maar uiteindelijk halen ze minder vaak een diploma dan havisten. Mbo'ers steken dus niet zo ongunstig af bij havisten op het punt van diplomasucces, maar de trend is voor mbo'ers wel ongunstiger. Het percentage dat na vijf jaar een diploma heeft behaald, is in beide groepen teruggelopen, maar de teruggang was bij mbo'ers (13 procentpunten) sterker dan voor studenten met een havo-vooropleiding (9 procentpunten; figuur 3.7). Het verschil manifesteert zich vooral bij de twee meest recente cohorten. De voor-sprong in diplomering na vijf jaar die mbo'ers in het verleden op havisten hadden, is hier-door verdwenen, de achterstand na acht jaar werd wat groter (diploma na acht jaar niet in figuur 3.7).

De kleine groep hbo-studenten met een vwo-vooropleiding heeft aanzienlijk meer succes dan zowel de mbo'ers als de havisten. Na vijf jaar ligt hun diplomapercentage 23 procentpunten hoger dan dat van de beide andere groepen. Toch ontsnappen ook de vwo'ers niet helemaal aan de neerwaartse trend in het hbo: het percentage dat na vijf jaar een hoger onderwijsdiploma haalt, liep terug met drie procentpunten sinds 2002/'03.

Figuur 3.7

Diploma na vijf jaar hbo-bachelor^a, naar vooropleiding, 2002/'03-2009/'10 (in procenten)

a Voltijdopleidingen.

Bron: DUO (1 cijfer HO)

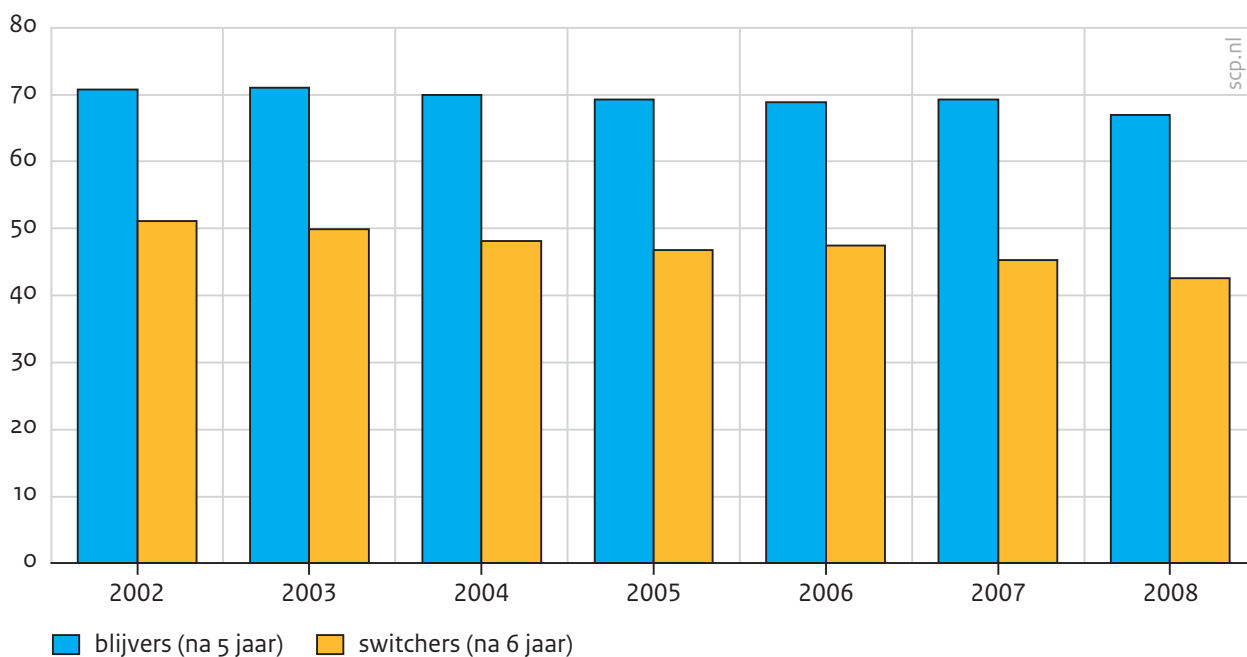
Gemengd beeld van 'opbrengst' van switchen in het hbo

Door te switchen kunnen studenten proberen een niet-passende keuze te corrigeren, al dan niet noodgedwongen vanwege een negatief bindend studieadvies. Hoe vergaat het studenten die zijn geswitcht? In het gunstige geval halen geswitchte studenten uiteindelijk even vaak een diploma als studenten die aan de oorspronkelijke keuze vasthouden, in het ongunstigste geval is switchen slechts de voorbode van uitval. De praktijk houdt het midden tussen deze uitersten. De uitval onder geswitchte studenten is aanzienlijk: een jaar na de switch is 18% van deze studenten alsnog vertrokken uit het hoger onderwijs, na twee jaar loopt dat verder op tot 22%. Dat is niet alleen hoger dan bij studenten die bij hun keuze bleven (resp. 5% en 7%), maar ook hoger dan in een nieuw instroomcohort (resp. 16% en 19%).

Een flink deel van de geswitchte hbo-studenten haalt uiteindelijk wel een diploma, maar het diplomapercentage van geswitchte studenten ligt aanzienlijk lager dan bij studenten die niet wisselen na het eerste jaar ('blijvers'), ook als we er rekening mee houden dat een switch vaak een jaar extra zal kosten (figuur 3.8; bij switchers wordt de stand een jaar later opgemaakt dan bij 'blijvers'). Het verschil in diplomering na vijf jaar ('blijvers') respectievelijk zes jaar (switchers) is substantieel; bijna 25% bij het meest recente instroomcohorten waar we blijvers en switchers onderling kunnen vergelijken.

Figuur 3.8

Diploma behaald vijf respectievelijk zes jaar na start hbo-bachelor^a, naar switch na het eerste jaar, instroomcohorten 2002/'03-2008/'09 (in procenten)

a Voltijdopleidingen.

Bron: DUO (1 cijfer HO)

Het diplomapercentage van studenten die na het eerste jaar switchten, blijkt een wat meer uitgesproken neergaande lijn te volgen bij opeenvolgende cohorten dan dat van studenten die bij hun oorspronkelijke keuze bleven. De switch neemt dus niet alleen toe, de loopbanen van geswitchte studenten lijken ook wat sterker achteruit te gaan dan die van andere studenten. Het samenspel van deze twee ontwikkelingen – meer switchen en verslechtering van de loopbaan van switchers – heeft het rendement van het hbo neerwaarts beïnvloed.

Resultaat mbo-route vooral onder druk voor studenten met een niet-westerse achtergrond

Bekend is dat de loopbaan van studenten van niet-westerse herkomst minder voorspoedig verloopt dan die van autochtoon Nederlandse studenten (Herweijer 2012; Wolff 2013). Voor het verschil in studiesucces tussen studenten van niet-westerse herkomst en autochtoon Nederlandse studenten bestaan verschillende verklaringen, waarbij het lastig is het gewicht van diverse factoren aan te geven (Vogels 2013). Verschillen in sociaaleconomische status van het gezin waarin de student is opgegroeid, of andere factoren die in het algemeen van invloed zijn op studiesucces zoals het eindexamencijfer in de vooropleiding, de leeftijd bij aanvang van de opleiding, de gekozen studierichting en de tijdbesteding (bijbanen) bieden geen afdoende verklaring (Ooijevaar 2010; Wolff 2013). Andere risicofactoren die een negatieve rol kunnen spelen, zijn taalproblemen en de vaker extrinsiek gemotiveerde studiekeuze van niet-westerse studenten (Vogels 2013). Daarnaast is de leeromge-

ving van belang. Studenten van niet-westerse herkomst lijken meer dan autochtoon Nederlandse studenten nadeel te ondervinden van grootschalig georganiseerde opleidingen met voor studenten weinig sturing en een grote afstand tot de docenten/begeleiders. Het lukt hen in zo'n leeromgeving niet om een netwerk op te bouwen dat de geringere bagage en steun die ze van huis uit meekrijgen, kan compenseren (Wolff 2013). In het hbo zijn de loopbaanverschillen tussen autochtoon Nederlandse en studenten van niet-westerse herkomst de afgelopen jaren verder toegenomen. In de eerste fase werd het verschil in switch groter, na vijf jaar is er een toegenomen kloof in diplomasucces (tabel 3.2, onderdeel 'totaal').

Het verschil in studiesucces werd vooral groter bij de twee meest recente instroomcohorten. Deze ontwikkelingen hangen deels samen met het voortraject van studenten van niet-westerse herkomst. Eerder bleek dat de loopbaan van studenten met een mbo-achtergrond zich bij opeenvolgende instroomcohorten ongunstiger heeft ontwikkeld dan die van havisten. Voor groepen die de mbo-route vaak benutten, waaronder niet-westerse migranten en hun nakomelingen (zie hoofdstuk 2), heeft deze negatieve trend meer impact dan gemiddeld. Bormans et al. (2015) stellen dat de negatieve trend onder studenten met een mbo-vooropleiding zich vooral voordoet bij studenten met een niet-westerse achtergrond. Daarmee lijkt de trend voor de niet-westerse groep dubbel nadelig; ze hebben vaker een mbo-vooropleiding en het nadeel van een mbo-vooropleiding is voor hen groter dan voor studenten van autochtoon Nederlandse herkomst.

De uitsplitsing van studieloopbaangegevens naar herkomst en vooropleiding ondersteunt die conclusie (zie nogmaals tabel 3.2). Bij de onderscheiden vooropleidingen zijn er duidelijke verschillen in studieloopbaan zichtbaar tussen autochtoon Nederlandse en niet-westerse studenten, vooral bij switch en diplomering, maar de verschillen zijn bij havisten en vwo'ers minder groot dan bij mbo'ers. De uitval na een jaar van havisten van niet-westerse herkomst is een uitzondering; deze is door de jaren heen lager dan die van autochtoon Nederlandse havisten.

De verschillen tussen de autochtone en de niet-westerse herkomstgroep hebben zich vooral verder verdiept bij de groep met een mbo-vooropleiding, doordat de loopbaan van studenten van niet-westerse herkomst met deze vooropleiding sterker verslechterde (switch, diploma na vijf jaar) dan die van autochtoon Nederlandse.

Tabel 3.2

Switch, uitval en diplomasucces hbo-bachelor^a, naar herkomst, studenten gestart in 2013/'14 respectievelijk 2009/'10 (in procenten)

	switch na één jaar		uitval na één jaar		diploma hoger onderwijs na vijf jaar	
	2013/'14	trend t.o.v. 2002/'03	2013/'14	trend t.o.v. 2002/'03	2009/'10	trend t.o.v. 2002/'03
mbo						
autochtoon	15,9	4,7	22,0	6,4	50,3	-10,3
Nederlands						
niet-westers	34,2	13,2	25,3	6,0	25,1	-16,0
westers	24,4	10,0	24,9	4,7	38,1	-10,1
havo						
autochtoon	25,3	4,8	11,7	-0,5	46,6	-8,9
Nederlands						
niet-westers	36,2	5,6	9,8	-1,6	30,0	-9,4
westers	29,4	5,4	13,0	-1,3	35,9	-9,7
vwo						
autochtoon	14,3	0,5	5,5	0,0	68,8	-3,2
Nederlands						
niet-westers	17,2	-7,2	9,8	2,5	48,0	-3,9
westers	13,6	-3,8	8,9	3,7	60,3	-2,6
totaal^b						
autochtoon	20,9	4,2	14,2	1,9	50,5	-8,6
Nederlands						
niet-westers	32,3	9,5	18,5	3,8	30,4	-11,9
westers	15,7	1,1	20,2	6,5	50,5	-4,3

a Voltijdopleidingen.

b Inclusief studenten met een andere of onbekende vooropleiding.

Bron: DUO (1 cijfer HO)

Een deel van de groeiende groep die na vijf jaar nog geen diploma heeft, zal dat diploma uiteindelijk wel halen, maar daar langer over doen. Het diplomasucces na acht jaar van de niet-westerse groep met een mbo-vooropleiding volgt echter ook een dalende lijn bij de kortere reeks van instroomcohorten waar we die ontwikkeling kunnen volgen. Het zal kunnen betekenen dat een diploma voor een groeiend aantal van hen ook bij langer verblijf onbereikbaar zal blijken.

Verschil tussen mannen en vrouwen verder toegenomen

Het bekende verschil in studiesucces tussen mannen en vrouwen is in de hier onderzochte periode in het hbo verder toegenomen. Mannen switchen vaker in het begin van de studie en vallen dan ook vaker uit; het verschil in switch nam toe bij opeenvolgende cohorten. Vijf

jaar na de start in het hbo hebben mannen minder vaak een diploma gehaald dan vrouwen, en ook dat verschil nam verder toe bij opeenvolgende cohorten. Bij het meest recente cohort dat we lang genoeg kunnen volgen (2009/'10), is het verschil opgelopen tot 17 procentpunten (zie tabel A.2 in Bijlage A). Acht jaar na de start is de kloof in studiesucces geringer dan na vijf jaar: de mannen die een diploma halen, hebben daar vaker veel jaren voor nodig. Mannen lijken vooral weinig succesvol in hbo-sectoren met veel vrouwelijke studenten (Severiens en Ten Dam 2011).

Belfi et al. (2015) zoeken de verklaring voor het geringere studiesucces van mannen in het samenspel van de ontwikkeling van neuropsychologische en hersenfuncties, en leeromgevingen. Niet-cognitieve vaardigheden zoals zelfinzicht, zelfregulatie, motivatie, doelgerichtheid, plannend vermogen, nieuwsgierigheid en initiatief nemen zijn in de late adolescentie nog volop in ontwikkeling, waarbij jongens gemiddeld een tot twee jaar in ontwikkeling achterlopen op meisjes. Deze niet-cognitieve vaardigheden werken door in het vermogen tot zelfstandig leren, in keuzegedrag en studieplanning, en zijn daardoor een voorspeller van studiesucces. In studentgerichte leeromgevingen die een groot beroep doen op vaardigheden zoals zelfstandig werken, plannen en samenwerken, worden de verschillen in studiesucces tussen jongens en meisjes verder vergroot. De auteurs stellen dat de ontwikkelingen naar een meer studentgerichte benadering in het hbo een minder positief effect heeft gehad op het studiesucces van jongens dan van meisjes (Belfi et al. 2015). Ook wijzen ze op de mogelijk nadelige gevolgen voor jongens en jonge mannen van strengere toetsing en selectie in de eerste fase van de studie (aanscherping van de bsa-normen), omdat de strengere eisen een beroep doen op vaardigheden die in deze levensfase bij jongens en jonge mannen nog minder goed ontwikkeld zijn. Ook denkbaar is dat de strengere eisen, en het inperken van de vrijheid en vrijblijvendheid waarmee dat gepaard gaat, het geringere vermogen tot zelfregulering en planning van jongens juist kunnen ondervangen.

Aanzienlijke verschillen tussen opleidingssectoren in het hbo

Naast verschillen naar vooropleiding zijn er ook aanzienlijke verschillen tussen opleidingen in verschillende sectoren van het hbo. Na een jaar zijn er vooral verschillen in het percentage switchers, waarbij de opleidingen in de sectoren 'economie' en 'onderwijs' zich onderscheiden door een relatief hoge switch. In wat mindere mate geldt dat ook voor de opleidingen in de sectoren 'techniek' en 'gedrag en maatschappij'. In de opleidingen in de sectoren 'gezondheidszorg', 'landbouw en natuurlijke leefomgeving' en vooral 'taal en cultuur' wordt juist naar verhouding weinig geswitcht (tabel A.3 in Bijlage A). De verschillen in uitval na een jaar zijn minder uitgesproken, hoewel ook hier 'onderwijs' het hoogste percentages laat zien.

De ongunstige switch en uitvalcijfers in de sector 'onderwijs' zullen mede verband houden met de taal- en rekentoetsen in het eerste jaar van de pabo's. Studenten die in de loop van het eerste jaar de toetsen niet succesvol weten af te sluiten (er zijn twee herkansingen), krijgen aan het einde van het jaar een negatief bindend studieadvies. In 2012/'13 slaagde een kwart niet voor de rekentoets, en bijna 30% niet voor de taaltoets. Vooral pabo-studenten met een mbo-achtergrond hebben veel moeite met de toetsen: 37% zakte voor de

taaltoets en 46% voor de rekentoets; ruim twee keer zo veel als bij havisten (Vereniging Hogescholen 2014).

De geringe switch en uitval in de sectoren 'gezondheidszorg' en 'taal en cultuur' gaan gepaard met relatief hoge diplomapercentages, zowel na vijf als na acht jaar. Economische opleidingen hebben ook hier de laagste scores.

Trends die kenmerkend voor de hele hbo-sector zijn, manifesteren zich in sommige sectoren in verhevigde mate: een sterke toename van switchen in de sector 'onderwijs' en een relatief sterke daling van het percentage diploma's na vijf jaar bij de opleidingen in de sectoren 'onderwijs', 'economie', 'techniek' en 'landbouw en natuurlijke leefomgeving'.

Met een stijgend percentage gediplomeerden na vijf jaar vormen de opleidingen in de sector 'taal en cultuur' een uitzondering op de negatieve diplomatrend van het hbo.

3.3 Loopbanen in het wetenschappelijk onderwijs

3.3.1 Ervaren aansluiting tussen vooropleiding en het wetenschappelijk onderwijs

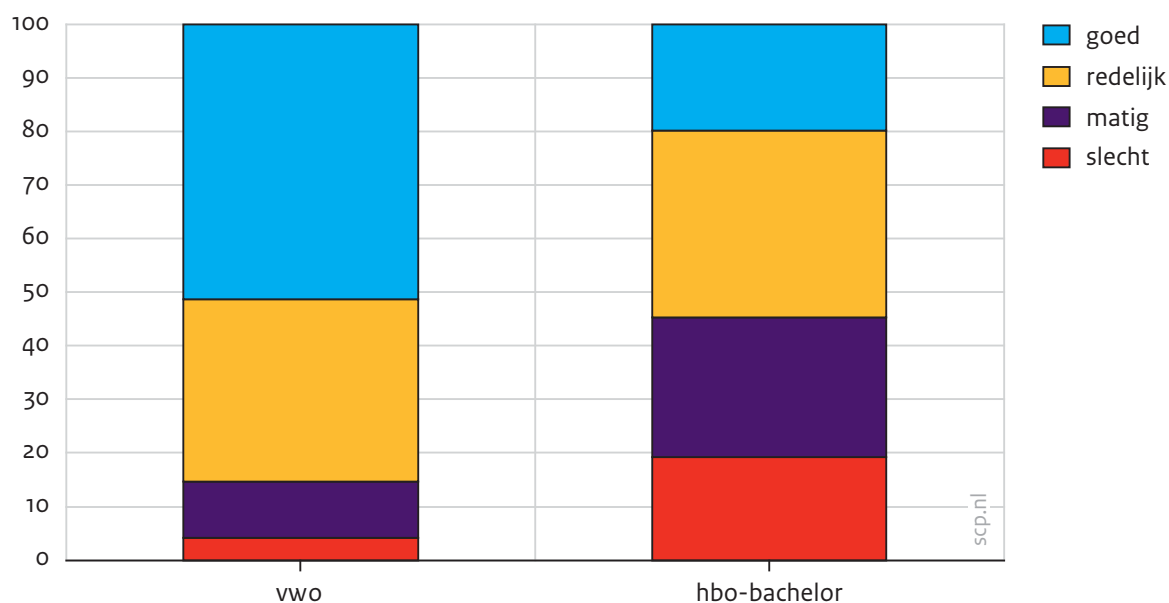
Veel eerstejaarsstudenten zijn positief over de aansluiting tussen vwo en wo

In vergelijking met havisten in het eerste jaar van het hbo zijn vwo'ers tamelijk positief over de aansluiting tussen die opleiding en het wetenschappelijk onderwijs. Iets meer dan de helft spreekt van een goede aansluiting, bijna 35% vindt de aansluiting redelijk en rond de 15% noemt de aansluiting slecht of matig. Eerder zagen we dat ongeveer 35% van de havisten in het eerste jaar van het hbo de aansluiting goed noemt en meer dan 20% slecht of matig. De kleine groep eerstejaars wo-studenten met een hbo-vooropleiding is veel minder positief over de aansluiting tussen hun vooropleiding en het vervolg in het wetenschappelijk onderwijs (figuur 3.9). Dit betreft uitsluitend studenten met een afgeronde hbo-bachelor (gegevens voor studenten die met een hbo-propedeuse overstappen naar het wo ontbreken). De ervaren aansluiting tussen de voor- en vervolgopleiding van eerstejaars met een hbo-propedeuse zal vermoedelijk meer lijken op die van studenten met een hbo-bachelorachtergrond dan op die van vwo'ers, en dus ook minder goed zijn.

Het oordeel van vwo'ers over de aansluiting van hun opleiding op hun studie in het wetenschappelijk onderwijs is de laatste jaren positiever geworden: in 2008 en 2009 noemde ongeveer 35% de aansluiting goed. Bij studenten met een hbo-bachelorachtergrond is geen trend te onderkennen in de kortere periode waarvoor gegevens beschikbaar zijn.

Figuur 3.9

Oordeel over de aansluiting tussen de vooropleiding en de vervolgopleiding in het wo^a, naar vooropleiding, 2013-2014^b (in procenten)

a Bachelorfase.

b Gecombineerde gegevens voor 2013 en 2014.

Bron: ROA (SIS'13 en '14) SCP-bewerking

Vwo'ers positief over voorbereiding op wetenschappelijk onderwijs

Vwo'ers oordelen doorgaans ook positief over de mate waarin ze zijn voorbereid op hun vervolgopleiding in het wetenschappelijk onderwijs: bijna negen op de tien van hen noemt de voorbereiding 'voldoende' (48%) of 'goed' (39%). Deze cijfers zijn ook gunstiger dan die van de havisten die de overstap naar het hbo hebben gemaakt. Bovendien volgen ze – net als die voor de aansluiting – een door de jaren heen opgaande lijn: in 2007 noemden vwo'ers de voorbereiding vaker niet meer dan 'voldoende' en minder vaak 'goed'. Het relatief positieve beeld van de aansluiting tussen het vwo en het wetenschappelijk onderwijs wordt bevestigd in het onderzoek 'Startmonitor': ook daar zijn vwo'ers in het wetenschappelijk onderwijs positiever over de aansluiting dan havisten in het hbo, en lijkt de ervaren aansluiting geleidelijk te verbeteren (Van den Broek et al. 2016).

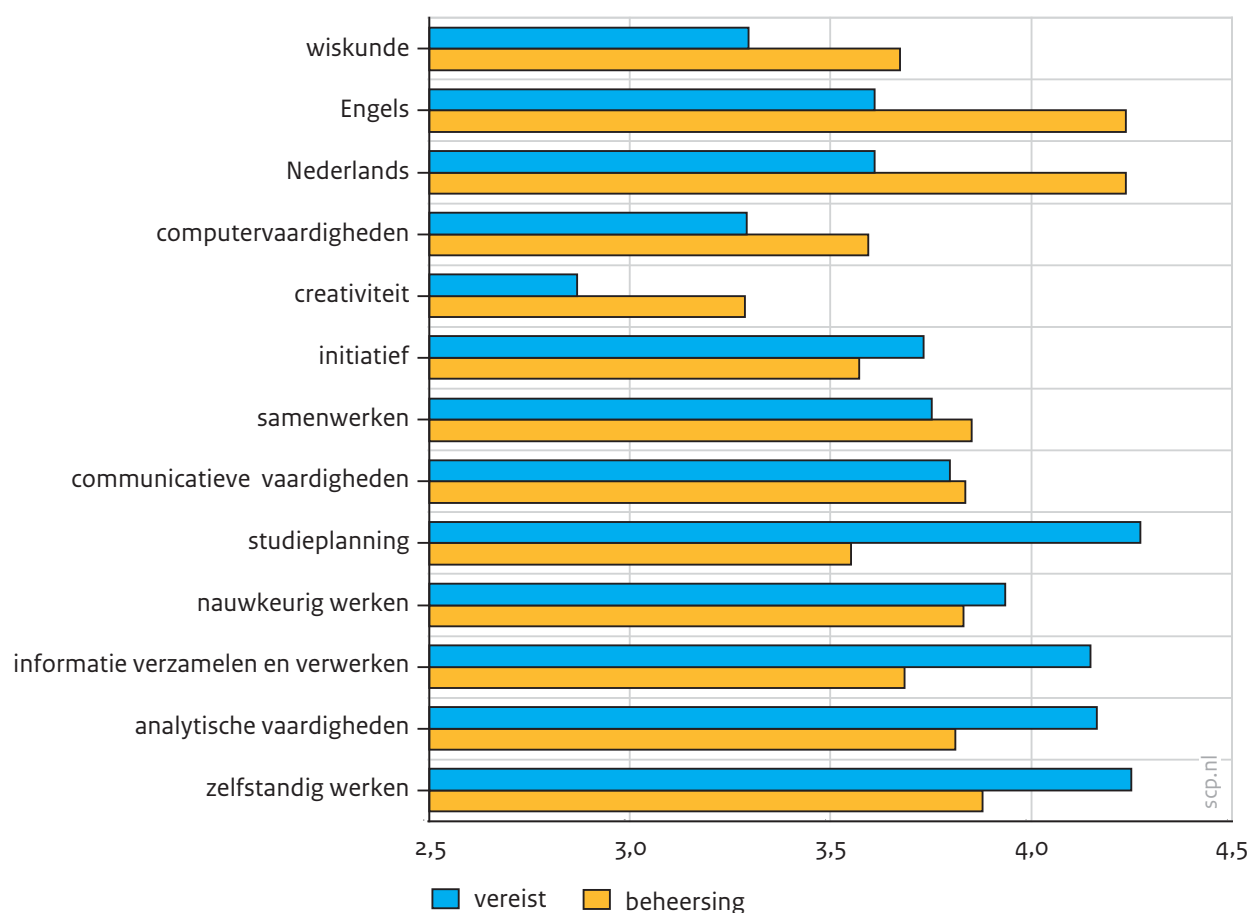
Tekortschietende vaardigheden

Ondanks deze positieve ontwikkeling signaleren eerstejaarsstudenten in het wetenschappelijk onderwijs dat hun vaardigheden op bepaalde terreinen tekortschieten. Dat is af te lezen aan het verschil tussen de mate waarin ze over vaardigheden denken te beschikken, en de mate waarin diezelfde vaardigheden naar hun mening nodig zijn in hun vervolgopleiding in het wetenschappelijk onderwijs. Het gaat dan – net als in het hbo – niet zozeer om de kernvakken Nederlands, Engels of wiskunde, maar om algemene, niet aan vakken gebonden vaardigheden: analytische vaardigheden, informatie verzamelen en verwerken, zelfstandig werken en bovenal studieplanningsvaardigheden. Hun beheersing van kernvak-

ken als Nederlands, Engels en wiskunde is volgens studenten gemiddeld van een hoger niveau dan vereist. Een kanttekening daarbij is dat studenten mogelijk hun vaardigheden bij deze vakken overschatten, maar waarschijnlijk doen ze dat dan ook op andere gebieden.

Figuur 3.10

Beheersing en vereist niveau van kennis en vaardigheden^a eerstejaarsstudenten wetenschappelijk onderwijs^b met een vwo-vooropleiding, 2013-'14^c (in gemiddelden)

a Gemeten op een schaal van 1 tot en met 5.

b Bachelorfase.

c Gecombineerde gegevens voor 2013 en 2014.

Bron: ROA (SIS'13 en '14)

Vwo'ers in het wo is ook gevraagd aan welke aspecten achteraf gezien meer aandacht had moeten worden besteed in het vwo. De antwoorden daarop wijzen gedeeltelijk in dezelfde richting: studieplanning, analytische vaardigheden, informatie verzamelen en verwerken en zelfstandig werken worden het meest genoemd, maar daarnaast toch ook Engels.

Ook in het wetenschappelijk onderwijs vaker een bewuste studiekeuze

Maatregelen zoals de verplichte inschrijving voor 1 mei en het recht op een studiekeuze-check zijn bedoeld om studenten aan te zetten tot een bewuste studiekeuze, en daarmee

de kans op een passende keuze te vergroten. Het aantal eerstejaars wo-studenten dat zegt een bewuste keuze te hebben gemaakt, volgt al een aantal jaren een opgaande lijn, net als in het hbo. De laatste twee jaar is ook de ervaren 'binding' tussen de student en de gekozen opleiding in het wetenschappelijk onderwijs licht verbeterd (Van den Broek et al. 2016). Binding heeft betrekking op de mate waarin studenten het gevoel hebben een bewuste en overtuigende keuze te hebben gemaakt voor een opleiding die aansluit bij hun interesse en capaciteiten en waarvoor ze zich willen inzetten. Uitgevallen of geswitchte studenten ervaren minder vaak een goede binding dan studenten die verdergaan met de gekozen opleiding.

3.3.2 Switch en uitval in de eerste fase van het wetenschappelijk onderwijs

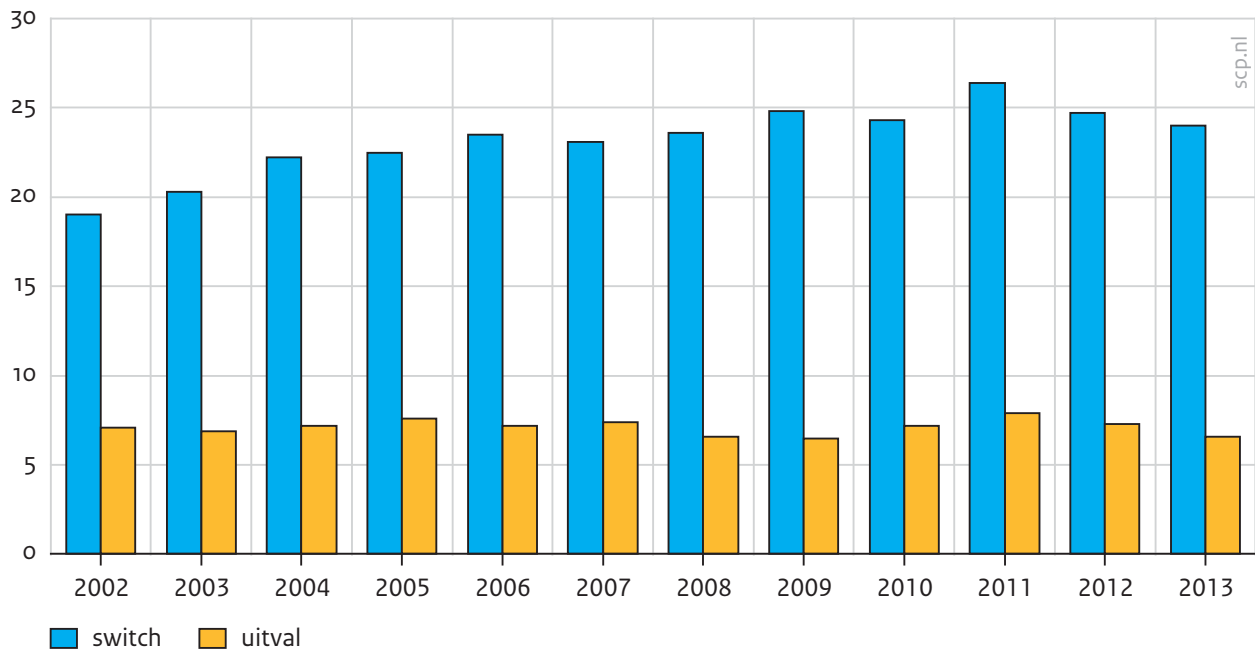
Ook in het wetenschappelijk onderwijs keert een aanzienlijke groep studenten na afloop van het eerste jaar niet terug op de plek waar ze waren begonnen. In de meeste gevallen – iets minder dan een kwart van alle studenten – betreft het een overstap naar een andere opleiding en/of instelling (switch; figuur 3.11). De groep die uit het hoger onderwijs vertrekt, is met 6% à 7% veel kleiner, ook in vergelijking met het hbo, waar ongeveer 15% na het eerste jaar niet in het hoger onderwijs terugkeert. Hierdoor is ook het totaal van switch en uitval in het wetenschappelijk onderwijs lager dan in het hbo. De mogelijkheid om vanuit een universitaire opleiding af te stromen naar het hbo draagt waarschijnlijk bij aan de betrekkelijk geringe omvang van de uitval.³ Voor hbo-studenten is er geen vergelijkbare afstroomoptie binnen het hoger onderwijs.

In de eerste jaren na 2002/'03 nam de switch toe, daarna bleef het percentage dat wisselt min of meer constant (afgezien van een piek voor het instroomcohort 2011/'12), waarna de switch weer afnam. Volgens de gegevens in Van den Broek et al. (2016) was er in 2014/'15 minder switch en uitval dan in 2013/'14.

Zoals bedoeld ligt het zwaartepunt van de switch in en na het eerste studiejaar. Na het tweede jaar is de switch met enkele procentpunten toegenomen, maar die toename is gering in vergelijking met switchen na het eerste jaar. Bij uitval is het patroon vergelijkbaar; na afloop van het tweede jaar is het percentage uitgevallen studenten niet veel toegenomen. Vooral bij switch is het zwaartepunt door de jaren heen nog enigszins verder verschoven naar het eerste jaar (tabel A.1 in Bijlage A). Dit past bij de wens om de verwijzende en selecterende functie van de propedeuse te versterken.

Figuur 3.11

Switch en uitval na één jaar wo-bachelor^a, instroomcohorten 2002/'03-2013/'14 (in procenten)

a Voltijdopleidingen.

Bron: DUO (1 cijfer HO)

Meer studievoortgang bij hogere normen voor het bindend studieadvies?

Ook in het wetenschappelijk onderwijs hebben studenten in de eerste fase van hun studie te maken met het bindend studieadvies. Een grote groep opleidingen in het wetenschappelijk onderwijs hanteert een norm van 40 tot 45 punten, maar er zijn ook opleidingen die hogere normen hanteren, tot aan 60 punten toe. In vergelijking met het hbo liggen de normen in het wetenschappelijk onderwijs gemiddeld op een lager niveau (Inspectie van het Onderwijs 2015a; Van den Broek et al. 2016). Wel is het ook in het wetenschappelijk onderwijs de trend dat de normen omhooggaan (Inspectie van het Onderwijs 2015a).

Onderzoek aan enkele universiteiten waar de normen werden opgehoogd, laat zien dat studenten zich vaak aan de hogere normen hebben aangepast. Aan een van de onderzochte universiteiten bleef het percentage negatieve bindende studieadviezen ongewijzigd na ophoging van de norm: eerst van 30 naar 40 punten en later van 40 naar 45 punten. Tegelijkertijd nam het aantal studenten toe dat in het eerste jaar 60 of meer punten haalde (Vooijs et al. 2015). De verhoging van de norm naar 60 studiepunten aan een andere universiteit ging evenmin gepaard met een toename van het aantal negatieve bindende studieadviezen. Net zo veel studenten haalde de norm van 60 punten in één jaar als voordien in twee jaar.⁴ Verhoging van de norm ging dus gepaard met een verbetering van de doorstroom, zonder dat het percentage met een negatief bsa toenam. Wel waren er verschillen in veranderingen tussen opleidingen binnen deze universiteit. De verbetering van de door-

stroom deed zich zowel voor bij autochtoon Nederlandse studenten als bij die met een niet-westerse achtergrond (Baars et al. 2013). Aan beide universiteiten zetten de hogere normen aan tot sneller studeren en (vermoedelijk) harder werken, zonder dat dit gepaard ging met een toename van het aantal studenten dat niet aan de norm wist te voldoen.

Resultaten van studenten met een hbo-propedeuseachtergrond wijken niet sterk af

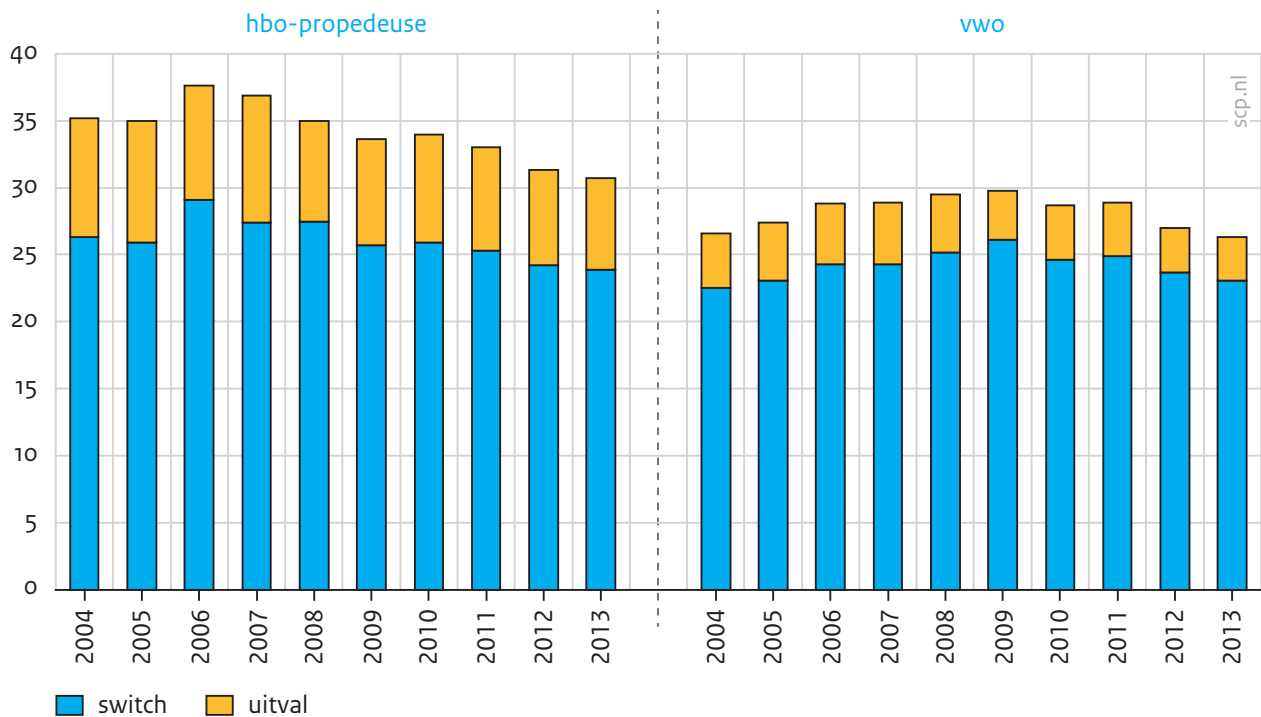
Van de eerstejaarsstudenten met een vooropleiding in het Nederlandse onderwijs heeft 83% een vwo-achtergrond. De rest heeft een havo- of soms een mbo-diploma en heeft de mogelijkheid benut om van het hbo over te stappen naar een universitaire opleiding (zie hoofdstuk 2). Daarbij gaat het deels om studenten met een hbo-propedeuse, deels om studenten met een afgeronde hbo-bachelor. Studenten met een hbo-bachelor zullen de laatste jaren in veel gevallen niet een volledig universitair bachelorprogramma volgen, maar een schakelcursus (zie hoofdstuk 2). In het hbo hebben de studieloopbanen van studenten met een mbo-achtergrond zich de afgelopen jaren niet goed ontwikkeld in vergelijking met die van havisten (zie § 3.2.2). De loopbaan van studenten die vanuit de hbo-propedeuse naar een bacheloropleiding in het wetenschappelijk onderwijs doorstromen, verloopt in vergelijking daarmee beter. Of dat ook voor studenten die met een afgeronde hbo-bachelor overstappen naar de universiteit geldt, kunnen we op basis van de beschikbare gegevens niet vaststellen: we beperken ons daarom hier tot studenten met een hbo-propedeusevooropleiding.⁵ In de eerste fase van de studie verloopt de studieloopbaan van deze groep iets minder gunstig dan die van de studenten met een vwo-achtergrond. Vooral hun uitval is hoger, maar de switch wijkt niet af van die van vwo'ers (figuur 3.12).

Anders dan in het hbo zijn de verschillen tussen studenten met de verschillende voortrajecten in de eerste fase van de studie bij opeenvolgende instroomcohorten niet toegenomen. Eerder lijken de loopbanen van beide groepen in de eerste fase van de studie naar elkaar toe te groeien, vooral wat betreft switchen. Een kanttekening is dat switchen voor de hbo-propedeusegroep al een tweede wisseling betreft, na de eerdere overstap van het hbo naar het wetenschappelijk onderwijs.

Binnen de hbo-propedeusegroep zijn de resultaten van studenten met een mbo-vooropleiding – de stapelaars in optima forma – weer minder goed dan die van havisten: ze switchen meer en vallen vaker uit. Het gaat hierbij wel om een klein aantal studenten, en de verschillen met havisten zijn niet dramatisch groot (over de laatste vijf instroomcohorten een gemiddeld 6 procentpunten hogere switch en 3 procentpunten hogere uitval dan havisten).

Figuur 3.12

Switch en uitval na één jaar wo-bachelor^a, naar vooropleiding^b, instroomcohorten 2004/'05- 2013/'14 (in procenten)

a Voltijdopleidingen.

b Hbo-propedeuse exclusief studenten met een vwo-diploma.

Bron: DUO (1 cijfer HO)

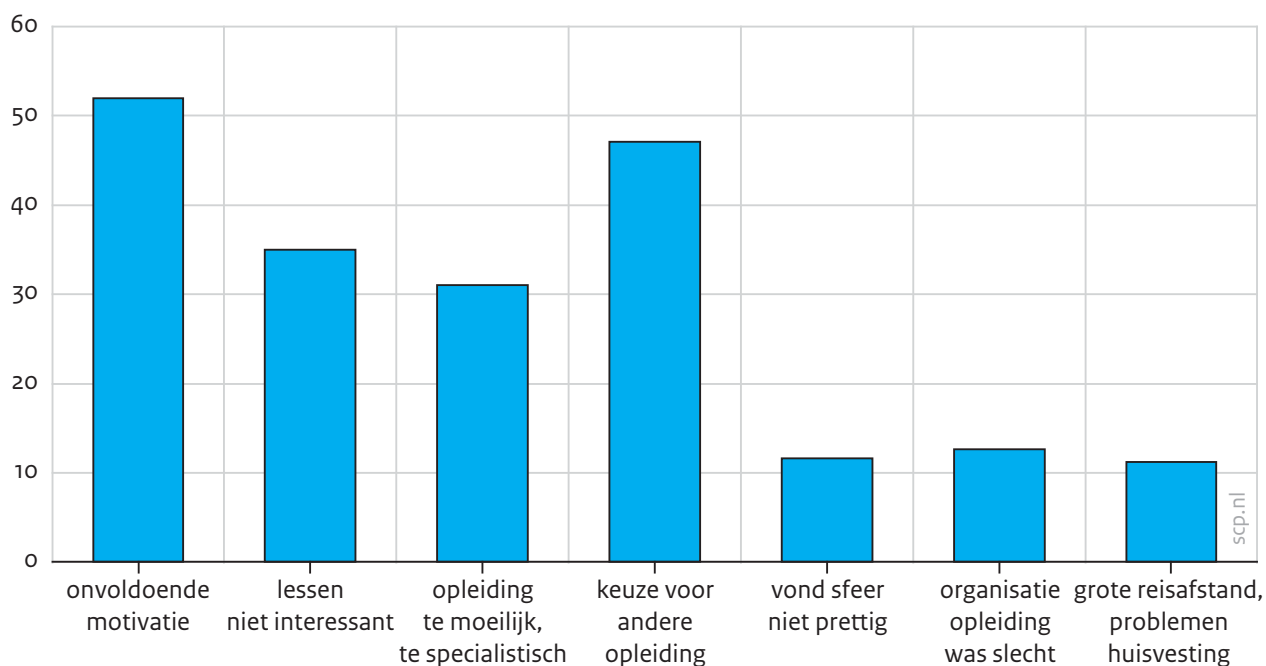
Redenen van uitval en switch

De redenen die vwo'ers in het wetenschappelijk onderwijs aanvoeren om met hun opleiding te stoppen, wijken weinig af van die van havisten in het hbo. Onvoldoende motivatie en het willen kiezen voor een andere opleiding zijn ook in het wetenschappelijk onderwijs de meest genoemde redenen in de schoolverlatersonderzoeken (SIS) van het ROA, gevolgd door het niet interessant of te moeilijk/specialistisch zijn van de opleiding (figuur 3.13).

In het onderzoek Startmonitor wijzen uitgevallen studenten op vergelijkbare factoren: veelgenoemde redenen zijn het niet uitkomen van verwachtingen, een verkeerde keuze en een gebrek aan motivatie (Van den Broek et al. 2016). Daarnaast lijken studiekeuze-overwegingen van belang. Een studiekeuze gericht op een hoog salaris gaat samen met een hoger risico op switch en uitval, terwijl vooral een keuze gebaseerd op inhoud van een studie samengaat met kleiner risico van uitval (Van den Broek et al. 2014).

Figuur 3.13

Redenen om met de opleiding te stoppen^a, wo-bachelorstudenten met een vwo-vooropleiding, 2011-2014^b (in procenten)

a Stand na ongeveer anderhalf jaar.

b Gecombineerde gegevens voor 2011 tot en met 2014.

Bron: ROA (SIS'11-'14) SCP-bewerking

Slechte ervaren aansluiting op de vooropleiding bij uitgevallen en geswitchte studenten

Afgaand op de oordelen van studenten die met hun opleiding in het wetenschappelijk onderwijs zijn gestopt, spelen aansluitingsproblemen daarbij een rol. Gestopte studenten oordelen aanzienlijk negatiever over de aansluiting tussen voor- en vervolgopleiding en over de mate waarin ze in hun vooropleiding op het vervolgonderwijs zijn voorbereid (tabel 3.3). Studenten wijzen hiermee impliciet op een slechte aansluiting tussen voor- en vervolgopleiding als een van de oorzaken van hun uitval.

Wanneer we nader op vaardigheden op specifieke terreinen inzoomen, lijken vooral ervaren tekorten op het gebied van studieplanning, zelfstandig werken en in wat minder mate initiatief, wiskunde en analytische vaardigheden een rol te spelen. Studenten die met hun opleiding zijn gestopt, ervaren vaker tekorten op deze terreinen dan studenten die verdergaan.

Tabel 3.3

Ervaren aansluiting tussen het vwo en het wetenschappelijk onderwijs^a en het wel of niet stoppen met de opleiding, 2011-2014^b (in procenten)

	opleiding voortgezet	opleiding gestaakt
aansluiting		
slecht/matig	12	43
redelijk	36	37
goed	52	20
voorbereiding		
slecht/matig	11	39
voldoende	53	44
goed	36	17
studieplanning		
sterk tekort ^c	23	44
tekort ^d	34	32
zelfstandig werken		
sterk tekort ^c	9	27
tekort ^d	30	39
initiatief		
sterk tekort ^c	5	15
tekort ^c	27	35
wiskunde		
sterk tekort ^c	6	19
tekort ^d	16	25

a Bachelorfase.

b Gecombineerde gegevens voor 2011 tot en met 2014.

c Sterk tekort: score 'beheersing' 2 of meer punten lager dan score 'vereist niveau' op een schaal van 1 tot en met 5.

d Tekort: score 'beheersing' 1 punt lager dan score 'vereist niveau' op een schaal van 1 tot en met 5.

Bron: ROA (SIS'11-'14) SCP-bewerking

Met uitzondering van wiskunde gaat het om tekorten in algemene, niet aan een bepaald vakgebied gebonden vaardigheden.

3.3.3 Behaalde diploma's in het wetenschappelijk onderwijs

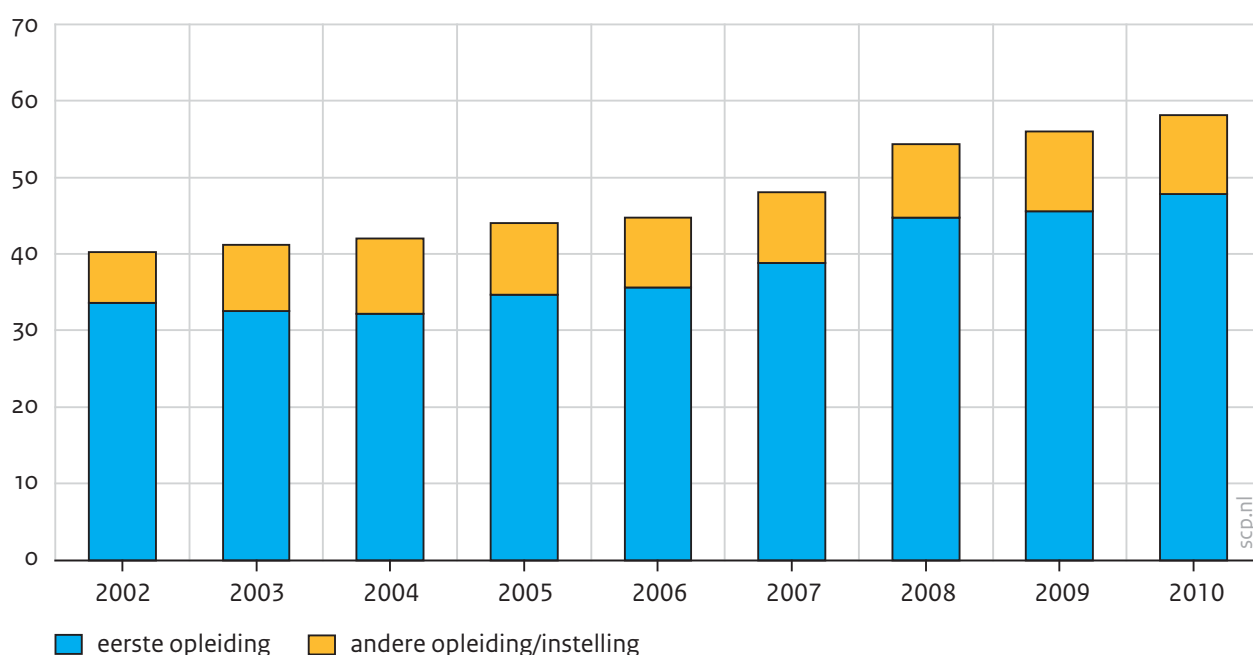
Steeds vaker een diploma na vier jaar

De ontwikkeling van het diplomasucces na vier jaar (nominaal plus een jaar uitloop) in het wetenschappelijk onderwijs contrasteert sterk met de ontwikkelingen in het hbo. Van oudsher lag het percentage wo-studenten dat binnen die termijn een diploma haalde in het wetenschappelijk onderwijs op een lager peil dan in het hbo. In de eerste jaren omvatten de instroomcohorten ook nog een deel studenten aan ongedeelde opleidingen, waardoor het diplomapercentage na vier jaar niet helemaal vergelijkbaar is met latere jaren.⁶ De

afgelopen periode is het percentage diploma's na vier jaar aanzienlijk toegenomen bij opeenvolgende instroomcohorten; vooral bij de instroomcohorten 2007 en later (figuur 3.14). De invoering van de 'harde knip' tussen bachelor en master vanaf 2012/'13 lijkt een positieve invloed te hebben gehad (VSNU 2016). Studenten moeten nu hun bachelor geheel hebben afgerond voordat ze aan een master beginnen. Terwijl het diplomasucces 'nominaal plus een' van het hbo in het verleden gunstig afstak bij dat van het wo, is het beeld inmiddels omgekeerd.

Figuur 3.14

Diploma's na vier jaar wo-bachelor^a, instroomcohorten 2002/'03-2010/'11 (in procenten)

a Voltijdopleidingen.

Bron: DUO (1 cijfer HO)

Na vier jaar is er nog niet vaak een diploma behaald van een andere studie of aan een andere instelling dan waar de student is gestart. Na het vierde studiejaar neemt het diplomapercentage verder toe en betreft het vaker een diploma van een andere studie of instelling dan waar men is gestart. Van het meest recente instroomcohort dat we lang genoeg kunnen volgen (2006/'07), had 80% na acht jaar een diploma, waarvan 50% zonder te zijn geswitcht en 30% na een switch. Diploma's behaald in latere jaren zijn in de meeste gevallen behaald na een switch.

Het diplomasucces na acht jaar is bij de cohorten die we lang genoeg kunnen volgen (2002/'03 tot en met 2006/'07) met enkele procentpunten toegenomen. Hoewel het een bescheiden toename betreft, valt ook hier het verschil op met de achteruitgang in het hbo. De positieve ontwikkeling van het diplomasucces na vier jaar bij de recentere wo-instroomcohorten, zal waarschijnlijk ook doorwerken in het diplomasucces na acht jaar; ook al zal de verbetering van het diplomasucces na acht jaar vermoedelijk wel gerin-

ger zijn dan de toename na vier jaar. Recente instroomcohorten studeren vlotter en halen sneller een diploma, waardoor het aantal diploma's pas behaald na vijf of meer jaren waarschijnlijk zal afnemen.

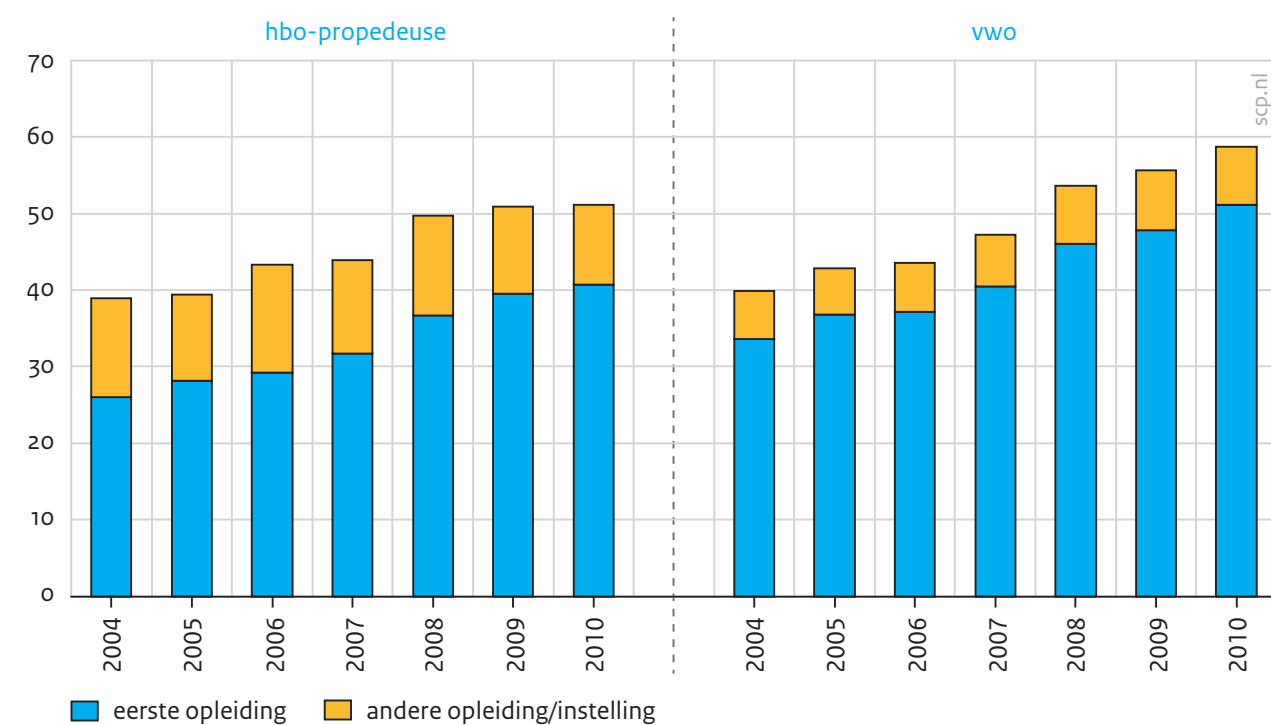
Wo-studenten met een hbo-propedeuse halen minder vaak een diploma

Studenten met een hbo-propedeuse vallen in de eerste fase van de studie vaker uit, en zijn ook in het verdere verloop van de studie in het wetenschappelijk onderwijs wat minder succesvol dan studenten met een vwo-achtergrond. Bij recente instroomcohorten blijft het diplomasucces na vier jaar achter bij dat van studenten met een vwo-diploma.

Het diplomasucces van de hbo-propedeusegroep is weliswaar toegenomen bij opeenvolgende cohorten, maar de laatste jaren is de vooruitgang minder dan bij vwo'ers (figuur 3.15). Bij instroomcohorten die we tot acht jaar na de start kunnen volgen, loopt de achterstand van studenten die via de hbo-propedeuse zijn ingestroomd verder op tot rond de 12 procentpunten (cohort 2006/'07: vwo 85%, hbo-propedeuse 73%).

Figuur 3.15

Diploma na vier jaar wo-bachelor^a, naar vooropleiding^b instroomcohorten 2004/'05- 2010/'11 (in procenten)

a Voltijdopleidingen.

b Hbo-propedeuse exclusief studenten met een vwo-diploma.

Bron: DUO (1 cijfer HO)

Binnen de groep die via de hbo-propedeuse aan een universitaire studie is begonnen, zijn mbo'ers minder succesvol dan havisten. Na vier jaar ligt het percentage gediplomeerde mbo'ers bij de meest recente instroomcohorten 3 tot 7 procentpunten lager dan bij havisten (het fluctueert tussen opeenvolgende cohorten), na acht jaar loopt dat verder op tot

9 à 14 procentpunten minder diploma's dan havisten. Van de universitaire studenten met een vooropleiding in het Nederlandse onderwijs zijn mbo'ers dus de kwetsbaarste groep. Dat neemt niet weg dat ook mbo'ers het door de jaren heen beter zijn gaan doen in het wetenschappelijk onderwijs en tot op zekere hoogte deel hebben aan de positieve trend in de sector, al is het wel op flinke afstand van de doorsneestudent.

Studiesucces van switchers in het wetenschappelijk onderwijs blijft niet veel achter

Switchen zal in veel gevallen gepaard gaan met vertraging en een langere studieduur tot het diploma, maar heeft de voorkeur boven uitval. Net als in het hbo kunnen we een indruk krijgen van de 'opbrengst' van switchen door de loopbaan van studenten die na het eerste jaar switchen te vergelijken met die van studenten die verdergaan met dezelfde opleiding ('blijvers').

Bij de vergelijking met de loopbanen van 'blijvers' houden we er rekening mee dat switchen vaak gepaard zal gaan met vertraging van een jaar, door bij switchers pas na vijf jaar de stand op te maken. Daarbij moeten we in het oog houden dat niet alle hier als switchers getelde studenten daadwerkelijk een nieuwe start maken, met het tijdverlies dat daarbij hoort. Wisseling van opleiding kan bijvoorbeeld de vorm aannemen van een vervolg op een breder gerichte opleiding in de propedeuse.

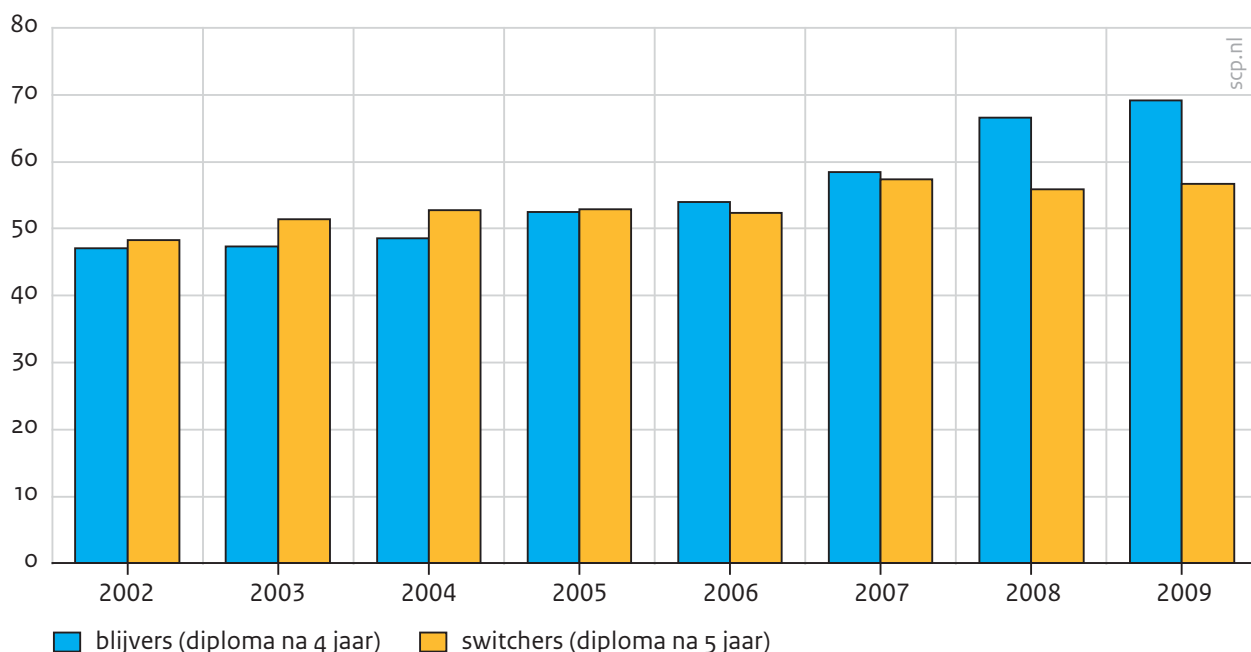
Bij instroomcohorten tot en met 2007/'08 was er geen noemenswaardig verschil in diplomasucces na vier ('blijvers') respectievelijk vijf jaar (switchers). Afgezien van een vertraging van een jaar leek switchen geen nadeel op te leveren in termen van behaalde diploma's (figuur 3.16). Daarbij moet worden aangetekend dat het diplomasucces van switchers kan worden overschat door de al genoemde beperking in de telling van switchen. De diplomapercentages zijn een bovengrens.⁷

Bij de meest recente instroomcohorten is er een verschil ten nadele van switchers, doordat de opgaande lijn bij instroomcohorten na 2006 zich vooral voordoet bij de 'blijvers' en niet lijkt door te zetten bij switchers. In vergelijking met het hbo is de kloof in diplomasucces tussen switchers en blijvers nog steeds gering.

Switchen is in het wetenschappelijk onderwijs ook minder dan in het hbo de voorbode van uitval. Slechts een klein deel van de studenten die na het eerste jaar switchen, is een of twee jaar later alsnog uit het onderwijs vertrokken (een jaar later 6%, twee jaar later 7%). De kans daarop is onder 'blijvers' weliswaar nog geringer (resp. 2 % en 4%), maar opvallender dan dit verschil is de hoe dan ook vrij geringe uitval van geswitchte wo-studenten. In het hbo is de uitval van switchers veel hoger en het verschil in uitval ten opzichte van blijvers groter (18% van de switchers in het hbo valt een jaar later alsnog uit, twee jaar later is dat 22%). Switchen in het wetenschappelijk onderwijs lijkt minder dan in het hbo een indicatie van problemen die studiesucces uiteindelijk in de weg staan. Daarbij kan een rol spelen dat studenten in het wetenschappelijk onderwijs kunnen afstromen naar het hbo.

Figuur 3.16

Diploma behaald vier respectievelijk vijf jaar na start bacheloropleiding^a, naar switch na het eerste jaar, instroomcohorten 2002/'03-2009/'10 (in procenten)

a Voltijdopleidingen.

Bron: DUO (1 cijfer HO)

De studieloopbanen van studenten met een niet-westerse achtergrond zijn verbeterd

Net als in het hoger beroepsonderwijs verloopt de loopbaan van studenten met een niet-westerse achtergrond in het wetenschappelijk onderwijs minder goed dan die van autochtoon Nederlandse studenten. In de eerste fase van de studie zijn zowel switch als uitval van studenten van niet-westerse herkomst hoger dan van autochtoon Nederlandse studenten. Na vier jaar studie hebben zij minder vaak dan autochtoon Nederlandse studenten een diploma (tabel 3.4). In de totaalcijfers in tabel 3.4 zijn studenten zonder voorgeschiedenis in het Nederlandse onderwijs inbegrepen (studiemigranten). Zij hebben een flink aandeel in de westerse en in mindere mate de niet-westerse groep, en beïnvloeden de switch- en uitvalcijfers in de eerste fase van de studie.

Tabel 3.4

Switch, uitval en diplomasucces wo-bachelor^a, studenten gestart in 2013 respectievelijk 2010 (in procenten)

	switch na één jaar		uitval na één jaar		diploma na vier jaar	
	2013	trend 2004-2013	2013	trend 2004-2013	2010	trend 2004-2010
vwo						
autochtoon	22,5	0,1	3,1	-0,9	60,3	18,7
Nederlands						
niet-westers	27,7	5,1	3,4	-0,7	48,8	19,3
westers	23,3	0,6	3,9	-1,3	54,1	18,8

Tabel 3.4

(Vervolg)

	switch na één jaar		uitval na één jaar		diploma na vier jaar	
	2013	trend 2004-2013	2013	trend 2004-2013	2010	trend 2004-2010
hbo-propedeuse ^b						
autochtoon	21,4	-3,9	6,7	-2,5	54,3	12,7
Nederlands						
niet-westers	30,3	0,4	7,1	0,6	41,9	11,2
westers	21,5	-4,5	6,9	-4,7	52,5	14,9
totaal ^c						
autochtoon	25,1	2,0	4,5	-1,8	59,9	16,9
Nederlands						
niet-westers	28,6	6,5	8,7	0,0	47,1	15,2
westers	16,3	-1,2	13,4	6,1	59,3	12,2

a Voltijdopleidingen.

b Exclusief studenten met een vwo-diploma.

c Totaal inclusief studenten met andere vooropleidingen dan vwo of hbo-propedeuse.

Bron: DUO (1 cijfer HO)

Binnen de groepen studenten met een vwo- of hbo-propedeusevooropleiding zien we de verschillen tussen herkomstgroepen grotendeels terug. Er is geen verschil in uitval, maar de switch van studenten van niet-westerse afkomst is bij beide vooropleidingen hoger, en het studiesucces geringer dan van autochtoon Nederlandse studenten. Net als in het hbo verklaart een afwijkend vooropleidingsprofiel ook hier dus niet het minder goede verloop van de studieloopbaan van niet-westerse groep (vgl. Wolff 2013). De kloof in diploma-succes tussen beide herkomstgroepen is bij een hbo-propedeuse niet groter dan bij een vwo-vooropleiding: de alternatieve route via de hbo-propedeuse brengt weliswaar een nadeel met zich mee, maar dat nadeel is niet groter voor de niet-westerse groep. In het hbo is dat wel het geval bij studenten met een mbo-vooropleiding.

Wanneer we naar het percentage diploma's kijken, is het positief is dat dit zowel bij niet-westerse studenten met een vwo-vooropleiding als met een hbo-propedeuse is gestegen bij opeenvolgende cohorten. Omdat dit ook bij autochtoon Nederlandse studenten gebeurde, bleef er tegelijkertijd een flinke kloof ten opzichte van autochtoon Nederlandse studenten. Minder gunstig is de toegenomen switch van niet-westerse vwo'ers.

De resultaten van jongens en mannen zijn verbeterd, maar ze lopen hun achterstand nog niet in

Mannelijke studenten in het wetenschappelijk onderwijs minder succesvol dan hun vrouwelijke collega's. In het eerste jaar switchen ze meer en vallen ze vaker uit. Daarna doen ze er langer over om een diploma te halen en zijn ze ook na acht jaar studie minder succesvol dan vrouwen. Bij de bespreking van het hbo zijn we ingegaan op verklaringen voor het verschil in studiesucces. Volgens een recent onderzoek (Belfi et al. 2015) pakt het samenspel

van de ontwikkeling van neuropsychologische en hersenfuncties en leeromgevingen ongunstig uit voor de onderwijsloopbaan van jongens en mannen, omdat jongens in hun ontwikkeling achterlopen op meisjes en zij daardoor minder over belangrijke niet-cognitieve vaardigheden beschikken.

Doordat de switch van mannen bij opeenvolgende cohorten meer is toegenomen dan die van vrouwen, zijn de onderling verschillen in het eerste jaar groter geworden. Van de mannen die in 2013/'14 aan een wo-opleiding begonnen, was 35% na een jaar geswitcht of vertrokken uit het hoger onderwijs, bij de vrouwen was dat 26%. Bij de cohorten die in de jaren 2006-2008 aan een studie begonnen, was het verschil in switch geringer (omstreeks 5 procentpunten, zie tabel A.4 in Bijlage A).

Het diplomasucces na vier jaar is aanzienlijk toegenomen bij opeenvolgende cohorten mannelijke studenten, maar omdat de loopbaan van vrouwen ook sterk verbeterde, bedraagt de achterstand op vrouwen bij recente cohorten nog steeds 17 à 18 procentpunten. Op de langere duur – na acht jaar – neemt het af tot rond de 10 procentpunten; mannen doen langer over het halen van een diploma.

Veel switch en uitval in de economische opleidingen

Switch, uitval en diplomering verschillen tussen opleidingssectoren. De switch is geringer dan gemiddeld in de sectoren 'gezondheidszorg', 'landbouw en natuurlijke leefomgeving' en bij een kleine groep van intersectorale opleidingen, waaronder de University Colleges. Vanwege het selectieve karakter van een deel de opleidingen in deze sectoren zijn studenten er waarschijnlijk sterker gemotiveerd en meer overtuigd van hun studiekeuze dan de gemiddelde student (tabel A.5 in Bijlage A). De opleidingen in de overige sectoren zitten rond het gemiddelde ('taal en cultuur', 'gedrag en maatschappij') of daar iets boven ('economie', 'rechten', 'techniek', 'natuur').

De uitval in de eerste fase ligt over de hele linie op een veel lager niveau dan de switch, maar de sectoren met een geringe switch hebben ook weinig uitval ('gezondheidszorg', 'landbouw en natuurlijke leefomgeving'). In de economische opleidingen is niet alleen de switch, maar ook de uitval relatief hoog. Het totaalbeeld in de eerste fase van de opleiding (switch plus uitval) is daardoor het minst gunstig voor de opleidingen in de sector 'economie'.

In het verlengde van de geringe switch en uitval in de eerste fase van de studie is het percentage behaalde diploma's na vier jaar relatief hoog in de gezondheidszorgopleidingen, de opleidingen in de sector 'landbouw en natuurlijke leefomgeving' en de intersectorale opleidingen. In de technische opleidingen blijft dat percentage van oudsher sterk achter bij het gemiddelde, ook al is het onmiskenbaar toegenomen bij opeenvolgende cohorten. Op de langere duur – acht jaar na het van start gaan – vlakken deze verschillen af; in sommige sectoren doen studenten langer over het halen van een diploma.

3.4 Samenvatting en conclusies

In dit hoofdstuk hebben we trends in de loopbanen van studenten in het hbo en wetenschappelijk onderwijs beschreven, met als belangrijke invalshoek het verschil in loopbaan tussen studenten met uiteenlopende vooropleidingen. De ontwikkeling in het hbo en het wetenschappelijk onderwijs verschillen in een aantal belangrijke opzichten van elkaar.

In het hbo gaat een aanzienlijk aantal studenten na het eerste jaar niet verder met de studie waaraan ze zijn begonnen, hetzij omdat ze switchen, hetzij om dat ze uit het hoger onderwijs vertrekken (uitval). De uitval bleef min of meer stabiel, maar het percentage switchers nam toe over de langere termijn. In samenhang hiermee verminderde het percentage studenten dat na vijf jaar een diploma haalt. Hbo-studenten zijn langer over hun studie gaan doen en ook het percentage dat na acht jaar een diploma haalt, nam af. Bij dit alles speelt een rol dat de studie van geswitchte student ook na de switch minder goed verloopt dan die van studenten die verdergaan met de aanvankelijk gekozen studie; een verschil dat groter werd bij opeenvolgende cohorten.

Deze ongunstige ontwikkelingen doen zich in verhevigde mate voor bij studenten met een mbo-vooropleiding: hun switch en uitval in of na het eerste jaar stegen sterker dan die van havisten, en hun diplomasucces liep sterker terug. De uitval van studenten met een mbo-vooropleiding was altijd al hoger dan die van havisten, maar daar stond tegenover dat ze minder switchten en vaker na vijf jaar een diploma haalden. Door de sterkere achteruitgang is dat bij de recente cohorten niet langer zo. Binnen de groep met een mbo-achtergrond ging de loopbaan van studenten van niet-westerse herkomst sterker achteruit dan die van autochtoon Nederlandse studenten. De trend voor studenten met een niet-westerse achtergrond was daardoor in dubbel opzicht ongunstig: zij hebben niet alleen vaker een mbo-vooropleiding, het rendement van die vooropleiding liep bij hen sterker terug dan bij autochtoon Nederlandse studenten. Het rendement van de mbo-route is het sterkst teruggelopen bij de groep die er het meest gebruik van maakt.

Indicatief voor de knelpunten bij de overgang van mbo naar hbo is dat mbo'ers vaker dan havisten het gevoel hebben dat de aansluiting tussen voor- en vervolgopleiding niet goed is, en dat ze onvoldoende zijn voorbereid op hun studie in het hbo. Het gevolg is dat ze vaker dan havisten uitvallen, omdat ze moeite hebben met het niveau van de opleiding. Terwijl voor havisten de nadruk ligt op een verkeerde studiekeuze en een gebrekkige motivatie als oorzaken van switch en uitval, wijzen mbo'ers in vergelijking met andere oorzaken vaak op de zwaarte van studie.

De ontwikkelingen in het wetenschappelijk onderwijs contrasteren met die in het hbo. De uitval in de eerste fase van de opleiding ligt er op een aanzienlijk lager niveau dan in het hbo, en de switch nam aanvankelijk toe, maar lijkt bij recente cohorten over het hoogste punt heen. Het diplomarendement na de nominale studieduur plus een jaar was in het verleden lager dan in het hbo, maar is aanzienlijk toegenomen en is nu hoger dan in het hbo. Terwijl hbo-studenten langer gingen doen over een diploma, gingen die in het wetenschappelijk onderwijs juist vlotter studeren. In tegenstelling tot het hbo verloopt de studie van geswitchte studenten in het wetenschappelijk onderwijs relatief goed, ook al moeten

we er rekening mee houden dat switchers niet altijd een nieuwe start hoeven te maken. De loopbaan van de overigens maar kleine groep studenten met een hbo-vooropleiding (hbo-propedeuse) verloopt wat minder goed dan die van vwo'ers, maar ook deze groep had deel aan de positieve ontwikkelingen. Tegenover het zorgelijke beeld van het hbo staat een positiever beeld van het wetenschappelijk onderwijs.

Noten

- 1 Volgens de indeling van het domein 'soort hoger onderwijs'.
- 2 Switchen is gedefinieerd als een verandering van de combinatie van de instellingscode (BRIN) en de opleidingscode (ISAT).
- 3 Na afloop van studiejaar 2012/'13 stapte 6% van de eerstejaarsstudenten uit het wetenschappelijk onderwijs over naar het hbo CBS StatLine (2016d).
- 4 Voorheen mochten studenten die na een jaar 40-59 punten haalden, doorstuderen met een voorlopig positief advies. Na afloop van tweede jaar moesten alle 60 punten zijn gehaald.
- 5 We kunnen niet goed onderscheid maken tussen studenten die een volledig bachelorprogramma volgen in het wetenschappelijk onderwijs en studenten die als bachelor worden ingeschreven, maar deelnemen aan een schakelprogramma.
- 6 Het diplomasucces exclusief ongedeelde opleidingen was ongeveer 1 procentpunt hoger bij de eerste instroomchorten.
- 7 Als we switchers bij de vergelijking geen extra jaar gunnen, blijft het percentage behaalde diploma's (na vier jaar in dat geval) sterk achter bij dat van studenten die niet zijn geswitcht. Dit wijst erop dat switchen in veel gevallen gepaard gaat met tijdverlies dat hoort bij een herstart.

4 Iedere student op de juiste plek

4.1 Inleiding

Voortvloeiend uit de Wet kwaliteit in verscheidenheid hoger onderwijs van 2013 zijn er de laatste jaren verschillende maatregelen genomen om de studiekeuze van jongeren en het studiesucces in het hoger onderwijs te verbeteren. Het is de vraag hoe de instellingen in het hoger onderwijs deze maatregelen beoordelen: zien ze positieve ontwikkelingen? Of misschien ook knelpunten?

In de vorige hoofdstukken zagen we hoe de instroom in het hoger onderwijs zich heeft ontwikkeld en hoe de studieloopbanen van jongeren met uiteenlopende achtergronden eruitzien. In dit hoofdstuk switchen we van perspectief en laten we beleidsmedewerkers van hogescholen en universiteiten aan het woord over hoe men met de instroom van (verschillende groepen van) studenten in het hoger onderwijs omgaat, en over wat ze vervolgens doen om de studieloopbanen zo goed mogelijk te laten verlopen.

Dit hoofdstuk is gebaseerd op gesprekken die we hebben gevoerd op vijf hogescholen en vier universiteiten. Het doel van de gesprekken was om te achterhalen welk beleid de instellingen voeren met het oog op het studiesucces van hun studenten en welke overwegingen ze daarbij hebben.

Aanpak

Bij de selectie van instellingen hebben de volgende overwegingen een rol gespeeld. Wat betreft het aantal instellingen is gekozen voor een voldoende aantal instellingen om enige variatie in het beleid te kunnen achterhalen. Gezien de doorlooptijd van het project moest het aantal te houden gesprekken binnen een periode van enkele maanden kunnen plaatsvinden. Het streven was om met sleutelfiguren van ongeveer tien instellingen gesprekken te voeren. De gesprekken hebben plaatsgevonden in de periode oktober 2015 tot en met december 2015.

We hebben ervoor gekozen de grotere, bredere hogescholen te benaderen. Kleine mono-sectorale hogescholen zijn buiten beschouwing gelaten vanwege hun specifieke karakter: ze selecteren vaak al aanvullend op geschiktheid via toelatingstesten. Verder is gelet op enige spreiding over het land: naast hogescholen uit de Randstad benaderden we er ook enkele uit de rest van het land. Enige spreiding lijkt van belang vanwege verschillen in samenstelling van de studentenpopulatie en mogelijk daarmee samenhangende verschillen in gevoerd instellingsbeleid.

Het lukte om met vijf hogescholen afspraken te maken en in een periode van drie maanden gesprekken te voeren. De instellingen liggen verspreid over het land, hebben een substantiële instroom van mbo'ers en van studenten met een niet-westerse achtergrond.

Met vier universiteiten konden binnen de gestelde termijn afspraken worden gemaakt voor gesprekken. Een van de vier ondervraagde universiteiten is een technische universiteit, de andere drie zijn algemene universiteiten. De selectie van universiteiten is minder geslaagd

wat betreft spreiding over het land, maar is wel divers in samenstelling van de studentenpopulatie. Door naast algemene universiteiten ook een technische universiteit op te nemen, is ook voorzien in een instelling met een iets homogener studentenpopulatie naar vooropleiding en profiel.

De gesprekken zijn gevoerd met medewerkers die het beleid ten aanzien van de intake, plaatsing en begeleiding van studenten expliciet in hun portefeuille hebben en ook vaak zelf voor de eigen instelling onderzoek naar het studiesucces van hun studenten doen. De onderzoekers voerden alle gesprekken samen. Voorafgaand aan deze onderzoeksfase hebben enkele oriënterende gesprekken plaatsgevonden; in dit hoofdstuk doen we echter uitsluitend verslag van de gesprekken op de negen onderwijsinstellingen. Achterin het rapport is een lijst opgenomen van de geraadpleegde personen.

De gesprekken zijn gevoerd op basis van een topiclist, woordelijk uitgeschreven en geanalyseerd. Citaten zijn in dit hoofdstuk geanonimiseerd weergegeven met een 'U' voor een gesprek op een universiteit of een 'H' voor een hogeschool, gevolgd door een in de analyse gebruikt casusnummer.

Onderwerpen

De sleutelfiguren (hier ook wel aangeduid als informanten) vroegen we hoe hun instelling omgaat met de intake en plaatsing van studenten, en of daarbij onderscheid wordt gemaakt naar vooropleiding. Vervolgens vroegen we naar de doorstroom en begeleiding tijdens de studie, en naar het switchen van studierichting of het voortijdig uitvallen. Is men tevreden over het gevoerde instellingsbeleid? Tot slot vroegen we de beleidsmedewerkers om – meer overstijgend – te reflecteren op de toegankelijkheid en het rendement in het hoger onderwijs.

4.2 Studiekeuzecheck en intake

We zoomen allereerst in op het moment waarop een student zich heeft aangemeld voor een opleiding bij een hogeschool of universiteit. In juli 2013 is de Wet kwaliteit in verscheidenheid hoger onderwijs ingevoerd, waarin onder andere een vervroeging van de aanmelddatum op hogeschool en universiteit naar 1 mei is geregeld en een zogenoemde studiekeuzecheck. Sinds 2014 is deze studiekeuzecheck verplicht ingevoerd in het hoger onderwijs. De wet schrijft voor dat de studiekeuzecheck een studiekeuzeactiviteit moet omvatten waaruit een advies voor de aankomende student volgt. De studiekeuzecheck wordt door de overheid gezien als een activiteit waar de student recht op heeft, mits de student zich uiterlijk 1 mei voor de beoogde opleiding aanmeldt. Doel van de maatregel is om studenten tijdig en beter te begeleiden bij het maken van een studiekeuze, en daarmee ook het switchen of voortijdig uitvallen proberen terug te dringen. Dat er een check moet plaatsvinden, is vastgelegd in de Wet hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek, maar hoe de instellingen deze check invullen, kan verschillen. In deze paragraaf laten we zien welke invulling de door ons bezochte hogescholen en universiteiten aan de studiekeuzecheck geven en wat de overwegingen zijn (geweest) bij de keuze van een

bepaald format. Hoe informeren en adviseren de instellingen aankomende studenten over de studie van hun keuze en hoe vrijblijvend is dat advies?

We zagen in hoofdstuk 2 dat zowel havisten als mbo'ers doorstromen naar het hbo, maar dat hun studieloopbanen verschillend verlopen. Hoe gaan hbo-instellingen bij de intake om met deze verschillende groepen studenten, en hoe doen universiteiten dat met hbo-doorstromers?

Starten met studeren: de studiekeuzecheck en eventuele vervolgvacatures

Bij alle negen instellingen heeft men gekozen voor een digitale enquête, meestal aangevuld met een of meer vervolgvacatures. Min of meer vaste onderdelen in de digitaal afgenomen vragenlijst zijn vragen over de motivatie van de aankomende student, de wijze waarop hij of zij zich heeft georiënteerd (open dagen bezocht, een gesprek met de decaan e.d.), het beeld en de verwachtingen die men van de studie heeft – ook wat betreft benodigde inzet en tijd – en hoe men tot een besluit is gekomen. Daarnaast wordt gevraagd naar de vooropleiding en prestaties (cijfers) van de student en of de student moeite heeft met bepaalde vakken. Andere onderdelen betreffen competenties zoals de studievaardigheden van de student en zijn of haar leerstijl. De vragenlijsten bevatten doorgaans een generiek deel met vragen die voor iedere opleiding hetzelfde zijn, aangevuld met meer opleidings specifieke vragen. Er zijn ook instellingen waar de vragenlijst voor alle studenten in alle opleidingsrichtingen hetzelfde is.

De studenten krijgen na het invullen van de digitale enquête een 'rapport': een samenvatting waarin zijn of haar resultaten zijn afgezet tegen die van andere studenten in die studie, en aspecten waarvan de instellingen zeggen dat ze belangrijk zijn in de opleiding. Een van de informanten zei daarover:

In die zin krijg je een soort opleidingsprofiel afgezet tegen je persoonlijk profiel. (U6)

De digitale enquête vormt doorgaans het eerste deel van de studiekeuzecheck; vaak komt er daarna een vervolgvacature. Sommige instellingen in dit onderzoek organiseren voor alle studenten een volgende stap in de studiekeuzecheck, bij andere betreft dat een deel van studenten.

Hoe de tweede matchingsactiviteit eruitziet, verschilt tussen instellingen, maar vaak ook per opleiding binnen een instelling. Op een van de universiteiten die we bezochten, zegt men 'geen lichte' variant van de studiekeuzecheck te hebben gekozen. Voorafgaand aan het huidige format heeft men eerst breed geïnventariseerd wat de ervaringen op de verschillende faculteiten tot dan toe waren met de intake van studenten. Op basis daarvan is de huidige intake opgesteld. Het betekent dat praktijken die volgens de instelling niet werken, oftewel die niet *evidence based* zijn, zijn verlaten. Een voorbeeld daarvan was uitsluitend een mondeling gesprek met de aankomende student. Andere zaken daarentegen kregen in de nieuwe aanpak meer gewicht. Studenten hebben volgens de beleidsmedewerkers soms nauwelijks een beeld van de studie waarvoor ze zich hebben ingeschreven, en weten ook niet wat het betekent om een academische opleiding te volgen. Daarom zegt deze universiteit als vervolgvacature een onderwijsdag in te richten die repre-

sentatief is voor het eerste semester van het eerste studiejaar van de gekozen opleiding. Heeft de opleiding veel wiskunde in het eerste jaar, dan krijgen ze bijvoorbeeld zeker een wiskundecollege. Een sleutelfiguur op deze universiteit zegt daarover:

Niet een soort pretpakket, het moet representatief zijn. (U8)

Bij voorkeur moeten er op die dag werkvormen gebruikt worden waarmee de student ook te maken krijgt tijdens de opleiding. Op deze universiteit krijgen alle studenten een kennismaking met studeren. Ze krijgen toegang tot een digitale leeromgeving en moeten aan zelfstudie doen: literatuur lezen en opdrachten uitvoeren. Na een paar dagen krijgen ze een toets en op basis daarvan een advies. Men zegt de kloof tussen vwo en universiteit te willen dichten door de studenten te laten ervaren wat studeren inhoudt.

Bij een aantal instellingen heeft men voor een generieke aanpak gekozen: bij alle faculteiten of opleidingen ziet de studiekeuzecheck er vrijwel hetzelfde uit. Daarnaast zijn er instellingen waarbij de studiekeuzecheck per faculteit of opleiding verschilt. Soms is de eerste stap (de digitale enquête) wel hetzelfde opgezet, mogelijk met een aantal specifieke vragen die uitsluitend op de opleiding betrekking hebben. De tweede stap wordt aan de afzonderlijke opleidingen overgelaten.

Sommige faculteiten gaan daar heel ver in en andere faculteiten doen dat heel minimaal. [...] [die] kijken misschien [...] op zijn hoogst wat voor antwoorden studenten geven, maar zijn sowieso blij met iedere student die zich aanmeldt. (U6)

De informanten dragen verschillende voorbeelden aan van zo'n vervolgactiviteit: een quiz waarbij studenten leren argumenteren en discussiëren, werkgroepen of colleges – al dan niet afgerond met een toets. Heel expliciet worden ook wiskundetoetsen genoemd.

Het doel van zulke toetsen is doorgaans niet om de student erop af te rekenen, maar om hen bewust te maken van hun vaardigheden en eventuele deficiënties.

In veel gevallen leidt de uitkomst van de enquête tot een gesprek tussen de student en docent of studiebegeleider. Een van de sleutelfiguren zegt aankomende studenten uit Caribisch Nederland de mogelijkheid te bieden om dat gesprek via Skype te voeren, zodat ze daarvoor niet helemaal naar Europees Nederland hoeven te komen. Soms moet de student ook een motivatiebrief meebrengen naar het gesprek en een lijst van de cijfers die ze in het voortgezet onderwijs of het mbo hebben behaald – voor zover die op dat moment al bekend zijn; in dat geval vormen die elementen tezamen de studiekeuzecheck.

Aan de digitale enquête wordt door de instellingen zeker waarde gehecht: het geeft een eerste inzicht in hoeverre er sprake is van een match. De instellingen die gesprekken naar aanleiding van het resultaat voeren, hechten echter meer waarde aan het gesprek. Op een van de hogescholen vindt men het gesprek zo belangrijk dat de student zonder dat gesprek niet toelaatbaar is, zelfs als hij of zij de enquête heeft ingevuld. Het verschilt per opleiding of deelname aan de vervolgactiviteiten ook verplicht is.

De vervolgactiviteiten in de studiekeuzecheck kunnen een logisch vervolg zijn op de enquête, maar er ook los van staan. Volgens een sleutelfiguur van een universiteit is dat aan de faculteiten zelf. Er zijn faculteiten en opleidingen die de uitkomsten van de enquête

benutten om studenten heel gericht voor een bepaalde vervolgactiviteit uit te nodigen. Er zijn ook faculteiten en opleidingen die de informatie uit de enquête weliswaar ter harte nemen, maar een standaard vervolgactiviteit aan de studenten aanbieden.

Sommige opleidingen nodigen iedere student uit voor een tweede stap in de studiekeuzecheck, maar dat is niet overal het geval. Er zijn bijvoorbeeld studenten die na het invullen van de enquête geen behoefte zeggen te hebben aan een vervolgactiviteit. Studenten die na een switch op dezelfde instelling een nieuwe studie kiezen, doorlopen evenmin altijd een volledige matchingsprocedure. De kennismaking met de instelling heeft dan immers al plaatsgevonden, aldus een sleutelfiguur. Opleidingen met grote aantallen studenten organiseren bijvoorbeeld een groepsbijeenkomst voor degenen die matchen; slechts op verzoek is een individueel gesprek mogelijk. Op een hogeschool zegt men degenen die niet (volledig) matchen wel altijd voor een individueel gesprek uit te nodigen.

Samenvattend

In hoeverre er sprake is van een persoonlijk advies op maat verschilt per instelling en soms ook per opleiding. De digitale enquête geeft een indicatie; meer maatwerk volgt door het aanbieden van een individueel gesprek. Dit vindt niet op alle opleidingen plaats, of door het afstemmen van een andere vervolgactiviteit op de uitkomsten van de enquête, maar ook dat is niet overal het geval.

Iedere opleiding zijn eigen studiekeuzecheck of liever één format?

Bij een van de hogescholen zegt men dat er nooit discussie is geweest over de wijze waarop de verschillende opleidingen invulling aan de studiekeuzecheck geven. Men zegt een 'decentrale organisatie' te zijn, en ook recht te willen doen aan de diversiteit en eigenheid van verschillende opleidingsrichtingen. Men vindt het vooral handig dat het eerste deel, de digitale enquête, wel generiek is, ook omdat veel studenten zich bij verschillende opleidingen aan dezelfde instelling aanmelden. Wat er aan vervolgactiviteiten wordt georganiseerd, laat men volledig over aan de betreffende opleidingen. De sleutelfiguren vinden het eigenaarschap en draagvlak belangrijker dan een eenduidig format.

Dus dat laten we vrij, [...] het ook moet passen bij een instituut. Weet je, de SLB'ers, de studieloopbaanbegeleiders die het uitvoeren, moeten het ook zien zitten, want [...] als het een verplicht nummer-tje wordt, gaat het [...] niet werken. Dus die moeten [...] achter de manier van vragen staan, want dat maakt het moment eigenlijk het meest waardevol: dat de student zich gehoord voelt, gezien voelt, dat je echt een serieus gesprek hebt. (H1)

Meerdere sleutelfiguren vinden het goed om geen eenduidig format op te leggen aan de opleidingen. Een informant illustreert dat de uitersten op hun hogeschool liggen tussen de technische opleidingen, die veel minder vaak kiezen voor een gesprek, en de sociale opleidingen, waar dat veel vaker wel het geval is.

Bij techniek denken ze: dat zijn niet zulke pratere, dus waarom zouden we daarin investeren? (H4)

Een andere hogeschool is teruggekomen van de eerder gemaakte keuze om aan de opleidingen zelf over te laten hoe ze de vervolgactiviteit invullen. Op grond van een interne evaluatie wordt volgens de sleutelfiguur voortaan afgezien van een groeps gesprek. De docenten zeiden niet effectief te kunnen adviseren in groepen met vijftien aanmelders, en de studenten vonden dat ze te weinig individuele aandacht kregen. Daarnaast wil men nu dat alle opleidingen onderwijsrepresentatieve onderdelen in het studiekeuze-checkprogramma opnemen, omdat die de student laten ervaren wat voor soort onderwijs er wordt gegeven en op welk niveau. Dit wordt door de sleutelfiguren als een goede voor-speller voor studiesucces gezien.

Welke adviezen worden er gegeven?

Op basis van alleen de digitale enquête wordt er nog geen advies gegeven. De uitslag is daarvoor wel relevant, maar om tot een advies te komen, zijn er soms meerdere activiteiten en vaak ook een gesprek nodig. Er wordt op verschillende wijzen geadviseerd.

Een hogeschool zegt drie typen adviezen te hebben: een positief advies zonder aandachtspunten, een positief advies met aandachtspunten – een advies dat volgens de sleutelfiguren het meest wordt gegeven – en een negatief advies. Het afgelopen jaar was er bovendien een neutraal advies. Dat advies werd gegeven aan studenten die wel de intake hadden gedaan, maar niet op de matchingsdag waren gekomen. Het positieve advies met aandachtspunten ‘heet de student welkom’, maar wijst deze ook op mogelijke risico’s, zoals de noodzaak om in te eerste jaar extra aandacht aan wiskunde te besteden voor een succesvol studieverloop.

Andere instellingen hebben drie à vier adviezen die min of meer gradueel verlopen. Een van hen zegt een advies van a tot en met d te hebben, waarbij d ‘geen match’ betekent en c ‘twijfelachtig’. Het a-advies staat voor ‘perfecte match’ en het b-advies voor ‘match met aandachtspunten’.

De instellingen zeggen dat een negatief advies niet vaak wordt gegeven. Een van de hogescholen zegt bijvoorbeeld het afgelopen jaar slechts 60 negatieve adviezen te hebben gegeven op de 10.000 aanmeldingen. Enerzijds komt dat doordat een advies van het type ‘welkom maar er zijn aandachtspunten’ al tot nadere acties leidt, waarbij de student tekorten probeert te ondervangen dan wel een andere studie gaat overwegen. Anderzijds bestaat er bij de docenten of studiebegeleiders die moeten adviseren enige huiver om een negatief advies te geven. Men durft het niet aan, of wil het niet, zegt een van de sleutelfiguren; men wil de student een goede start geven en geeft de voorkeur aan het ontwikkelingsgerichte advies.

Zeker na 1 mei, als het advies ook echt bepalend is, dat is toch moeilijk, want [...] ja onderwijs is natuurlijk van oudsher ontwikkelingsgericht, dus die denken [...] dat kun je nog leren. (H1)

Een andere reden voor weinig negatieve adviezen is dat men zegt niet precies te weten wat het effect van het advies is. Er zijn volgens de informanten studenten die ondanks negatieve adviezen aanvankelijk goed presteren in hun studie, studenten ‘die het op karakter doen’, maar die dat niet kunnen volhouden en na een jaar alsnog uitvallen. Een andere

sleutelfiguur noemt voorbeelden waarbij afgewezen studenten wel succesvol zijn in het eerste jaar van hun studie en soms zelfs ook in het tweede jaar alle studiepunten behaalden.

Dus dat is lastig, [...] je baseert je studiekeuzecheck op statistische gegevens, maar je hebt te maken met individuen. (U7)

Nog een reden waarom docenten geen negatieve adviezen geven, is dat ze het vervelend vinden om die student later bij hen in de klas te zien zitten, zegt een sleutelfiguur. Negatieve adviezen hoeven immers niet te worden opgevolgd, en vaak gebeurt dat ook niet. Op de betreffende hogeschool zijn de docenten overigens goed getraind om in de gesprekken die ze voeren met de studenten dat negatieve advies te kunnen geven. Dat zou volgens de instelling ook moeten gebeuren in het belang van de student. Die heeft er immers baat bij om dat snel te weten, zodat hij of zij zich nog voor een andere studie kan aanmelden. Toch gebeurt dat nog te weinig in de ogen van sommige sleutelfiguren. Overigens lijkt men minder moeite met het afraden te hebben bij opleidingen die door een buitengewoon hoge studieuitval worden gekenmerkt.

Bij een van de universiteiten onthoudt men zich van het geven van een inhoudelijk oordeel. Meer dan bij de andere instellingen wordt hier het principe gehanteerd dat het een instrument voor de student zelf is; om die reden wordt er geen advies gegeven, zegt de sleutelfiguur. Op basis van de uitslag op de enquête en eventuele gesprek kan de student zelf besluiten om wel of niet met de studie te starten. Een andere reden is evenwel dat ook deze instelling meent dat er onvoldoende grond is om positief of negatief te adviseren.

Met name negatief. Dus we willen de motivatie van studenten niet ontnemen, maar [...] ze wel ertoe aanzetten dat ze hun keuze vergelijken met een aantal standaarden die wij belangrijk vinden. Maar het is aan de student zelf om daar een conclusie aan te verbinden. Dus wij dwingen eigenlijk tot nadenken. (U9)

Hoe dwingend is het advies?

Over de formulering van het (schriftelijk) advies op een van de universiteiten is volgens een sleutelfiguur lang nagedacht, men wil de studenten immers niet 'traumatiseren'. Bij een tegenvallend resultaat wordt de student slechts geadviseerd om zijn of haar keuze te heroverwegen en wordt de student een heroriëntatietraject aangeboden. Studenten mogen evenwel gewoon starten in de studie.

Het is niet zo dat we zeggen: dag, dit is het niet, maar je mag ook komen. [...] Het idee is [...] – wij zien het toch als een service van de zaak: test de gemaakte studiekeuze en wij zorgen ervoor dat je dat op zo'n realistisch mogelijke manier kan doen. Daar komt het eigenlijk op neer. (U8)

Een aantal instellingen maakt hoe dwingend het advies is afhankelijk van de datum van aanmelding. Voor alle opleidingen in het hoger onderwijs geldt een verplichte aanmelddatum van 1 mei. Alle instellingen leggen de nadruk op deze datum en dat wordt ook duidelijk naar voren gebracht in informatie en voorlichting aan aankomende studenten, aldus de sleutelfiguren. De instellingen en opleidingen daarbinnen gaan in de praktijk verschillend

om met de verplichte aanmelddatum. Twee instellingen, een hogeschool en een universiteit, zeggen dat aanmelden na 1 mei in het geheel niet mogelijk is. De universiteit zegt daar heel strikt in te zijn en het digitale inschrijfsysteem daar ook op te hebben ingericht.

Het andere uiterste is een universiteit waar men zich na 1 mei gewoon kan inschrijven, maar die de studenten dan alleen geen studiekeuzecheck meer aanbiedt. De andere instellingen zitten daartussenin met wel de mogelijkheid tot aanmelden na 1 mei, soms ook dan nog een studiekeuzecheck aanbieden, maar waarbij een negatief advies op de ene instelling wel bindend is en op een andere niet.

Een van de universiteiten waar voor de late aanmelders een studiekeuzecheck geldt, geeft geen bindend negatief advies af. De sleutelfiguur zegt dat dit in de toekomst misschien anders wordt, maar dat men nu nog niet zeker weet of deze groep ook daadwerkelijk slechter zal presteren. Men wil eerst goed onderzoeken of dit een minder gemotiveerde of slecht voorbereide groep is. Andere instellingen zijn ervan overtuigd dat dit zo is en kiezen ervoor – soms alleen bij bepaalde opleidingen – om het negatief advies na 1 mei bindend te laten zijn.

We onderscheiden bij de studiekeuzecheck twee varianten van opleidingen, de gewone en de selectieve – niet te verwarren met de decentrale selectie – [...] opleidingen: die mogen daadwerkelijk na 1 mei een bindend advies geven, een bindend negatief advies, en dat zijn eigenlijk alle economische opleidingen omdat, daar is het gewoon bewezen, [...] hebben ze daar letterlijk onderzocht: iedereen die zich zo laat aanmeldt, redt het niet. (H2)

Het bindend karakter hangt dus vaak af van de aanmelddatum, maar niet altijd. Daarnaast is het de vraag hoe de studenten een gegeven advies opvatten. Wordt een officieel niet-bindend negatief advies misschien toch als bindend ervaren?

Een paar instellingen benadrukken nogmaals dat de studiekeuzecheck vooral een instrument is om het eigen inzicht van de student te vergroten en niet om als instelling te beoordelen of de student wel of niet kan starten in de studie van zijn of haar keuze. De sleutelfiguren op een van de hogescholen zien echter dat het instrument vaak anders wordt ingezet dan waar het in hun ogen voor is bedoeld. Ook op hun eigen hogeschool is het beoordelend karakter van de studiekeuzecheck ‘erin geslopen’. Het staat haaks op hoe men het instrument wil hanteren: namelijk als een instrument voor zelfevaluatie van de student. Men probeert deze gedachte zowel binnen de eigen instelling als in het voorgezet onderwijs waar men de leerlingen begeleidt in het maken van een studiekeuze over te brengen.

Een studiekeuzecheck is wat ons betreft het eindpunt van zo'n proces en dat betekent dat het wel heel vreemd zou zijn als je constant bezig bent met talentontwikkeling [...] vervolgens gaat zeggen: [...] en nu gaan wij eens even checken of jij wel geschikt bent. (H4)

De sleutelfiguren denken dat het instrument wel tot nadenken dwingt en zelfs als men met een negatief advies start, is de student in ieder geval beter geïnformeerd en misschien zelfs meer gemotiveerd om zich te bewijzen. Het lijkt er niet op dat de studenten zich altijd door een negatief advies laten weerhouden. In het eerdergenoemde geval van 60 negatieve adviezen op de 10.000 aanmeldingen bleek de helft van de studenten toch te komen. De

sleutelfiguren hebben daar deels begrip voor; het is immers lastig voor een jongere om te kiezen en als de keuze dan eenmaal is gemaakt, is het lastig om daarvan af te zien en alternatieven te gaan overwegen. Het maakt wel dat men het nut van vervolgvacatures soms in twijfel trekt.

Die zelfselectie vindt niet bij die activiteiten plaats, maar die vindt eerder plaats, bijvoorbeeld bij het invullen van zo'n vragenlijst [...] Ja, als dat eenmaal gebeurd is, of je nou nog een studiekeuzebijeenkomst houdt of niet, ze komen toch als ze besloten hebben om te komen, behalve als ze het middelbareschooldiploma niet halen of als ze drie aanmeldingen [hebben] gedaan en er is een alternatieve aanmelding die aantrekkelijker is, maar voor de rest [...] komen ze toch. (r1)

Voor welke doelgroep besteed je dan nog al die moeite, dat is een beetje de vraag die wij ook wel eens oprecht elkaar gesteld hebben, [...] wat is dan eigenlijk nog het nut? (r2) (U6)

Speciale groepen: mbo'ers en vwo'ers in het hbo; hbo-propedeuse in het wo

We vroegen de sleutelfiguren hoe ze met verschillende categorieën instromers in het hoger onderwijs omgaan. Expliciet stelden we de instroom van mbo'ers in het hbo aan de orde, de instroom van vwo'ers in het hbo en de instroom van hbo'ers in het wetenschappelijk onderwijs.

Mbo'ers die een mbo niveau 4-diploma hebben behaald, mogen doorstromen naar het hbo. We zagen eerder dat deze instroom het laatste studiejaar afnam ten opzicht van het jaar daarvoor, in een al langer dalende trend. De afname is misschien te wijten aan het zogenoemde boeggolfeffect dat als gevolg van de invoering van het leenstelsel optrad. De pabo's zijn strengere toelatingseisen gaan stellen, waardoor er eveneens minder mbo'ers doorstromen. Mogelijk kan een deel van de verminderde doorstroom worden verklaard door het beknotten van de zogenoemde niet-verwante doorstroom nu dat wettelijk mogelijk is; al lijkt het daarbij niet om heel grote aantallen te gaan. De instellingen in dit onderzoek gaan verschillend om met het wettelijk gemaakte onderscheid tussen sectorgebonden of verwante en sectorvreemde of niet-verwante doorstroom van het mbo naar het hbo. Sommige sleutelfiguren zeggen in het geheel geen onderscheid te maken en laten mbo'ers toe tot iedere hbo-opleiding. Een andere hogeschool zegt de maatregel evenmin toe te passen, omdat op hun instelling de niet-verwante doorstromers gemiddeld genomen niet slechter zouden scoren dan de verwante doorstromers. Men probeert via de matchingsprocedure de mbo'ers de juiste keuze te laten maken, verwant of niet-verwant. Een andere sleutelfiguur vindt de regeling voor niet-verwante doorstroom 'een gedrocht' en nauwelijks uit te voeren.

Een hogeschool zegt niet-verwante doorstromers naast de studiekeuzecheck ook te verplichten tot een deficiëntieonderzoek. De uitslag daarvan wordt in het studiekeuzegesprek besproken, en hoewel de uitslag niet bindend is, wordt dat door de studenten wel zo opgevat, aldus de sleutelfiguur. Deficiënties doen zich vooral voor op het gebied van wiskunde en Nederlands; het gaat om kennisachterstand, maar ook om verschil in aanleg of niveau. Als de mbo'er onvoldoende aanleg heeft voor wiskunde en niet op havo 5-niveau presteert, wordt het de student ontraden om bepaalde opleidingen te volgen. Een andere

informant zegt dat de deficiëntietoetsen voor havisten met een afwijkend profiel wel verplicht zijn, maar voor de mbo'ers niet. Wel wordt het de mbo'ers aangeraden om de toets te maken.

Het lijstje van opleidingen die nu door het ministerie als 'niet-verwant' zijn aangemerkt, vinden verschillende sleutelfiguren te beperkt: ze zien op meer plaatsen knelpunten in de doorstroom. Sommige informanten zouden daarom bij bepaalde opleidingen iets selectiever ten aanzien van de mbo'ers willen zijn. Men vindt de algemene toelaatbaarheid van mbo'ers op niveau 4 ook niet in balans met de profieleisen die aan havisten worden gesteld.

Ik heb serieus namelijk wel eens [...] een mbo'er gehad, die had sociaal-cultureel werk gedaan en die wilde bouwkunde gaan doen. Het kan, voor hetzelfde geld zit het er gewoon in, maar... [...] met een profiel cultuur en maatschappij van de havo kom je ook niet bij bouwkunde binnen. Dus ergens is het een soort positieve discriminatie. (H2)

De sleutelfiguren hebben hoge verwachtingen van programma's of keuzedelen die momenteel in het mbo worden voorbereid en gericht zijn op een betere aansluiting tussen mbo en hbo.

Vwo'ers in het hbo vormen een andere categorie. Enkele decennia geleden was die instroom nog vrij substantieel, maar de laatste jaren nam deze sterk af. Vwo'ers in het hbo vallen uiteen in twee groepen, zo blijkt uit de gesprekken: degenen die bewust kiezen voor een opleiding die alleen op hbo-niveau wordt gegeven, en degenen die onzeker zijn over welk hoger onderwijsniveau ze aankunnen, of die al zijn uitgevallen uit het wetenschappelijk onderwijs. Afhankelijk van de opleiding kunnen vwo'ers soms een verkorte hbo-route volgen of vrijstellingen krijgen. Een van de sleutelfiguren heeft het over een flexibeler onderwijsaanbod voor vwo'ers, zonder een standaard verkort traject aan te bieden. Vrijstellingen of verkorte routes gelden overigens ook voor mbo'ers.

De hbo-instellingen houden bij de indeling in klassen vaak rekening met de vooropleiding van een student. Afhankelijk van de ervaringen daarmee kiest men voor relatief homogene klassen – een voorwaarde is uiteraard dat er voldoende aanmeldingen zijn – of voor heterogene klassen.

In het wetenschappelijk onderwijs heeft men naast de meer gebruikelijke instroom van vwo'ers ook te maken met studenten die een propedeuse of een complete studie in het hbo hebben afgerond. De instroom van hbo'ers die na hun propedeuse naar de universiteit gaan, de hbo-p-studenten, is al jaren min of meer gelijk en gering van omvang (7% à 8% van de instroom). We zagen dat deze route naar het wetenschappelijk onderwijs – net als die van mbo naar hbo – vooral voor studenten met een niet-westerse achtergrond belangrijk is. Vanaf het studiejaar 2013/'14 mogen universiteiten aanvullende eisen stellen aan de hbo-p-studenten. De maatregel was bedoeld om de uitval onder studenten terug te dringen.

Op een van de universiteiten worden volgens de informant hbo-p-studenten niet anders behandeld dan vwo'ers. Een andere universiteit zegt dat er slechts heel weinig aanvullende eisen aan deze studenten worden gesteld; het is op deze universiteit ook geen algemeen beleid. De andere universiteiten blijken aan de hbo-propedeusestudenten wel aanvullende eisen te stellen. Welke dat zijn, is afhankelijk van de beoogde studierichting. De meeste eisen liggen op het gebied van wiskunde of Engels; bij studies zoals geneeskunde zijn het biologie, scheikunde, natuurkunde en wiskunde. Voorheen was het probleem dat hbo-p-studenten willekeurig konden instromen, onafhankelijk van hun profiel. Alleen studierichtingen met decentrale selectie konden toen selectief zijn; nu kunnen in principe alle opleidingen dat, zegt een sleutelfiguur, die dit als winst beschouwt. Het studiesucces van deze groep studenten in het wetenschappelijk onderwijs hangt sterk af van de vooropleiding voor het hbo, maar ook van de gevolgde universitaire studie, zeggen de sleutelfiguren. Het lijkt er dus op dat de hbo-p-studenten niet per definitie een risico-categorie vormen.

Ook kunnen studenten die een hbo-bachelor hebben afgerond onder voorwaarden instromen in een wetenschappelijke masteropleiding. Daarvoor is een schakelprogramma verplicht. Dat zijn vaak uitgebreide programma's die soms in het hbo starten, maar doorgaans in het wetenschappelijk onderwijs (Inspectie van het Onderwijs 2015c).

Na het advies: helpen bij nieuwe keuze of bij het wegwerken van deficiënties

Een sleutelfiguur gaf expliciet aan dat sommige opleidingen geen energie meer besteden aan studenten die met een negatief advies gaan studeren. Bij andere opleidingen worden deze studenten wel actief begeleid. Ze worden expliciet gewezen op inloopsprekuren of doorverwezen naar een afdeling studiekeuzebegeleiding voor een cursus of workshop om zich opnieuw te oriënteren.

Hoewel de meeste instellingen een aanbod voor heroriëntatie hebben, maken toch maar weinig studenten er gebruik van, zegt een sleutelfiguur. Volgens een andere sleutelfiguur is het een landelijk fenomeen dat hulp bij heroriëntatie niet werkt, omdat studenten wegblijven.

Voor studenten die weliswaar geen negatief advies kregen, maar wel deficiënties in hun vooropleiding hebben, is er ook een aanbod. Veel universiteiten en hogescholen organiseren zomerscholen en uiteraard zijn er ook commerciële instellingen waar studenten met tekorten in hun vooropleiding of tekortschietende kennis van een vak terecht kunnen. Daarnaast worden tijdens de propedeuse door de instellingen vaak aanvullende cursussen wiskunde, Engels en Nederlands aangeboden, of wordt het eerste deel van het jaarcurriculum gebruikt om deficiënties weg te werken.

Vergelijking met de aanpak vroeger

Alle sleutelfiguren zeggen dat ze ook voordat de studiekeuzecheck verplicht werd verschillende activiteiten voor aankomende studenten organiseerden. Voorlichtingsdagen, meeloopdagen, proefstuderen en intakegesprekken waren er op de meeste faculteiten en opleidingen al. Een aantal sleutelfiguren vindt daarom dat de huidige aanpak niet wezenlijk

verschilt van waar men toch al mee bezig was, en zien de studiekeuzecheck als iets ‘wat erbij kwam’. Andere sleutelfiguren zien de verandering als iets substantiëler en menen dat er ten opzichte van vroeger veel meer aandacht voor het voortraject is gekomen. De sleutelfiguren benadrukken dat de aanpak nu een meer structureel karakter heeft gekregen. Het gaat dan vooral om het proces: dat is beter georganiseerd en gestructureerd. Voorheen hing deze aanpak sterk af van individuele docenten, zegt een informant. Die nodigden bijvoorbeeld een havoklas uit om eens een hbo-college te volgen. Bij voorlichtingsdagen werden aankomende studenten aangemoedigd nog eens verder te komen praten, maar ook dat was vrijblijvend. Hoewel er ook toen dus goede dingen gebeurden, lijkt de intake nu minder willekeurig. De instellingen die voor een instellingsbrede aanpak kozen, zeggen dat dit veel voeten in aarde had. Waar men voorheen een decentrale aanpak had – iedere opleiding verzorgde zijn eigen intake – was de impact bij opleidingen waar voorheen weinig gebeurde groot.

Afhankelijk van de gekozen aanpak heeft het de instellingen veel tijd, geld en moeite gekost om de studiekeuzecheck te implementeren. Een hogeschool zegt bijvoorbeeld zo’n 600 docenten te hebben getraind om de gesprekken voor de studiekeuzecheck te kunnen voeren. Dat zijn jaarlijks gesprekken met zo’n 11.000 studenten. De gesprekken duren een halfuur, moeten worden ingepland, voorbereid en er moet een verslag van worden gemaakt. Het is een behoorlijke investering en de weerstand bij docenten was in het begin groot. Nu zegt men dat zowel docenten als studenten positief zijn over de aanpak. Een winst die men ten opzichte van vroeger ziet, is dat de instellingen door de studiekeuzecheck veel meer van de student weten, en bovendien op een eerder moment dan vroeger. Een van de sleutelfiguren zegt dat er in hun instelling altijd al gesprekken werden gevoerd met aankomende studenten.

Dat gesprek is er altijd wel geweest om vroegtijdig dingen naar boven te halen waar wat mee gedaan moest worden. [...] Het grote nadeel daarvan was als je op het moment van dat gesprek erachter kwam dat die student misschien wel een heel verkeerd beeld bij de opleiding had, dan was het al te laat, ja, dan kon je niet meer zeggen: ga wat anders doen. Die mogelijkheid was er [...] niet. (H2)

Het vroege tijdstip van aanmelding wordt door alle sleutelfiguren als een pre gezien. Een van de sleutelfiguren benadrukt daarnaast dat het hele proces van matching is gestroomlijnd. Er zijn duidelijke kaders waarbinnen de studiekeuzecheck en vervolgactiviteiten plaatsvinden.

Daarvoor was het toch meer van: je doet een hele hoop dingen en je hoopt dan dat het allemaal bijdraagt aan. En er is nu veel meer regie [...] op dat hele proces [...] waar je probeert tot een optimalisering te komen. (U9)

Vooralsnog benoemt men dus vooral pluspunten ten aanzien van het proces. Dé grote vraag voor de sleutelfiguren is evenwel of de wijzigingen mede tot minder uitval en switch en betere rendementen gaan leiden.

Landelijk vergelijkbaar of unieke aanpak; uitwisseling informatie

Er vindt regelmatig kennisuitwisseling plaats tussen de instellingen over een optimale intake, plaatsing en begeleiding van studenten en hun studiesucces. Dat gebeurt in landelijke bijeenkomsten van de Vereniging van Universiteiten (vsnu) of de Vereniging Hogescholen, of bijvoorbeeld het Landelijk Informatie- en expertiseCentrum Aansluiting hbo (LICA), of een verband van hogescholen in de grote steden. Daarnaast onderhouden de instellingen ook met zusterinstellingen contact op dit punt. De sleutelfiguren zeggen dat de openheid en bereidwilligheid om onderling informatie te delen groot is. Om echt *best practices* aan te wijzen, is het nog te vroeg, zegt men, maar men doet wel ideeën van elkaar op. Geen van de sleutelfiguren zegt een volledig unieke aanpak te hebben; wel liggen accenten soms iets anders dan bij andere instellingen. Bovendien zagen we al dat er binnen een instelling ook (grote) verschillen zijn tussen opleidingen of faculteiten in activiteiten en aanpak.

Een van de hogescholen zegt dat andere instellingen strenger zijn in hun aanpak. ‘Strenger’ betekent dan meer ‘selecterend’, of meer nadruk leggen op het ‘cognitieve kennisaspect.’ Die strengheid zit soms ook in het verplichtstellen van deelname aan de matchingsactiviteiten, of het strikt vasthouden aan de aanmelddatum (1 mei), zegt een van de sleutelfiguren. Zelf wil de instelling iets meer flexibiliteit bij de aanmelding.

Wij zijn toen een van de weinigen geweest die gezegd hebben: we willen het wel soepel houden. Een aantal andere hogescholen heeft echt: 1 mei [...] en daarna heb je gewoon pech. Dat wilden wij voorkomen, want zeker het eerste jaar [...] voorzagen [wij] al het probleem van [...] dat zal [...] ten koste van [...] de aanmeldingen gaan. (H2)

Een van de universiteiten zegt zelf strenger te zijn in aanpak dan andere instellingen; we beschreven dat al eerder. Men wil dat student en studie echt goed matchen. Bij een andere universiteit twijfelt men of er wel sprake is van matching: matching wordt deze sleutelfiguren als selectief ervaren en dat wil men juist niet zijn.

Dus [...] wij gaan niet echt matchen in de zin van [...] leg het tegen een profiel en zeggen van jij voldoet wel en jij voldoet niet; dat willen we niet. [...] Kennismaking en een wat vroegere binding: dat werkt, dat kun je ook gewoon laten zien dat dat werkt. (U6)

Toch benadrukken zowel de als wat strenger bekendstaande universiteit als de zich minder streng typerende universiteit dat het niet de instellingen zijn die al dan niet selecteren, maar dat alle activiteiten tot meer zelfreflectie, heroverweging en eventueel dus ook zelfselectie bij de student moeten leiden.

Oordeel over studiekeuzecheck

De sleutelfiguren zijn overwegend positief over de studiekeuzecheck. Men waardeert de ‘warme overdracht’; docenten weten al iets meer van hun studenten als ze met de opleiding starten. De betrokkenheid tussen docenten en studenten is toegenomen en verlegd naar de vroege fase in de studie. Voor de student ziet men als pluspunt dat deze een bewustere keuze kan maken na de studiekeuzecheck. Zelfs als de student gaat twijfelen,

wordt dat door een sleutelfiguur als winst gezien. De verwachting is dat de student door het advies op een eerder moment zijn keuze zal bijstellen als de studie tegenvalt en niet blijft 'doormodderen', aldus een sleutelfiguur.

Procesmatig hebben de instellingen grote stappen gezet, zeggen de informanten; men is blij met de structurele aanpak binnen de instellingen. Docenten en studenten lijken de aanpak te waarderen, aldus de informanten.

Twijfel is er echter ook: het is een kostbare opzet waarvan het bewijs dat het het gewenste effect oplevert – minder switch, minder uitval en daarmee een beter rendement – op zich laat wachten. Andere twijfels zijn of de studiekeuzecheck wel tot de beoogde zelfreflectie leidt. Bovendien wordt er volgens de sleutelfiguren op sommige scholen in het voorgezet onderwijs geoefend om de leerlingen door de studiekeuzecheck te helpen.

Voortgezet onderwijs, havo, [...] die dus een training organiseren, een soort gesprekstraining, en dan merk je dus ook dat die leerlingen [...] heel overtuigd zijn. (H5)

Veel studenten lijken de studiekeuzecheck als een selectie op te vatten. Daarmee lijkt het instrument zijn doel om het zelfinzicht te vergroten voorbij te schieten.

Dat is echt zo, van: yes! Een soort toelating die ze hebben gehaald of niet gehaald. Dus ondanks dat het niet bindend is, want dat weten ze heel goed. (H1)

Een ander knelpunt betreft de inzet van middelen en personeel: het is een forse investering, zeggen de instellingen. Daarnaast zijn er zorgen over de rol van docenten in het proces: die durven de confrontatie niet altijd aan te gaan. Dat ze maar weinig negatieve adviezen geven, heeft te maken met hun opvattingen over ontplooiings- en ontwikkelingskansen van aankomende studenten, maar ook met twijfel over de hardheid van criteria voor studiesucces. Daarmee raken we aan de meest wezenlijke twijfel die door enkele sleutelfiguren wordt geuit: dat men onzeker is of deze maatregel het beoogde effect zal sorteren.

Er is geen enkele evidentie dat dit gaat werken. [...] waar selecteer je dan eigenlijk op en scheid je dan echt kaf van [...] en wat is het koren, dus dat is echt een hele lastige dynamiek om je daarin te bewegen. (H4)

Deze sleutelfiguren zien de studiekeuzecheck als een hulpmiddel, maar zeker niet als een panacee om elke student direct op de juiste plek te krijgen. Andere sleutelfiguren zijn er daarentegen van overtuigd dat het vooral werkt om studenten in een vroeg stadium op een heel concrete manier kennis te laten maken met de studie.

4.3 Bindend studieadvies en begeleiding tijdens de studie

Een van de maatregelen om het studiesucces en studierendement te vergroten, was de invoering van het bindend studieadvies. Deze maatregel stelt zowel eisen aan de student, namelijk om voldoende vakken aan het begin van de studie met succes af te ronden,

als aan de instelling om de student dat mogelijk te maken. De instellingen moeten de student dus voldoende begeleiden en ondersteunen om dat doel te behalen.

Het is de vraag wat de ervaringen zijn van de instellingen met het (negatief) bindend studieadvies. Hoe hoog legt men de lat als het om het verplichte aantal te behalen studiepunten gaat en welke overwegingen spelen daarbij een rol? Hoe begeleiden de instellingen de studenten en welke ontwikkelingen doen zich daarin voor? Zijn de instellingen tevreden over deze aanpak, en hoe denken de studenten erover?

Ervaringen met het bindend studieadvies (bsa): instellingen zoeken naar een goede norm

Alle hogescholen en universiteiten hanteren een bindend studieadvies na het eerste jaar.

Als dat advies negatief is, moet de student stoppen met de studie; een negatief advies wordt uitgedeeld op basis van het behaalde aantal studiepunten, ook wel aangeduid met European Credits (EC). Als dat aantal onder de norm ligt die de instelling of opleiding hanteert, krijgt de student een negatief bindend studieadvies voor de gevolgde opleiding.

Bij de instellingen die we spraken, varieert het verplichte aantal te behalen studiepunten van 42 tot 60 (het maximale aantal te behalen) studiepunten. De meeste instellingen werken nu een aantal jaar met de maatregel, sommige instellingen al langer, en er waren instellingen – ten tijde van de gesprekken, maar inmiddels niet meer – die experimenteerden met een bsa in het tweede studiejaar. We vroegen aan de sleutelfiguren hoe het (negatief) bindend studieadvies er in hun instelling uitziet.

De invoering van het bsa blijkt bij de meeste instellingen een proces te zijn geweest. Zo wordt een aanvankelijk opgestelde norm voor het aantal verplicht te behalen studiepunten vaak een of meer keer naar boven bijgesteld; men zoekt naar wat het best werkt. Een van de voorlopers vertelt:

Nou, we hebben het een aantal keer in die periode verhoogd, de laatste verhoging vond plaats in 2005, 2006. Toen is het verhoogd van [...] of de een na laatste, van 30 studiepunten – mind you! – naar 40 studiepunten en de laatste verhoging is van 40 studiepunten naar 45 studiepunten. Dus we hebben nu een bsa van 45 EC in het eerste jaar. [...] Twee jaar geleden heeft die verhoging plaatsgevonden, plus de uitbreiding naar het tweede jaar. [...] Dus de aanvullende eis is nu dat je behalve 45 EC in het eerste jaar [...] ook binnen twee jaar 90 EC moet hebben behaald, plus je propedeuse. Dus al je propedeusevakken plus nog eens 30 EC. (U9)

Bij de meeste instellingen varieert het aantal te behalen punten per opleiding. Op een van de hogescholen waar we spraken, gold echter een generieke eis voor alle opleidingen van aanvankelijk 45 EC, dit jaar bijgesteld naar 50 EC. Men heeft de eis naar boven bijgesteld, omdat men zegt dat er enige evidentie is dat een hogere bsa tot een beter resultaat leidt; studenten zouden harder gaan werken als de eisen strenger worden. Men vond 45 studiepunten bovendien te weinig uitdagend.

Ja, wij zaten aan de lage kant. [...] Je hoort ook studenten zeggen: ik hoef maar 45 punten te halen in het eerste jaar. (H3)

Bij een van de hogescholen waar men gemiddeld 45 studiepunten moet behalen, mogen studenten van technische opleidingen bij uitzondering volstaan met 37 punten. Men wil de studenten in studierichtingen voor beroepen waarin schaarste is niet kwijtraken.

Volgens een sleutelfiguur is de afstand tussen vooropleiding en norm voor het eerste jaar vaak te groot. Instellingen proberen de norm vaak op te rekken, maar zeggen tegelijkertijd dat het wel een realistische norm moet zijn.

De instellingen of opleidingen waar studenten 60 EC in het eerste jaar moeten behalen, is het doorgaans toegestaan om een onvoldoende voor een vak te compenseren met een hoger cijfer voor een ander vak. Hoe er gecompenseerd mag worden, varieert per afzonderlijke studierichting of opleiding. Een van de hogescholen – waar de norm overigens lager ligt dan 60 EC – zegt juist niet te compenseren. Het is volgens de sleutelfiguren nog onduidelijk wat dat voor de kwaliteit van beroepsuitoefening later betekent.

Naast een minimaal te behalen aantal punten stellen instellingen soms aanvullende eisen, zoals dus ten aanzien van het aantal te behalen studiepunten in het tweede jaar, maar bijvoorbeeld ook voor het mogen starten met vakken in een hoger studiejaar. Die laatste maatregel heeft volgens een informant vooral te maken met de inrichting van het curriculum: vakken in het derde jaar kunnen bijvoorbeeld niet goed worden gevolgd als de daarop voorbereidende vakken in eerdere jaren niet zijn gevolgd of afgerond.

De instellingen lijken te zoeken naar een optimum, waarbij de student voldoende uitgedaagd maar niet belemmerd wordt in zijn of haar studievoortgang. Op een hogeschool waar men in het eerste jaar minimaal 48 punten moet behalen, moeten studenten in hun tweede jaar voorrang geven aan de vakken uit het eerste jaar.

Wat wel opvallend is, is dat als je ze doorlaat met die 48 punten – en vaak zijn het wel meer, vaak 56 punten hoor – dat ze zich vaak ook [...] goed herpakken en dan dus gewoon inderdaad in het tweede jaar [...] die extra punten [...] wel halen. (H2)

Mede om die reden vindt deze sleutelfiguur een strenge eis van 60 studiepunten in het eerste jaar die sommige opleidingen hanteren problematisch. Er klinkt meer twijfel door bij de sleutelfiguren over wat de norm zou moeten zijn, maar ook over wat het effect van de maatregel is.

Het idee is dat als je de lat hoger legt, dat ze wat hoger gaan springen. [...] Ja, ik weet niet [...] hebben we nog niet aangetoond dat het ook echt zo is. (H3)

De vraag is, wie heb je nou buitengesloten door dit te doen, dat is iets waar je geen zicht op hebt. Dat is weer zo'n selectiemechanisme waarvan je niet weet of je [...] goede studenten selecteert. (H4)

Maar er zijn ook voorstanders die meer overtuigd zijn dat het bsa 'werkt'. Op een van de hogescholen zegt men nu 6% minder uitval in het eerste jaar te hebben. Een van de universiteiten zegt dat bekend is dat als een student in het eerste studiejaar vertraging oploopt, dit nooit meer ingehaald wordt. Men staat volledig achter de maatregel.

Vroeger hadden we dus heel veel studenten die na drie, vier of vijf jaar stopten, al die tijd geïnvesteerd, niet eens een propedeusediploma [...]. Nou, dat wilden we niet, dus we hebben dat bsa geïntroduceerd met het doel [...] [om] die selectie al heel vroeg in de studie [te] hebben. (U6)

Het bsa heeft tot een cultuurverandering geleid, zeggen de sleutelfiguren. Studenten lijken er weinig moeite mee te hebben dat er eisen aan hen worden gesteld, aldus een van hen. Meer twijfel was er volgens enkele sleutelfiguren over het effect van een bindend studieadvies in het tweede jaar. Onder studenten was daar volgens een andere sleutelfiguur gemopper over. Na deze gesprekken zijn de laatste universiteiten die hiermee experimenterden ervan afgestapt.

Het bsa hoort gepaard te gaan met een goede studiebegeleiding

Op een van de universiteiten wordt benadrukt dat invoering van een bsa niet op zichzelf staat, maar deel uitmaakt van een 'kwaliteitsslag'. Deze universiteit was een van de voorlopers met een bsa voor de grote studierichtingen met veel uitval: rechten en psychologie. Men heeft deze studies opnieuw ingericht – met een heldere leerlijn als resultaat – om het studiesucces te vergroten.

Toen is gezegd [...] eigenlijk zou je dat [bsa] als een sluitstuk van je studiesucces moeten zien en niet iets wat je aan het begin doet. Omdat [...] je studeerbaarheid moet goed zijn, de begeleiding moet goed zijn, het tempo, differentiatie: dat moet allemaal goed geregeld zijn wil je zo'n bsa ook echt [...] naar behoren kunnen toepassen. Dus dat is de slag die toen gemaakt is. (U8)

Meer instellingen benadrukken dat invoering van het bsa ingebed moet zijn in een systeem waarin studiebegeleiding een vast onderdeel is. In de gesprekken wordt duidelijk dat de instellingen vrij uitgebreide voorzieningen en soms ook een zeer intensieve studiebegeleiding hebben.

De uitkomst van de studiekeuzecheck wordt volgens de sleutelfiguren vaak direct benut voor de studieloopbaanbegeleiding. Zo wordt er gelet op minder effectieve leerstrategieën die uit de studiekeuzecheck naar voren kwamen. Ook is de ervaring van een informant dat het voor studenten iets laagdrempeliger is om tijdens de studiekeuzecheck aan te geven dat zij vanwege een beperking extra ondersteuning nodig hebben, dan via Studielink (de eerste registratie van een student bij inschrijving). Het voorbeeld dat wordt gegeven betreft autisme: veel studenten zouden dat stempel bij deze nieuwe fase in hun schoolloopbaan willen vermijden, maar daardoor ook extra ondersteuning mislopen en daardoor misschien vertragen in hun studie.

Dat is wel een fijne bijkomstigheid, dat we dat nu in het gesprek al zien [...] Bij de technische opleidingen zijn we natuurlijk helemaal ingericht op die doelgroep, dus daar hebben we heel veel voorzieningen voor, dus het is gewoon hartstikke fijn als je dat [...] [bij] het begin weet. (H1)

Instellingen hebben een uitgebreid aanbod aan studiebegeleiding

Op instellingsniveau worden er vaak algemene vaardigheidstrainingen aangeboden ter bestrijding van faalangst, voor het vergroten van weerbaarheid of zelfvertrouwen, en het

aanleren van studievaardigheden en *soft skills*. Er zijn remedial klassen, programma's voor langstudeerders, studievormen afgestemd op autisten en extra tijd voor studenten met dyslexie. Er zijn mentoren, doelgroepmentoren, tutores, studieloopbaancoaches en -begeleiders, studieadviseurs, studiedecanen en studentpsychologen. De studievoortgang van studenten wordt gemonitord en er volgen gesprekken (structureel ingepland of alleen indien nodig) over eventuele ondersteuning, groepsgewijs dan wel individueel. Er blijkt kortom per instelling een heel arsenaal aan studiebegeleidingsaanbod. Een van de sleutelfiguren heeft het over een 'schil' die om studenten heen is gebouwd. Technisch gezien is er meer mogelijk, en daarnaast zijn de procedures voor studiebegeleiding verbeterd, zegt een sleutelfiguur.

Hoe de studiebegeleiding specifiek wordt ingevuld, verschilt per opleiding of faculteit. Ook de aard en intensiteit kunnen sterk verschillen en zijn bijvoorbeeld mede afhankelijk van het aantal studenten dat in een jaar studeert.

Er zijn opleidingen die, en dat zie je wel steeds meer, [...] vanaf het moment dat studenten binnenkomen, [...] schoolser worden, [...] meer begeleiden, dat noemen ze dan schoolser worden. [...] Er zijn opleidingen waar [...] mentorgroepen [...] verplicht zoveel keer in de week bij elkaar [komen].

Dan moeten ze tussentoetsen doen, die worden gezamenlijk voorbereid. Dus ze [worden] in het begin van de studie echt strakker begeleid, [...] en als er iets is meteen in de kraag gegrepen worden, hè. Er zijn opleidingen die dat doen; er zijn ook opleidingen die wachten de eerste tentamenresultaten af en gaan dan studenten oproepen. (U7)

Het accent in studiebegeleiding lijkt op het eerste jaar van de studie te liggen en wordt soms uitgebreid naar het tweede studiejaar. In de hogere studie jaren neemt het aantal activiteiten af. Een sleutelfiguur zegt dat er op hun universiteit meer aandacht voor de ouderejaarsstudenten is gekomen; een groot verschil met vroeger. Toen kon het gebeuren dat veel studenten volledig aan het oog van de instelling waren ontsnapt, maar wel nog steeds stonden ingeschreven.

Wie zich met de studiebegeleiding bezighouden, verschilt per instelling en soms ook per opleiding. Er zijn instellingen waar het coachen en begeleiden de hoofdtaak van een bepaalde medewerker is, maar er zijn ook instellingen die ernaar streven dat elke vakdocent zulke vaardigheden ontwikkelt. Instellingen organiseren dan ook trainingsprogramma's voor docenten om hun vaardigheden in studiebegeleiding te vergroten. Volgens een sleutelfiguur gaan er bij hun instelling stemmen op om een vakdocent zijn eigen vak te laten uitoefenen en het coachen aan anderen over te laten.

Een mooi voorbeeld van een van onze technische opleidingen: een [...] lieve vriendelijke oudere meneer die hartstikke goed in zijn technische vak was en die zat met een huilende student. Die wist bij god niet wat 'ie ermee moest. Ja, dan werkt het niet [...] Weet je, laat die man lekker zijn vak geven en zet daar dan een leuke enthousiaste coach bij die zich met [...] de huilende student bezighoudt. (H2)

Ontwikkelingen in studiebegeleiding en beoordeling daarvan

Een sleutelfiguur zegt dat de prestatieafspraken in het hoger onderwijs en de wettelijke eisen omtrent het bindend studieadvies de aanleiding waren om de studiebegeleiding te herzien en er een instellingsbreed beleid van te maken.

Ja, dat bestond twee jaar geleden nog niet. Dat is dus echt twee jaar.

[I: Dat was meer decentraal per opleiding?]

Dat hing af van de individuele actie van een docent of groep docenten. Maar nu is het dus echt instellingsbreed beleid. [...] Had absoluut met de prestatieafpraak te maken. [...] Je kunt daar natuurlijk verschillende reflecties op hebben, maar de positieve kant [was] dat het de stok was om [er] echt mee te beginnen. (H5)

Er wordt meer aan studiebegeleiding gedaan en uit de gesprekken blijkt ook dat men de begeleiding steeds verder probeert te verbeteren. Bij dat alles is het volgens een informant de kunst om de samenhang van maatregelen goed voor ogen te houden.

Je kunt niet hier aan een schroefje gaan draaien en dan denken dat het gaat werken. [...] Hoe verhoudt die studiekeuzecheck zich tot hoe wij de studiebegeleiding in de opleiding vormgeven, onze informatievoorziening daarop instellen? Enzovoorts. Het is allemaal best heel complex. (H4)

Verschillende sleutelfiguren hebben het over het kennen van de studenten en de noodzaak van een grotere betrokkenheid van docenten bij de student. Omgekeerd wil men ook de betrokkenheid van de student bij de instelling te vergroten. Een van de hogescholen denkt bijvoorbeeld nog na over uitbreiding van de activiteiten met een 'buddysysteem'. Het belangrijkste vindt men dat de student een band krijgt met de hogeschool.

Het blijkt uit onderzoek ook dat vooral sociale bindingen, een plek hebben bij de instelling waar je studeert, dat dat heel erg bijdraagt. Dus daar zijn we nu wel extra op aan het inzetten. (H3)

Een andere hogeschool is bezig met de ontwikkeling van een nieuw instrument waarbij de studievoortgang van een student zelf en door de begeleiders nog nauwkeuriger en eenvoudiger is te volgen. Men heeft het idee nu nog te veel achteraf te bezien waar het is misgegaan. Weer een andere hogeschool bekijkt of het mogelijk is om studenten dezelfde studiebegeleider gedurende de gehele studie te laten behouden.

De sleutelfiguren vinden het lastig om een *overall* oordeel te vellen over de studiebegeleiding op hun instelling. Studiebegeleiding wordt per opleiding soms heel verschillend ingevuld en ook de waardering van studenten loopt volgens de sleutelfiguren soms sterk uiteen.

Veel studenten zijn blij dat ze gewoon iemand hebben [...] waar ze bij terecht kunnen en ik maak ook studenten mee die niet eens weten hoe hun studieloopbaancoach heet. (H2)

Hoewel niet helemaal duidelijk wordt of de sleutelfiguren zich uitsluitend uitspreken over de studiebegeleiding of breder over de gehele intake en matching, zegt men een duidelijke verbetering ten opzichte van een aantal jaren geleden te zien. Men is 'bewuster' met de

intake en studiebegeleiding bezig en veel is ten goede veranderd. Het draagvlak is volgens een van de universiteiten vergroot; tegelijkertijd zegt men dat het proces door sommige faculteiten, opleidingen of docenten als een grote belasting wordt ervaren. Het kost veel inzet en is zeer intensief, zegt een van hen.

Maar zoals wij nu zien hoe het functioneert en hoe het loopt, zijn we heel tevreden. (U9)

Studenten rebelleerden aanvankelijk tegen een grotere schoolsheid, zegt een van de sleutelfiguren van een universiteit; maar dat protest lijkt te zijn verstomd.

Uiteindelijk wel. Ja. Je hebt op allerlei niveaus wel organen waar studenten hun mening kunnen geven en er was vanuit de [centrale] studentenraad [...] heel veel bezwaar tegen die verschoolsing. Maar daar hoor je ze nu niet meer over, omdat blijkt dat het helpt, en omdat de facultaire studentenraad en de collegeresponsgroepen, dus wat veel meer op de opleiding zit, [...] zien [...] dat het wel z'n vruchten afwerpt. (U7)

In studievoorlichting aan studenten wordt vaak al aangegeven dat ze er hard tegenaan moeten, maar, zegt een informant, daar staat dus een goede studiebegeleiding tegenover.

We begeleiden je ook intensief om daar te komen; maar het doel is dat je in één keer de propedeuse haalt. En we zien ook dat dat effect heeft. (H5)

En dat mensen [...] het ondanks al die maatregelen niet redden [...] dat dat toch ook degenen zijn die maar beter wat anders kunnen gaan doen. Ja, het klinkt heel hard, maar ja. (U7)

4.4 Switchen en uitval

Er zijn verschillende definities mogelijk van 'switchen' en 'uitvallen' als het om de studieloopbanen van studenten gaat. In dit onderzoek bedoelen we met 'uitvallen': uitvallen uit het hoger onderwijs en met 'switchen': het wisselen van studierichting of opleiding. In vorige hoofdstukken is beschreven dat in het hbo ongeveer 20% van de studenten switcht binnen het eerste jaar van studierichting of instelling; daarnaast valt ongeveer 15% uit uit het hoger onderwijs. In het wetenschappelijk onderwijs zagen we dat ruim 20% in het propedeusejaar switcht en valt 6% à 7% uit.

De informanten kunnen niet altijd het onderscheid maken tussen switchen en uitvallen, omdat ze van een student die zich uitschrijft bij de instelling niet weten waar hij of zij naartoe gaat. Dat zou op 'macroniveau' gezien een uitvaller maar ook een switcher kunnen zijn; men heeft er geen zicht op. Vandaar dat we onze definities en vraagstelling afstemmen op het niveau van de instelling. Onder switchen verstaan we in dit geval: blijven studeren aan dezelfde instelling, maar in een andere studierichting of opleiding. Onder uitvallen verstaan we hier: voortijdig vertrekken van de instelling. In de prestatieafspraken met het hoger onderwijs worden switch en uitval ook zo opgevat. Let wel: in de gesprekken lopen de begrippen switchen en uitvallen soms door elkaar om genoemde reden. In deze paragraaf gaat het om het verhaal achter de cijfers: wie vallen er uit, waarom en wanneer tij-

dens de studie? Wordt switchen door de instellingen als een probleem gezien? Dragen recente maatregelen volgens de instellingen bij aan het terugdringen van switch en uitval?

Risico op switch en uitval: patronen en verklaringen

De meeste sleutelfiguren voeren zelf analyses uit naar het voorkomen van switch en uitval op hun instelling. Ten tijde van het gesprek had men die gegevens niet direct bij de hand. Men kon globaal aanduiden om hoeveel procent het gaat. Op enkele hogescholen heeft men het over 10% à 11% switchers; op enkele universiteiten over 7% à 8%. Iemand van de universiteit zegt 15% tot 20% van de studenten kwijt te zijn voordat het tweede jaar begint; een ander heeft het over 30% uitval in het eerste jaar hbo. Men heeft het vooral in het hbo over soms 'extreme switchers', studenten die wel vijf of zes keer aan een nieuwe opleiding beginnen. Nogmaals: switch en uitval lopen in de gesprekken door elkaar. Een deel van de studenten die volgens de sleutelfiguren 'uitvallen' uit een studie, schrijft zich later opnieuw in voor een andere studie aan dezelfde instelling, of schrijft zich elders in. Wij zijn hier vooral benieuwd naar de patronen en verklaringen van dit gedrag.

Allereerst wordt duidelijk dat het switchen niet overal evenveel voorkomt, al zegt een van de sleutelfiguren dat het op hun instelling bij alle opleidingen min of meer hetzelfde is. Op de hogescholen worden de economische, de sociaal-agogische opleidingen en de lerarenopleidingen genoemd waar veel wordt geswitcht. Bij de universiteiten wordt er vooral geswitcht bij economie, rechtsgeleerdheid, psychologie en in het 'talencollege'.

Volgens een van de informanten switchen degenen die een technische opleiding kozen in het hbo naar een andere technische opleiding. Bij de economiestudenten zou dat ook zo zijn; maar degenen die een sociale of agogische opleiding volgden, 'switchen alle kanten op'.

Er worden verschillende 'risicocategorieën' voor switch en uitval genoemd door de sleutelfiguren, vaak gebaseerd op door henzelf verrichte analyses van de gegevens uit hun studentenregistraties. Soms worden deze globaal aangeduid: jongens zouden meer risico lopen dan meisjes, en niet-westerse jongens nog het meest. Hbo-studenten in de Randstad zouden bovendien vaker switchen dan daarbuiten. Bij uitval zou volgens een van de informanten, hoewel men niet over zulke gegevens beschikt, ook het sociaal-economische milieu van de student een rol spelen.

Ja, sociaal-economische status speelt ongetwijfeld een rol, maar dat registreren we niet, dus dat zijn van die kenmerken waarvan we weten dat het een rol speelt, en opleidingsniveau van de ouders registreren we ook niet, maar speelt absoluut een rol; en die hebben we veel in het hbo, überhaupt zeg maar de nieuwkomers in het hoger onderwijs, en met een laag gezinsinkomen die hebben we ook meer in de Randstad. (H3)

Het sociaal milieu werkt ook door in het aantal uur dat een student naast de studie erbij werkt; juist studenten van wie de ouders het niet breed hebben, werken veel uur per week, en ook dat is een risico voor studievertraging en uitval, zegt een informant.

Vaker worden de risicogroepen specifiek aangeduid, zoals 'de late aanmelder'. Zowel in het hbo als wetenschappelijk onderwijs ziet men voor degenen die zich niet of nauwelijks

hebben georiënteerd en laat aanmelden een verhoogd risico op switch of uitval. Een aantal sleutelfiguren ziet in deze late aanmelder vooral een twijfelaar of iemand die weinig gemotiveerd is; en beide leiden vaak tot switchgedrag.

Bewust kiezen en daar de tijd voor nemen, lijkt de aangewezen weg, maar een goede oriëntatie kan volgens een sleutelfiguur ook doorslaan in te veel verschillende richtingen onderzoeken, wat ook een teken van onzekerheid is, en daarmee een risico.

Een andere risicocategorie betreft mbo'ers die naar het hbo doorstromen. In het voorgaande bleek dat zij meer dan havisten aansluitingsproblemen in het hbo ervaren.

Een informant specificceert dat beeld en zegt dat het vooral gaat om mbo'ers die liever zouden gaan werken, maar aangezien de arbeidsmarkt voor hen niet gunstig is een poging wagen in het hbo. Het risico geldt niet voor alle mbo'ers; die hebben doorgaans een duidelijk beroepsbeeld, waardoor ze juist minder dan de havisten zouden switchen. Een deel van hen zal ook moeite hebben met het niveau, maar als de studenten het niveau niet aankunnen, zal zich dat eerder uiten in uitval dan in switchen, menen meerdere sleutelfiguren. We zagen dat terug in de cijfers in eerdere hoofdstukken en ook in de door mbo'ers zelf genoemde redenen van uitval.

Degenen die in het voortraject gedoubleerd hebben, vormen volgens een informant van een hbo-instelling ook een risicocategorie. De informant van de technische universiteit noemt daarnaast een laag wiskundecijfer in het vwo een risicofactor, en dat wordt door verschillende sleutelfiguren in het hbo en wo bevestigd.

Weer een andere categorie vormen de buitenlandse studenten die aan de universiteit een Engelstalige bacheloropleiding volgen. Bij een van de instellingen is dat volgens de informant aldaar een selectieve en strenge opleiding. De buitenlandse studenten die hier uitvalen, proberen dan daarna een Nederlandstalige opleiding te volgen. Maar na een mislukte poging een verwante studie volgen, is niet altijd succesvol, benadrukken meerdere informanten. De sleutelfiguren van de technische universiteit noemt het voorbeeld van een student die van werktuigbouw naar maritieme techniek switcht, maar het daar evenmin zal redden, omdat een groot deel van de vakken hetzelfde is.

De verklaringen voor het switchgedrag zien veel sleutelfiguren in het feit dat de studenten jong zijn en nog niet goed weten wat ze willen. Jongeren ervaren volgens hen veel stress in het moeten kiezen en vooral in het maken van de juiste keuze. Die stress om de juiste keuze te maken, neemt eerder toe dan af, meent een informant.

Het klinkt heel krom, maar hoe strenger het ministerie wordt, hoe aarzelender en zenuwachtiger studenten worden, en dan moeten ze dus eerder gaan kiezen en ze moeten eigenlijk meteen goed kiezen, want anders [...] krijgen ze een grote boete en weet ik veel wat [...] en wij dwingen ze ook weer vroeger te kiezen natuurlijk, omdat we eigenlijk het liefst willen dat ze voor 1 mei binnen zijn. [...] Al die maatregelen om te voorkomen dat ze verkeerd kiezen, [hebben] niet altijd tot gevolg [...] dat ze daadwerkelijk kunnen kiezen. (H2)

Ouders zijn bovendien van grote invloed op het keuzeprocess.

Ouders willen ook dat hun kinderen de hoogst mogelijke opleiding gaan doen; die nemen gewoon geen genoegen... Weet je, je bent eigenlijk een beetje een loser als je niet naar het hoger onderwijs gaat. (r2)

Ik heb inderdaad wel eens studenten [...] die hebben bij mij een capaciteitstest gemaakt en die waren opgelucht dat er uit bleek dat ze dat hbo-niveau niet aankonden; omdat hun ouders pushten en dat zij denken, zie je: ik kan het gewoon niet. (r1) (H1)

Een aantal studenten kiest voor een opleiding omdat het volgens hun ouders een verstandige keuze is, zegt een sleutelfiguur. Het is dan echter geen intrinsiek gemotiveerde keuze en dat kan de student opbreken.

Ook dat het niveau van de opleiding de student soms tegenvalt en daarmee tot switch of uitval leidt, valt bij verschillende instellingen te beluisteren.

De studenten die hier komen, die zijn gewoon hartstikke slim en die horen hun hele schoolloopbaan al van: oh, wacht maar als je in de derde komt, wordt het echt moeilijk, dan komen ze in de derde, doen ze het nog met twee vingers in de [...] Wacht maar als je met je profiel begint, dán wordt het [...] nog niet moeilijk. Nou ja, en dan komen wij van oh, als je hier komt studeren ja, dan [...] denken ze ja, dág! [...] En dan blijkt het echt moeilijk te zijn. (U7)

Mbo'ers stoppen volgens de sleutelfiguren gemakkelijker als het niveau hun tegenvalt.

De havisten in het hbo en de vwo'ers in het wo hebben in tegenstelling tot de mbo'ers geen diploma op zak dat hen geschikt maakt voor de arbeidsmarkt. De vwo'ers zullen eerder switchen naar een studie die als gemakkelijker bekendstaat, of vertrekken naar het hbo.

Naast een te hoog niveau hebben sommige studenten moeite met het niveau omdat het juist te laag zou zijn; iets wat we vooral horen op de technische universiteit. De sleutelfiguur noemt het voorbeeld van een student die bouwkunde 'niet moeilijk genoeg' vindt en er civiele techniek bij is gaan doen. De student sluit binnenkort haar beide bachelors af. In dit geval leidt een mismatch in niveau dus niet tot switchen, maar tot uitbreiding van het aantal studies.

Een variant op een tegenvallend niveau is het switchen vanwege de mate van abstractie van een opleiding. Een van de sleutelfiguren noemt als voorbeeld iemand die 'iets met kinderen heeft' en toegepaste psychologie gaat studeren, maar dat te theoretisch vindt en switcht naar een meer praktisch gerichte opleiding zoals sociale hulpverlening.

Weinig of niet gemotiveerd zijn en vooral niet intrinsiek gemotiveerd is ook een reden voor switch. Veel studenten hebben volgens de informanten geen, een vaag of verkeerd beeld van de studie of het beroep dat ze ermee kunnen uitoefenen, of staan er niet bij stil zoals bij de lerarenopleidingen in het hbo.

Dat mensen een vak gaan studeren en vergeten dat ze leraar moeten worden. (H4)

Switch en uitval hebben volgens een van de sleutelfiguren te maken met verkeerde verwachtingen.

Bijvoorbeeld sterrenkunde gaan studeren met een romantisch idee van naar de sterren kijken of van die mooie tv-programma's die je hebt, en je niet beseft dat het gewoon hard werken is met wiskunde een heel jaar lang, en dat dat hele ingewikkelde wiskunde is. (U9)

Naarmate het beroepsbeeld van een opleiding duidelijker is, wordt er volgens de sleutelfiguren minder vaak geswitcht; dat geldt zowel voor het hbo als de universiteit. Of het nu om hbo-opleidingen in de kunsten gaat, sport en bewegingseducatie, verpleegkunde of paramedische opleidingen: het zijn vaak heel bewuste keuzes en daardoor is er minder switch of uitval.

Ik word sportleraar, dat is gewoon heel duidelijk. (H1)

Op de universiteit is dat het geval bij geneeskunde en tandheelkunde; in het eerste jaar van de studie valt er volgens een informant bijna niemand uit. Of een numerus fixus of decentrale selectie daarbij een rol spelen, wordt niet duidelijk in de gesprekken. Misschien draagt het feit dat men door de selectie of loting komt bij aan de motivatie van de student.

Een ander type verklaring voor switch of uitval heeft te maken met meer persoonlijke omstandigheden of wat een van de sleutelfiguren noemt: 'het zichzelf tegenkomen'. Als voorbeeld wordt een student genoemd die zelf ooit psychosociale problemen had en om die reden sociaal-pedagogische hulpverlening is gaan studeren, maar in het stagejaar hard wordt geconfronteerd met het eigen verleden. Karakter lijkt ook een rol te spelen; een informant erkent het belang van de sociaal-emotionele vaardigheden die de student bezit voor het voorkomen van switch en uitval.

Nou ja, dat speelt zich echt af op persoonlijkheidsniveau, denk ik. [...] Ben jij iemand die snel opgeeft? Is het iemand die heel erg zich aan een groep optrekt of is het juist iemand die heel introvert aan het werk is, dat soort dingen. (U7)

Switch vroeg in de studiefase: negatief bsa dwingt tot heroriëntatie

We zagen al dat de switch in het hbo en wetenschappelijk onderwijs zich nog iets meer is gaan concentreren in het eerste jaar. Uiteraard brengt het al eerder besproken negatief bindend studieadvies een golf aan switchers en soms ook uitvallers teweeg.

Er zijn volgens de sleutelfiguren studenten die niet slechts één keer een negatief bsa kregen, maar dat meerdere keren kregen. Op een hogeschool spreekt men van 'draaideurklanten': studenten die een negatief bsa kregen voor een economische opleiding en het vervolgens in een andere economische opleiding proberen. De sleutelfiguren zeggen dat men in het verleden iets meer verwante economische of financiële opleidingen aanbood waarbij gold: een bsa voor een van de opleidingen betekent eveneens een bsa voor de andere opleidingen in dat cluster. Inmiddels zijn de opleidingen weer iets meer gaan differentiëren, waardoor men is afgestapt van deze beperking en het draaideurgedrag terugziet.

Een informant ziet drie groepen switchers: de eerste groep studenten stopt rond 1 februari, als de switch nog maar beperkte consequenties heeft. Een tweede groep betreft studenten die anticiperend op een negatief bsa ergens in het derde kwartaal stopt, en een derde groep stopt aan het eind van het eerste studiejaar. De datum 1 februari heeft te maken met de spelregels voor studiefinanciering, die weliswaar met de invoering van het leenstelsel zijn gewijzigd, maar nog steeds gelden voor de vergoeding voor het openbaar vervoer en de aanvullende beurs; deze wordt omgezet in een gift als de student voor 1 februari stopt. Volgens een van de sleutelfiguren in het hbo blijft switchen beperkt tot het eerste jaar; in de hogere studie jaren ziet men uitsluitend nog uitvallers.

Wat een kritisch moment is, is de start van de langere stage, die vaak in het derde jaar gepland is. En dat komt enerzijds doordat er studenten zijn die in het tweede jaar achterlopen en dus de aansluiting bij de groep missen, [...] en als je dan eenmaal [...] uit de groep ligt, ja, waar hoor je dan nog bij, hè, dus wat voor programma volg je dan? Dan mag je in sommige gevallen ook nog niet starten met de stage, omdat de opleiding zegt [...] je moet eerst nog die vakken hebben afgerond. [...] Dus wij kennen geen bindend advies in het tweede studiejaar, maar feitelijk is dat er dus wel. (H5)

Is switchen een probleem?

We zagen in de hoofdstukken hiervoor dat in het hbo switchen een problematischer karakter heeft dan in het wetenschappelijk onderwijs. Niet alleen doen switchers in het hbo langer over hun studie, maar ook is de kans op uitval groter dan in het wetenschappelijk onderwijs. In het hbo verschilt het diplomarendement tussen de switchers en niet-switchers 25% ten nadele van de switchers – ook als rekening wordt gehouden met een extra jaar. De problemen lijken bovendien toe te nemen. In het wetenschappelijk onderwijs verschilt het diplomarendement tussen de switchers en niet-switchers daarentegen nauwelijks en is er veel minder uitval uit het hoger onderwijs. We legden de sleutelfiguren de vraag voor of switchen een probleem is. Een van de sleutelfiguren zei dat het de vraag is voor wie switchen een probleem is: ‘Voor de student, voor de instelling, voor ocv...?’ Als het om de student gaat, vinden de meeste sleutelfiguren switchen niet echt een probleem. Het is een logisch gevolg van de onzekerheid bij veel jongeren om de juiste studiekeuze te maken, zeggen ze. Bovendien is switchen veruit te prefereren boven algehele uitval uit het hoger onderwijs.

Verkeerd kiezen, dus kiezen voor een studie die niet bij de student past, wordt door een informant als een leermoment gezien waar de student baat bij heeft. Problematischer zijn de studenten die verschillende keren switchen en ten slotte een langstudeerder worden. Met de al eerder geuite zorg dat de keuzestress bij jongeren groot is, vinden de sleutelfiguren switchen niet echt een probleem als de daaropvolgende keuze tot een succesvolle afronding leidt. Wel problematisch vindt men dat switchen soms ‘traumatisch’ kan zijn voor een student, en ook dat het extra kosten voor de student met zich meebrengt.

De hele opzet ook van [...] matching is dat je iemand meteen op de goeie plek hebt, dus vanuit dat perspectief wil je geen switchers hebben, maar goed... het zijn nog zulke jonge mensen [...] vanuit die optiek, ja wat maakt het uit. Ik denk alleen, ja, met zo'n leenstelsel, de prijs van switchen wordt voor

de student steeds groter, dus het gewicht van [...] matching wordt denk ik steeds belangrijker. Er hangt [...] straks gewoon een prijskaartje aan voor de student. (U9)

Op het niveau van de instelling baart het switchen de informanten meer zorgen. Er zijn immers kosten aan verbonden en uitval levert een negatieve beoordeling op.

Ja, vervolgens worden wij wel afgerekend op uitval in het eerste jaar, maar voor die student is het geen probleem. (H3)

[Wij hebben] gezegd van: we vinden dat geen probleem, maar het moet niet de spuigaten uit lopen. (H4)

Het lijkt voor alle partijen het beste dat een eventuele switch zo vroeg mogelijk in de studie wordt gemaakt.

Je ziet dus dat het ook met al die prestatieafspraken steeds meer naar voor de poort schuift, omdat [...] als wij goed doorverwijzen – wat eigenlijk ook de opdracht is in die propedeuse – dan word je weer afgerekend op de uitval, dus dan kan je maar beter eerder doorverwijzen [...] en probeer je dat zo vroeg mogelijk te doen, omdat het leenstelsel [...] we moeten allemaal steeds meer geld investeren [...] Dus voor die student zelf is het vervelend als hij er langer over doet, voor ons is het vervelend, want het wordt allemaal niet bekostigd. (H3)

Kan switchen worden voorkomen?

Er wordt verschillend gedacht over het effect van recente beleidsmaatregelen op het terugdringen van switchen.

Kijk, en dat is best wel lastig van deze materie, is dat je al die tegenwerkende effecten hebt. Het ene leidt misschien tot meer switchen en de andere maatregel leidt misschien tot minder switchen en dat heft elkaar vaak op, dus [...] ik durf daar eigenlijk niets over te zeggen. (H4)

Een van de sleutelfiguren zegt dat met de introductie van het bindend studieadvies de verwachting was dat er veel minder uitval en switch zou plaatsvinden, maar dat dit niet zo blijkt te zijn.

Een universiteit meent dat het doel van matching is om de echt vroege uitval – in de eerste drie, vier weken van de studie – te voorkomen. Andere instellingen zeggen dat de maatregelen juist gericht zijn op het stimuleren van een eventuele switch in het eerste jaar; waarschijnlijk doelt men op een iets latere fase van dat eerste studiejaar. Men vindt een grotere uitval in het eerste jaar niet altijd bezwaarlijk.

We willen eigenlijk veel liever, stiekem zal ik maar zeggen of eigenlijk, dat er wel een redelijke uitval is in het eerste jaar [...] omdat we dan in een later stadium van die programma's de studenten [hebben] waar we uiteindelijk redelijk zeker van zijn dat ze het gaan halen. (U6)

De sleutelfiguren denken niet dat switchen volledig uit te bannen is. Er zullen volgens hen altijd studenten zijn die eerst enige studie-ervaring moeten opdoen om te kunnen besluiten of het ook echt de juiste opleiding voor hen is. Ook leidt de arbeidsmarktsituatie voor

mbo'ers ertoe dat mbo'ers toch vaak een kans wagen in het hbo, maar misschien ook weer snel stoppen. En ook later tijdens een hbo-opleiding kunnen studenten volgens enkele sleutelfiguren erachter komen dat er geen werk in hun richting is en vervolgens besluiten een andere studie te volgen.

Hoewel men dus meent dat switch en uitval nooit volledig uit te bannen zijn, zijn verschillende verbeteringen mogelijk. Een informant zegt dat vanwege het meer selectieve karakter van de propedeuse het curriculum van het eerste jaar van opleidingen soms is aangepast en representatiever is geworden voor de hele opleiding.

Een ander aspect dat wordt genoemd, is betere voorlichting in het voortgezet onderwijs. Ook in de matchingsactiviteiten zelf zoekt men verbetering. Zo is de kennismaking tussen reeds studerende en aankomende studenten niet altijd even gunstig, omdat de studerenden bijvoorbeeld erg enthousiast zijn over hun studie, maar aankomende studenten te weinig over de inhoud of zwaarte van de opleiding horen.

Ook de studieloopbaanbegeleiders en docenten zouden beter kunnen worden ondersteund om het gesprek met de aankomende student beter aan te gaan, om ook met meer zekerheid een advies te durven geven. Een van de informanten ziet de meerwaarde in een vroeg contact – in welke vorm dan ook – tussen instelling en student.

Dat vind ik dan wel weer het mooie van zoiets als een studiekeuzecheck of een startgesprek of decentrale selectie, in ieder geval een middel voor de poort: [...] dat je makkelijker kan zeggen: joh [...] je hebt tot nu toe twee of drie keer een aanverwante opleiding of daadwerkelijk dezelfde opleiding op een andere hogeschool gedaan [...], overtuig mij nou waarom het dit keer wel gaat lukken. En niet ervan uitgaan dat het niet gaat lukken, maar wel dat je [...] wat strikter dat gesprek in kan gaan. (H2)

Of switchen een voorbode van uitval is, weten de sleutelfiguren niet zeker en dat heeft voor een belangrijk deel te maken met het feit dat men geen zicht heeft op wat de vertrekkende student gaat doen. Een sleutelfiguur meent dat uitval in het hbo te maken heeft met belastbaarheid en niveau; bij de switchers zou dat geen rol spelen, daarmee betreft het een andersoortige problematiek. Sommige kwesties spelen bij beide gedragingen een rol, zeggen de sleutelfiguren; zoals het zich niet goed oriënteren op een studie of verkeerde verwachtingen ervan hebben. De exitgesprekken leveren een weinig specifiek beeld op en voegen daarom weinig ter verklaring toe. Volgens een informant in het hbo komt stevast hetzelfde patroon naar voren.

Een kwart persoonlijke omstandigheden, dus waar je geen enkele invloed op hebt; een kwart zegt verkeerd beeld van het beroep en dan zijn het de havisten die dat vooral zeggen; een ander kwart zegt het was me te moeilijk, zijn dan vaak de mbo'ers; 5% zegt het was te makkelijk, dat zijn de vwo'ers. (H4)

4.5 De toegankelijkheid en het rendement in het hoger onderwijs

Ten slotte zoomen we in deze paragraaf in op hoe de instellingen verschillende maatregelen in het overheidsbeleid ter bevordering van het studiekeuzeproces en studiesucces beoordelen in het licht van de toegankelijkheid van het hoger onderwijs. Hoe denken de instellingen over de balans tussen het bevorderen van studierendement en het behoud van

toegankelijkheid? Is de toegankelijkheid nog steeds gegarandeerd? Wat is de invloed van veranderde condities ten aanzien van studiefinanciering en prestatie-eisen in het voortgezet onderwijs en mbo op de toegankelijkheid? Een eveneens actueel thema waar we de informanten over aan het woord laten, is of in hun perceptie meer nadruk op rendement ten koste gaat van bredere persoonsvorming of *bildung*.

Invloed van het studievoorschot

We beginnen met de vraag of veranderingen in de studiefinanciering tot veranderingen in de instroom heeft geleid. In het voorjaar van 2016 bleek dat 6,8% minder studenten zich had ingeschreven in het hoger onderwijs dan in de jaren ervoor (Van den Broek et al. 2016). Naar aanleiding daarvan ontstond er een debat over de vraag of de invoering van het studievoorschot hieraan debet was. Een bijkomende vraag was of deze daling selectief was en vooral kinderen van laagopgeleide ouders betrof. In een geopperde verklaring wordt de daling deels toegeschreven aan het zogenoemde boeggolfeffect; een effect dat optreedt nadat in voorgaande jaren juist een groter aantal studenten zich inschreef, anticiperend op de afschaffing van de basisbeurs. In dat geval zou de 'daling' waarschijnlijk voor een deel een terugkeer naar het normale niveau zijn. In een verkennend onderzoek voorafgaand aan de invoering van het studievoorschot werden overigens ook minder rigoureuze gedragsreacties genoemd dan niet gaan studeren, zoals wél gaan studeren, maar vaker thuis blijven wonen, of naast de studie veel meer gaan werken. Vooral mbo'ers zouden volgens deze verkenning kritischer worden en een aanvankelijk beoogde doorstroom naar het hbo heroverwegen (Turkenburg et al. 2013).

We legden de kwestie voor aan de beleidsmedewerkers van de negen instellingen voor hoger onderwijs in dit onderzoek. De meeste beleidsmedewerkers zijn voorzichtig en denken dat er meer tijd voor nodig is om eventuele effecten van het leenstelsel te kunnen vaststellen. Dat neemt niet weg dat sommigen wel verwachtingen hebben over de invloed van het leenstelsel en soms ook al een effect menen te zien. Op een hogeschool wordt door de sleutelfiguren nog geen effect waargenomen.

In het algemeen constateert men dat studenten de laatste jaren vaker financiële problemen hebben. Men wijt dat aan de economische crisis en het feit dat ouders daardoor niet langer financieel kunnen bijspringen. Veel studenten lossen dat op door erbij te werken, volgens een van de informanten ongeveer twintig uur per week. Een andere informant noemt die ontwikkeling zorgelijk en meent dat iemand niet goed kan studeren met een bijbaan van twintig uur per week.

Bij één hogeschool ziet men tegen de landelijke trend in een kleine groei in deelname. Ook heeft men geen aanwijzing voor selectie; zo zouden er bijvoorbeeld niet minder mbo'ers instromen. De andere hogescholen zien evenwel een terugloop in het aantal aanmeldingen. Ook nu worden de strengere eisen op de pabo ter verklaring genoemd, net als een mogelijk boeggolfeffect. Men twijfelt of negatieve (zelf)selectie – niet-deelname of uitsluiting van bepaalde groepen, zoals mbo'ers en kinderen van laagopgeleide ouders – een rol speelt.

We hebben de invoering van de basisbeurs gehad, we hebben de invoering van verplichte propedeuse in één jaar halen met de basisbeurs en zo. Volgens mij... als je naar de grafiek kijkt, heeft dat allemaal weinig effect gehad. [...] Ik verwacht daar niet zo veel van. Maar het zou [...] misschien iets sluipends kunnen zijn, dat langzaam toch een aantal kinderen, studenten, afhaken. (H4)

Een van sleutelfiguren zegt dat op een nieuwe vestiging van de hbo-instelling met een groei-doelstelling het aantal inschrijvingen momenteel afvlakt en dat er dus misschien wel sprake is van een effect van het studievoorschot. Die veronderstelling wordt gevoed door het sociaal milieu waaruit deze vestiging zijn studenten doorgaans betreft.

Het is ook een zwakker sociaal-culturele omgeving waar veel studenten de vraag stellen: kan ik het wel betalen, en: hoe zorg ik ervoor dat ik het goed bij elkaar krijg om te kunnen studeren, of zelfs nog verder van: moet ik blijven werken, want ik moet [...] zeg maar de hypotheek van m'n ouders meebetalen. Ik bedoel: dat zijn situaties die we tegenkomen. (H5)

Bij de universiteiten vindt men het nog te vroeg om over eventuele effecten te kunnen spreken. Een van de universiteiten ziet geen verschil in het aantal aanmeldingen. Volgens de sleutelfiguur zou er mogelijk een effect kunnen zijn in toename van het aantal thuiswonende studenten, daar heeft men evenwel geen zicht op.

Bij twee andere universiteiten vermoeden de informanten dat er een effect zal optreden, maar bewijzen daarvoor ontbreken vooralsnog. Men denkt dat het effect er nu vooral in is gelegen om als student zo snel mogelijk de juiste keuze te maken, waardoor het switchen zal afnemen, of tenminste het laat in de studie switchen. Het dwingt de studenten om meer te investeren in dat keuzep proces, denkt een sleutelfiguur, juist omdat die keuze nu financiële consequenties heeft.

Strengere eisen voortraject en niveau van de instroom

Of de toegankelijkheid misschien mede in het geding raakt door strengere eisen in de voortrajecten van vwo en mbo, kan een aantal informanten geen uitspraak doen; ze staan op enige afstand van de onderwijspraktijk. Wel zien de informanten uit het hbo wat de strengere eisen voor de pabo-opleidingen hebben betekend: daar is de instroom van vooral mbo'ers sterk gedaald. Men vermoedt dat als de eisen wat betreft taal, rekenen en Engels overal volledig zijn doorgevoerd dit mogelijk als effect een wat andere instroom kan hebben.

Een informant van een universiteit zegt al wel verschil te merken, maar andere informanten zien dat nog niet. Taal is een groot probleem, en vooral het taalbegrip van studenten schiet tekort; dat reikt volgens de informant verder dan de 'd's en de t's'.

Dus echt: wat doe je daarmee en hoe verwerk je dat in een paper en dat is een veel structureler probleem en dat is ook veel fundamenteler in het geval van een academische loopbaan. (U8)

Het is een generiek probleem dat bij alle vooropleidingen terugkomt. Een informant schetst hoe studenten in het hbo vaak zeer essentiële studievaardigheden missen, zoals

het kunnen verwerken van tekst uit een boek. Vanwege het gebruik van digiborden in het voortgezet onderwijs zouden studenten geen boeken meer kunnen lezen.

Kennen ze helemaal niet, een boek. Dus ze kunnen ook niet meer een hoofdstuk lezen, hebben ze nooit... dat doen ze niet. [...] Nou, als je dan in het hbo zegt: [...] dit is het boek en daarvan moet je driekwart of zo, dan hoef je nog niet eens het hele boek te doen, maar driekwart daarvan moet je voor tentamen doen, nou [...] ze beheersen de vaardigheid niet om zo'n boek te lezen. [...] ze kunnen niet in een korte tijd hoeveelheden tekst verwerken en ze weten ook niet hoe ze een boek moeten lezen. Daar begint het dus [...] even los nog van het niveau Nederlands zit het dus vooral ook in die vaardigheid.
(H5)

De sleutelfiguren zeggen dat tekortschietende vaardigheden al veel langer spelen in het hoger onderwijs. Een van hen zegt dat de wiskundevaardigheden van studenten die aan de universiteit beginnen, tekortschieten, vooral de algebraïsche vaardigheden, maar dat het wel per aanleverende school in het voortgezet onderwijs kan verschillen.

Enkele informanten verwachten dat de strengere eisen in het mbo op het gebied van taal en rekenen tot een hoger startniveau in het hbo zullen leiden. De hbo-instellingen zullen volgens een informant echter ook zelf duidelijker moeten maken wat het gewenste startniveau is; de huidige criteria zijn nog te vaag omschreven.

Invloed van de prestatieafspraken

De gemaakte prestatieafspraken in het hoger onderwijs hadden tot doel de kwaliteit van het onderwijs en de studieloopbanen te verbeteren. We vroegen aan de sleutelfiguren hoe ze aankijken tegen de prestatieafspraken als instrument en de mate waarin de afspraken op hun instelling impact hebben gehad. De hogescholen lijken over het algemeen positiever in hun oordeel over de prestatieafspraken dan de universiteiten, waar men soms ronduit negatief is.

De sleutelfiguren van de hogescholen zeggen dat het goed voor de sector was om de basis op orde te krijgen. De afspraken maakten de hogescholen bewust om juist in de beginfase van de opleiding de student beter in het vizier te krijgen. Een hogeschool meent dat er een stimulans van uitging om de kwaliteit van het onderwijs en de docenten die lesgeven te verhogen. Zo zouden er nu meer masteropgeleide docenten op de hogeschool zijn dan voorheen. Tegelijkertijd vraagt men zich af of de masteropgeleide docenten ook altijd de betere docenten zijn. Waar het volgens de instelling nu op aankomt, is dat de prikkel niet langer als van buitenaf wordt ervaren, maar een meer intern gevoelde kwestie wordt. Een andere sleutelfiguur vindt het juist goed dat het een externe prikkel was, omdat er in het onderwijs volgens hem maar al te vaak wordt gedacht: 'Dat doen wij zelf wel' en 'wij kunnen dat zelf beter'.

Dat er een prikkel en stimulans van de prestatieafspraken is uitgegaan, onderschrijft men ook op een andere hogeschool: de afspraken hebben de instellingen gedwongen om studiesucces tot een veel centraler onderdeel van hun beleid te maken. Niet alle hogescholen waren misschien even gevoelig voor de externe prikkel. Op een hbo zegt men

geen andere afspraken te hebben gemaakt dan waar men intern al beleid op voerde. Hooguit is volgens de sleutelfiguren het bewustzijn verder aangescherpt.

Minder positief zijn de instellingen (zowel hbo's als universiteiten) over de sterk kwantitatieve insteek van de afspraken; dit zou slechts een 'platte discussie' opleveren.

Te meer omdat er straks op een aantal cijfers wordt gemeten, wat gewoon letterlijk momentopnamen zijn. Je hebt ook fluctuaties binnen maanden of halve jaren en die mis je al. Dus ik zou denken: als je dit doet, doe het dan op basis van trendontwikkeling. Verbetert een organisatie zich, dan vind ik dat een belangrijker beeld dan dat hij X heeft gehaald op momentopname Y. [...] Je kan je afvragen of dit het goede gesprek op tafel brengt. (H3)

Maar men steekt de hand ook in eigen boezem: de instellingen hadden het volgens een van de sleutelfiguren slimmer kunnen aanpakken door aan te dringen op meer kwalitatieve criteria.

Het is ook wel door de universiteiten zelf [...] uiteindelijk een heel erg gekwantificeerd spel geworden, omdat dat uiteindelijk het meest tastbare is wat je kunt aanleveren. [...] Daar zat ook nog een soort prikkeling in voor ons als instelling, want degene die het echt goed deed, kreeg ook nog eens een heel forse bonus. Dus uiteindelijk gingen de instellingen ook tegen mekaar en ik denk dat ik dat eigenlijk het minst goede daarvan vond. (U8)

Ook is er kritiek op de gekozen indicatoren. De sleutelfiguren van een hogeschool zeggen mogelijk de norm voor uitval niet te halen, maar dat heeft volgens hen meer te maken met de context waarin de instelling opereert en het soort studenten dat het hbo in de grote steden trekt, dan met de kwaliteit van het geboden onderwijs. De indicator voor het aantal contacturen wringt bovendien met nieuwe onderwijsconcepten zoals *blended learning*. Een van de universiteiten noemt de afspraken over contracturen 'arbitrair'. Het geldt volgens deze informant voor meer criteria: ze zijn te algemeen en de onderbouwing van het getal ontbreekt. Mede daardoor zou landelijk het draagvlak voor de afspraken afnemen. Het zou volgens deze medewerker veel beter zijn om uit te gaan van streefcijfers.

Dat vind ik ook veel realistischer, maar om er echt op afgerekend te gaan worden, omdat je nou net één tiende minder gemiddeld... Nou ja, die één tiende die verzin je er dan toch wel bij [...] denk ik, op een of andere manier; ik zie daar het nut niet zo van in. (U6)

Zoals gezegd is men op de universiteiten over het algemeen kritischer over de prestatieafspraken dan op de hogescholen. De manier waarop de afspraken tot stand zijn gekomen, steekt eveneens.

Ja, ik vind het niks, het is veel te algemeen, [...] die afspraken daar zit zo'n arbitrariteit in. (U6)

Ook hoe die tot stand zijn gekomen, dat is ook [...] Nee, daar zijn we helemaal niet blij mee. Nee. Maar goed, je moet. (U7)

Ik vind het buitengewoon irritant. Ik vind: zo moet je het niet doen, nee, ik ben het daar niet mee eens. (U8)

Men vindt dat er door de overheid meer vanuit vertrouwen zou moeten worden gestuurd en minder 'met de roe', zoals een informant zegt. De andere universiteit vindt de prestatieafspraken overigens wel een goed instrument: het biedt de instelling focus en geeft de richting aan, aldus de sleutelfiguur. De informant zegt dat de prestatieafspraken op zijn instelling zijn vertaald naar bestuursafspraken. Men heeft de middelen hierop afgestemd, men monitort de inzet en resultaten en daardoor is op een systematische wijze toegewerkt naar het resultaat.

Op een kritische universiteit is men positief over het effect dat uitging van de afspraken op de professionalisering van docenten, waar volgens de informant 'ineens de zweep overheen ging'. Door die afspraak is men een veel gericht beleid gaan voeren op docentontwikkeling en docentkwaliteit; maar ook nu worden er kanttekeningen geplaatst bij het kwantitatieve karakter ervan. Men zou het liever op een andere manier afspreken. Door een commissie in te stellen die moet oordelen en toekennen (en verschillen daarin), verhardt het proces, volgens deze sleutelfiguur.

Naast positieve geluiden in termen van bewustwording en negatieve reacties wat betreft de indicatoren en kwantitatieve insteek is er nog een negatief effect dat door verschillende instellingen wordt genoemd. Studenten zouden volgens een sleutelfiguur door de prestatieafspraken 'door hun studie worden gejaagd'. We besteden daar hierna meer aandacht aan.

Een juiste balans tussen bildung en rendement?

Hoewel een aantal instellingen positief is over de impact van de prestatieafspraken op het eigen instellingsbeleid en de resultaten daarvan, hoorden we ook kritiek, vooral op de universiteiten. Door de prestatieafspraken zou het rendementsdenken in het hoger onderwijs volgens sommigen zijn doorgeslagen. De discussie daarover is mede beïnvloed door de bezetting van de Universiteit van Amsterdam. De informant van een universiteit waar men positiever over het instrument van prestatieafspraken is, zegt dat de noodzaak voor die afspraken over studierendement groot was; rendementen waren laag en de uitval was groot.

Daar was echt wel veel aan te verbeteren. Nou, dat is inmiddels overal gebeurd en nu zit je natuurlijk op een niveau dat je zegt: ja, misschien dat je nu ook meer naar de kwalitatieve afspraken moet. (U9)

Een sleutelfiguur ziet een spanning tussen het snel door de studie gaan en het zo veel mogelijk uit de studie halen. De informant zag in de loop der jaren het gemiddelde studieduur van acht jaar voor een vijfjarige studie dalen naar minder dan zeven jaar, maar betwijfelt of de afgestudeerden van nu beter zijn dan destijds.

Verschillende sleutelfiguren op de universiteiten benadrukken dat het letten op rendement niet ten koste van de kwaliteit is gegaan. Het is volgens een van hen op zijn universiteit nooit de bedoeling geweest om door meer nadruk op rendement de mogelijkheden voor studenten in te perken. Er zou juist veel aandacht zijn voor extra onderwijsmogelijkheden voor studenten, meer keuzemogelijkheden en vakkencombinaties bijvoorbeeld. De in de

eerste studiejaren toegepaste strengheid dient ervoor om juist de mogelijkheid tot verdieping of verbreding later in de studie te behouden.

We weten ook dat studenten [...] in tijdnood komen aan het eind van hun studie en beseffen dat ze minder hebben gedaan dan ze hadden willen doen. Bijvoorbeeld [...] toch in dat vierde jaar naar het buitenland gewild, terwijl daar geen tijd meer voor is. (U9)

Het opdoen van buitenlandse ervaring wordt op een andere universiteit een goed voorbeeld van *bildung* genoemd; de instelling stimuleert dit ook. Daarnaast wordt bij bepaalde opleidingen het behalen van een tweede master – zoals de ‘T-shaped lawyer’ – gestimuleerd. Toch ziet men dat veel studenten juist vooral bezig zijn om studiepunten te behalen (‘studiepuntenvreter’) en men betwijfelt of het ‘veel vakken halen’ beantwoordt aan de *bildungsvraag*.

Rendementprestaties hangen kortom niet alleen af van externe afspraken en intern beleid, maar ook van het gedrag van studenten. Zolang de arbeidsmarktperspectieven voor jongeren niet goed zijn, ligt het volgens een informant voor de hand dat studenten stages stapelen en een tweede master doen.

Ik vind dat eerlijk gezegd rationeel gedrag vanuit de student, ik kan ze niet tegenhouden, maar onze rendementen donderen naar beneden, terwijl die goed waren toen de arbeidsmarkt er nog goed uitzag. (U8)

Volgens andere informanten zitten studenten er niet altijd op te wachten om langer te studeren. Die zouden juist verwachten dat de universiteit alle vakken kort op elkaar organiseren. Studenten zouden soms zelfs klagen dat ze niet sneller door hun studie kunnen.

In het hbo verlopen de gesprekken op dit punt iets anders. Een uitzondering daargelaten, beseft men dat landelijk gezien het studierendement in het hbo de laatste jaren daalt in plaats van stijgt. In het universitair onderwijs stijgt het rendement juist. Ter verklaring worden wel de sterk heterogene populatie in het hbo genoemd – veel heterogener dan in het universitair onderwijs – en de emancipatiefunctie van het hbo. De belangrijkste verklaring die de informanten aandragen over een dalend rendement in het hbo blijkt de reactie van instellingen op de Inholland-affaire. De vertraging doet zich namelijk vooral voor in de hogere studiejaren, na een relatief vlotte start van de meeste studenten in het eerste en soms ook tweede jaar van de studie. Men heeft het over een ‘aangescherpte kwaliteitscultuur’ en vermoedt dat het iets minder gemakkelijk is geworden om af te studeren: het niveau is gestegen. Een van de instellingen is daar stellig in.

Ja, het is echt strenger geworden, dat voelen wij wel. [...] Wij zitten er zelf veel meer bovenop met controle en bestuur en ja, we hebben onze exameneisen flink aangescherpt, onze examencommissies veel scherper gemaakt. [...] Elke opleiding is zich zeer bewust, die hebben gewoon allemaal opnieuw naar de kwaliteit gekeken. [...] Dat is onze verklaring voor langstudeerders [...] we zien vooral dat ze langer over afstuderen doen, omdat ze dat gewoon niet halen. [...] Het niveau is omhooggegaan, ja, de eisen zijn strenger. (H1)

Dat landelijk het rendement daalt zou, naast de strengere eisen vanuit de accreditatie, volgens de sleutelfiguren ook kunnen liggen aan het feit dat in het hbo de verwevenheid met onderzoek is toegenomen, onder andere door de komst van lectoren. Dat stelt nieuwe eisen aan de studenten en vraagt om het bijspijkeren van onderzoeksvaardigheden later in de studie, waardoor er vertraging wordt opgelopen. Maar daarnaast erkennen de hbo-instellingen dat ze meer aan niveaubewaking zijn gaan doen.

De vrijheid om de student het laatste zetje te geven om het toch maar te halen, is gewoon beperkt, ja. En dat is denk ik ook wel professioneel om dat te beperken, hè, dat je je niet emotioneel vereenzelvigd met de student. (H3)

Volgens een van de sleutelfiguren heeft dit cohort hbo-studenten het door aanscherping van de eisen zwaarder gekregen. Het bewijs dat er geen sprake is van doorgeslagen rendementsdenken ziet een informant in de dalende trend van rendement in het hbo.

Verschillende sleutelfiguren in het hbo benadrukken dat studenten ook langer studeren omdat ze extra studieactiviteiten ondernemen, waarmee ze zich straks hopen te onderscheiden op de arbeidsmarkt.

In de gesprekken wordt niet duidelijk of de meer vormende kant van het hoger onderwijs volgens de sleutelfiguren onder druk staat. Ze lijken het tijdig afronden van de studie belangrijk te vinden, maar constateren ook dat de studenten een belangrijke vormende periode ondergaan.

De samenleving vraagt veel, je moet overal bij horen, die social media, de snelheid is enorm, concentratieniveau daar zien wij jongeren wel mee worstelen, hoor. Wij zien bij decanen en psychologen heel andere problematiek dan een aantal jaar geleden en dan is het met name het kunnen handhaven en voldoen aan alle eisen die de huidige samenleving stelt. [...] Dus ik denk dat als het onderwijs daar aandacht voor krijgt middels Bildung of persoonsvorming.... [...] Ze moeten ook mensen worden in die periode. (H1)

Je hebt te maken met jongeren in de meest turbulente periode van hun leven en daar gebeurt zo veel. Ja, en dat willen wij allemaal maar sturen, maar die zijn ook voor een deel niet te sturen, die jongeren. (U7)

Toegankelijkheid en selectiviteit

Een paar sleutelfiguren zeggen dat het hoger onderwijs selectiever is geworden. Dat zou volgens een van hen landelijk gelden voor het hbo. Er wordt meer geselecteerd, misschien niet zozeer voor de poort, maar erna, volgens de informant. Een andere sleutelfiguur meent dat de eigen instelling minder toegankelijk is geworden door het grote aantal numerus-fixusopleidingen; zo bepaald vanwege de geringe kans op een stage of baan. Zolang het daarbij om loten gaat en niet om echt selecteren, is de toegankelijkheid volgens deze sleutelfiguur niet in het geding. In het studiejaar 2017/'18 worden de regels voor numerus-fixusstudies gewijzigd: loting wordt afgeschaft en vervangen door decentrale selectie op basis van prestaties en motivatie. Op dit moment gelden dus nog de oude regels: voor verschillende studies waar de belangstelling van studenten groter is dan het

aantal beschikbare plaatsen wordt volgens bepaalde spelregels geloot. De sleutelfiguren noemen op hun instelling studies zoals geneeskunde, tandheelkunde, een aantal technische studies zoals industrieel ontwerpen in het wetenschappelijk onderwijs; en studies zoals verloskunde, fysiotherapie, economieopleidingen, en lerarenopleidingen in het hbo, waarvoor een numerus fixus geldt. De sleutelfiguur die een toename van het aantal numerus-fixusopleidingen ziet, zegt dat het nog niet eenvoudig is om selectiever in de toelating te worden.

Ons college van bestuur is ook heel streng in het toegeven aan die decentrale selectie, je moet een goed plan hebben van hoe je het wil doen, maar vooral ook de reden waarom je het wil doen. Het moet niet zo zijn dat je puur wil gaan selecteren omdat je de allerbeste studenten binnen wil hebben, nee, je moet een reden hebben waarom je dat wil. (H2)

De sleutelfiguren aarzelen op de vraag of zij graag zouden zien dat de deelname aan het hoger onderwijs selectiever zou zijn. Een van de hbo-informanten meent dat het universitaire onderwijs eventueel wel iets selectiever mag zijn, maar dat het hbo een brede functie moet behouden. Een groot probleem is echter het niveau van de aankomende hbo-studenten; dat schiet vaak tekort. Het aangrijpingspunt ligt volgens deze sleutelfiguur in het voortgezet onderwijs: daar zouden het niveau en de studievaardigheid van leerlingen moeten worden verbeterd. Selectie aan de poort is een niet te prefereren oplossing voor dit probleem. Veel beter is het volgens de informant als 'selectiviteit in de hele keten' plaatsvindt. Nu kiest de instelling er dus voor om niet te selecteren, maar in het eerste studiejaar de studenten bij te spijkeren. Dat is volgens weer een andere sleutelfiguur in het hbo juist niet de oplossing.

Je moet volgens mij niet als hbo-instelling deficiënties gaan oplossen van het aanleverende niveau, want dan ben je eigenlijk de verkeerde groep aan het opleiden. (H3)

We vroegen de instellingen hoe ze over de huidige toegankelijkheid van het hoger onderwijs denken. De meeste sleutelfiguren menen dat de toegankelijkheid ondanks alle recente veranderingen niet in het geding is, ook niet door de studiekeuzecheck. Die is immers niet zo strikt dat selectie het gevolg is.

Ik bedoel: als je hier een 3 haalt voor je toets, dan kom je hier gewoon binnen, hoor. Of het verstandig is, is een tweede, maar die verantwoordelijkheid ligt bij de student. (U8)

Wel worden er door de informanten verschillende 'spanningen' rond de toegankelijkheid van het hoger onderwijs aangekaart waarmee de instellingen te maken hebben; soms ook als dilemma of trilemma aangeduid. Er zit een spanning tussen de Lissabon-doelstelling (50% hogeropgeleiden in Nederland) en het niveau van het hoger onderwijs, zegt een van de sleutelfiguren. Mensen worden volgens haar immers niet slimmer, niet in die mate. Een andere informant ziet een spanning tussen rendement en kwaliteit.

Je hebt nou eenmaal wel te staan voor de waarde van je diploma, dus dat vind ik wel een spanningsveld, ja. (H3)

De grote toename van het aantal hbo-studenten de afgelopen jaren zou debet aan deze spanning zijn, maar die moet je volgens de informant niet oplossen door ‘diploma’s weg te geven’.

Niet iedereen ziet een spanning tussen toegankelijkheid, kwaliteit en rendement.

Een informant is er juist van overtuigd dat studiesucces een onderdeel van de kwaliteit is.

Dat de opleidingen door de accreditaties wat strenger lijken, vindt deze informant een goede zaak: het eindniveau moet verantwoord zijn. Het is volgens hem een oneigenlijke tegenstelling.

Ik heb wel eens docenten gehoord die zeggen: ja, als jij het rendement wil verhogen, dan verlaag ik de kwaliteit, dan geef ik iedereen een voldoende, dan heb ik een hoog rendement. Nou, als dat het is, dat is natuurlijk absurd, dus we hebben ook juist benadrukt van: succes is een onderdeel van kwaliteit.

(H5)

Strengere selectie zou in theorie de kwaliteit of het rendement kunnen vergroten. Een van de sleutelfiguren zegt bij de massale universitaire studierichtingen waar de uitval in het eerste jaar erg hoog ligt (rechten en psychologie) selectiever te willen zijn. Ook voor andere informanten is de nog steeds grote uitval in het eerste jaar een reden om iets meer selectiviteit te wensen.

Het hbo lijkt vooral problemen te hebben met het niveau van de mbo'ers die doorstromen; voor sommigen een reden om meer selectiviteit te bepleiten. Een van de informanten in het hbo stelt dat een mbo'er een andere type student is dan een havist. Deze laatste zou beter zijn toegerust voor de theoretische benadering in het hbo, terwijl de mbo'er meer vanuit de praktijk denkt en leert. Men vindt de kloof momenteel te groot: mbo'ers die willen doorstromen zouden eerder in hun mbo-opleiding moeten worden voorbereid op doorstuderen in het hbo.

De eisen rond niet-verwante doorstroom vindt men op een hogeschool terecht, maar niet specifiek genoeg; zeker als je het vergelijkt met de profieisen die aan havisten worden gesteld. Er zou gedetailleerder moeten worden afgestemd ‘tussen crebo en croho’; oftewel specifiek kijken welke eisen de hbo-opleiding stelt en hoe verschillende mbo-kwalificaties zich daartoe verhouden. Nu vindt selectie officieel plaats naar niveau (alleen mbo niveau 4) en sector; een grove maat. Men wil de toegang zeker niet afsnijden, maar net als tegen havisten met een niet-passend profiel kunnen zeggen dat deficiënties eerst moeten worden weggewerkt.

Ja, want [...] je kunt wel zeggen: iedereen toegankelijk, maar als je daarmee al de mislukking inbouwt, ja, wat is dan toegankelijkheid? Dus ik ben voor een grote toegankelijkheid, maar wel zodanig dat je de student ook optimaal de kans geeft. Dus ik zou zeggen: maak een verschil tussen toegankelijkheid en kans. (H5)

Een andere informant zegt dat het een illusie is om te denken dat iedere mbo'er op een hbo-niveau gebracht kan worden; en dat men dat ook niet moet willen.

De informanten aarzelen: de toegankelijkheid vindt men een groot goed, tegelijkertijd ziet men dat niet iedere student ondanks de studiekeuzecheck op zijn plaats is in een opleiding

of in het hoger onderwijs in het algemeen. Ze voeren verschillende argumenten aan om toch niet selectiever te worden.

Zo zit er een ethisch aspect aan het als instelling selectiever worden; men wil in dat geval zeker weten dat de afgewezen student ergens anders wel terecht kan. Volgens een sleutelfiguur zou op haar universiteit 'de helft van hun onderwijsdirecteuren heel graag selectie aan de poort willen zien'. Die keuze wordt echter niet gemaakt, omdat men geen elite-universiteit wil worden. Ook zou het Nederlands universitaire landschap daar niet op zijn ingericht. Er zijn kleine verschillen tussen de universiteiten en van een sterke profilering of rangorde zoals in Angelsaksische landen is geen sprake.

De meeste informanten zeggen dat zelfs al zijn er argumenten om iets selectiever te worden, de criteria waarop men zou moeten selecteren niet duidelijk zijn.

Ja, nou, dat is natuurlijk de ambivalentie: eigenlijk kunnen we nog niet goed selecteren [...] dat is het probleem. Dus je zou het misschien wel willen, maar we weten... dat blijkt steeds weer, we weten onvoldoende om dat op een goeie manier te kunnen, dus vandaar [...]. Het is misschien wel een wens, maar je zult hem voorlopig nog niet echt goed gerealiseerd hebben. (U9)

Hoge wiskundecijfers voorspellen bij sommige opleidingen bijvoorbeeld het studiesucces, maar niet uitsluitend of altijd. Men vindt het lastig om de onderscheidende factoren te benoemen; persoonlijkheidsfactoren lijken een rol te spelen, evenals vooropleiding en diverse vaardigheden.

Veel van die factoren voorspellen allemaal wel iets, doen wel iets, maar niet heel erg veel. (U6)

Volgens deze sleutelfiguur voorspellen 'situatieve of contextgedragsvariabelen' veel meer. Deze doen zich tijdens de studie voor; en daar stuurt de universiteit dan ook vooral op. Een voorbeeld van een succesvolle aanpak is om studenten in bachelor te leren studeren: realistische doelen te stellen op dat gebied en de strategieën om die doelen te bereiken laten expliciteren, evenals de mogelijke obstakels. Het is een aanpak die succesvol blijkt te zijn, vooral ook bij studenten met een niet-westerse achtergrond.

Naast dat men dus niet weet op grond waarvan men het best zou kunnen selecteren, wijzen de sleutelfiguren ook op de maatschappelijke functie van het onderwijs: dat is per definitie kansen bieden. In het hbo wordt door de informanten verschillende keren expliciet de emancipatiefunctie van het hbo genoemd.

Als je per se je rendement heel goed wil hebben, ja [dat] [...] klinkt [...] aantrekkelijk, maar ja, je hebt ook een maatschappelijke rol te vervullen. (H3)

Juist ook vanwege die maatschappelijke opdracht vindt men overigens enige selectiviteit met betrekking tot kansen op de arbeidsmarkt wel weer wenselijk – en dus een numerus fixus geoorloofd.

De maatschappelijke opdracht lijkt te prevaleren boven het eigen rendement; en echte laatbloeiers verdienen volgens de sleutelfiguren een kans. De informanten lijken er weinig voor te voelen om strenger te gaan selecteren aan de poort; maar dat ligt anders voor het traject erna. Eenmaal 'binnen' zou het volgens sommige informanten wel iets selectiever

mogen; dat geluid valt zowel in het hbo als in het wo te beluisteren. Zo mag volgens een van de sleutelfiguren vooral de masterfase selectiever zijn. Dit gebeurt op sommige plaatsen al: er worden bijvoorbeeld hoge cijfers gevraagd en er wordt ook naar motivatie gekeken.

Ik ben zelf al een groot voorstander van het feit dat iedereen een kans heeft. Ik vind wel dat je wel streng mag zijn en je er dan ook uitgooien. Ik vind: je krijgt de kans en dan moet je het ook maar waarmaken. (U8)

Het is aan de student zelf om eenmaal gestart in het hoger onderwijs zijn of haar kans goed te benutten.

4.6 Conclusies over gevolgen wettelijke maatregelen en eigen instellingsbeleid

De instellingen in het hoger onderwijs geven verschillend invulling aan de wettelijk verplichte studiekeuzecheck. Een belangrijk onderscheid is of de gekozen aanpak instellingsbreed geldt, of dat de afzonderlijke opleidingen of faculteiten eigen keuzes kunnen maken. Naast een vrij zwaar aangezet matchingsregime zien we ook diverse lichtere varianten. De instellingsbrede insteek betreft doorgaans een zwaardere variant dan waar men de invulling grotendeels vrij laat. In de zwaardere variant zien we naast een digitale enquête voorbeelden van vervolgactiviteiten die het feitelijk studeren benaderen, inclusief de toetsing die daarbij hoort. Soms worden er eisen aan cijfers gesteld – en is er dus sprake van selectie, of moet de motivatie schriftelijk worden toegelicht. De lichtere varianten laten ruimte om uitsluitend een enquête aan te bieden, eventueel aangevuld met een algemeen kennismakingsprogramma op de instelling. Ook de mate waarin er sprake is van persoonlijk contact tussen de aankomend student en instelling verschilt.

De keuzes voor invulling van de studiekeuzecheck lijken in belangrijke mate te worden ingegeven door het draagvlak binnen de organisatie en de mate waarin men ervan overtuigd is dat de gekozen aanpak ‘werkt’. Daarnaast spelen praktische overwegingen zoals het kunnen organiseren van activiteiten in een korte periode voor soms grote aantallen aanmelders een rol. Instellingen die een uitgebreider studiekeuzecheckprogramma hebben en bijvoorbeeld met iedere student een persoonlijk gesprek willen voeren, zijn veel tijd, geld en moeite kwijt met het organiseren daarvan. Het creëren van draagvlak voor een intensieve aanpak kostte aanvankelijk ook vaak moeite. Het lijkt mede een reden te zijn voor sommige instellingen om – de enquête uitgezonderd – de studiekeuzecheckactiviteiten volledig aan de opleidingen zelf over te laten: dit zou het draagvlak onder docenten ten goede komen. Een ander argument daarvoor is dat men recht wil doen aan de eigenheid van de opleiding.

Over het algemeen is men vrij positief over de gekozen aanpak. Men waardeert de vroege aanmelding en gelegenheid voor contact tussen student, instelling en docent. De instellingen zijn op zoek naar bewijs dat de gekozen aanpak effect sorteert. Degenen die het

echte studeren proberen te benaderen en ook toetsen afnemen, zijn ervan overtuigd dat studenten zo beter kunnen kiezen.

Tegelijkertijd is er ook twijfel: de studiekeuzecheck is duur en het uiteindelijk resultaat in minder switch en uitval en daardoor meer rendement nog niet goed zichtbaar. Bovendien is het lastig om het effect van de studiekeuzecheck te isoleren van andere maatregelen die hierop gericht zijn, zoals het (negatief) bindend studieadvies, aanpassingen in het curriculum of studiebegeleiding.

Negatieve adviezen na de studiekeuzecheck worden niet graag of gemakkelijk gegeven, zo is de indruk. Men wil de student niet duperen in het toch al moeilijke studiekeuzeproces. Daarnaast twijfelt men aan de hardheid van criteria voor studiesucces en over welk effect het advies zelf teweegbrengt. Bovendien benadrukken instellingen steeds: de studiekeuzecheck is geen selectie-instrument voor de instelling, het is een instrument voor de student zelf. Dat dit niet altijd zo werkt, blijkt uit het feit dat aankomende studenten oefenen voor de studiekeuzecheck, en uit het feit dat studenten ondanks een negatief advies soms toch starten in de studie van hun keuze. Als ze daar in het eerste of zelfs tweede jaar succesvol blijken, versterkt dat de twijfel bij de betrokkenen over het geven van negatief advies. Men voelt zich er beter bij om de student op eventuele deficiënties te wijzen en de mogelijkheden om die weg te werken.

De instellingen willen selectie aan de poort voorkomen. Zelfs waar instellingen de mogelijkheid hebben om aanvullende eisen te stellen, laten ze dit soms na, bijvoorbeeld als het om niet-verwante doorstroom van mbo'ers in het hbo gaat. Tegelijkertijd ziet men dat de kloof tussen mbo en hbo groot is, en zou men ook in het wetenschappelijk onderwijs bijvoorbeeld graag de nog steeds grote uitval bij sommige opleidingen en studierichtingen willen terugdringen. Meer selectiviteit aan de poort vindt men echter niet wenselijk, bovendien zou men niet goed weten op grond van welke criteria men dat zou moeten doen. Zelfs een negatief advies voor late aanmelders (na 1 mei) is niet altijd bindend. Vooral het hbo ziet een emancipatoire rol voor zichzelf weggelegd. Bovendien hebben de instellingen in hbo en wetenschappelijk onderwijs een uitgebreid aanbod aan studiebegeleiding om de niet optimaal matchende student te ondersteunen. Ook daarvoor acht men de studiekeuzecheck zinvol: het biedt aanknopingspunten om direct met een passende begeleiding te starten.

Het bindend studieadvies (bsa) is een andere maatregel om het rendement te verhogen en in geval van een negatief bsa de student vroeg in de loopbaan tot heroriëntatie dwingen. De instellingen zoeken naar een optimale norm voor het verplicht te behalen aantal studiepunten, waarbij men probeert de student voldoende uit te dagen, maar niet te frustreren. Er zijn zowel voorstanders die positieve effecten zien van de maatregel, als twijfelaars die niet weten of normering werkt, en of een negatief bsa ook echt tot een juiste selectie leidt.

Switchen zal nooit volledig uit te bannen zijn, maar is wel te beperken, zo menen de instellingen. Men vindt het pas een probleem als het switchen meermalig is en studiesucces uitblijft. Studenten zijn jong als ze moeten kiezen, ervaren stress in dat keuzeproces, en weten vooraf niet goed wat de opleiding of het studeren inhoudt; daarom zullen ze soms verkeerdt kiezen. De instellingen herkennen verschillende risicocategorieën. Het negatief bsa zorgt ervoor dat een eventuele switch zo vroeg mogelijk in de studie wordt gemaakt. De toegankelijkheid van het hoger onderwijs is volgens de instellingen niet in het geding, al weet men niet zeker hoe het leenstelsel zal uitpakken; daarvoor is het nu nog te vroeg. Wel constateert men dat het aantal aanmeldingen in het hbo terugloopt. Een instelling meent dat daarbij misschien sprake is van negatieve selectie, andere instellingen zien dat niet. De prestatieafspraken in het hoger onderwijs hebben meer bewustzijn in de sector gebracht om rendement en kwaliteit tot speerpunt van het instellingsbeleid te maken. Kritiek is er vooral op het kwantitatieve karakter van de afspraken en het gebrek aan onderbouwing van de doelstellingen. Over de vraag of er ook echt sprake is van rendementsdenken in het hoger onderwijs is men niet eensluidend. Men ziet studenten die meer bezig lijken met studiepunten te verzamelen dan met zich te ontwikkelen. Tegelijkertijd is nog steeds voldoende ruimte voor verdieping en verbreding, menen de instellingen.

Summary

Alternative routes in Dutch higher education

Educational careers and institutional policy

Routes to higher education

The principal routes into higher education in the Netherlands are from senior general secondary education (HAVO) to higher professional education (HBO) and from pre-university education (vwo) to university (wo). In addition, however, there are a number of less usual routes, such as from senior secondary vocational education (MBO) to higher professional education, from pre-university education to higher professional education or from higher professional education (foundation or bachelor's programme) to university.

In practice, the routes from senior secondary vocational education (MBO) to higher professional education (HBO) and from HBO to university are important mainly for young people from lower social backgrounds and non-Western migrants, who are less often found in the higher tracks of secondary education (HAVO and vwo).

Among these less common routes to higher education, the transition from MBO to HBO is still fairly widespread: around three out of ten first-year HBO students have come from MBO. The percentage of students with an MBO diploma who go on to higher professional education has been declining for several years. After a brief revival, probably due to the announcement of the scrapping of the basic student grant, this downward trend appears to have resumed in the first cohort of students under the student loan system. It remains to be seen how many of this cohort will transfer to HBO indirectly (after a gap year).

The number of students transferring from HBO to university degree programmes is also declining, though the relatively small proportion of students who complete an HBO foundation course before transferring to university remains stable. The decline of these two routes into and within higher education has greater consequences for young people for whom these routes are important, namely children of low-educated parents and those of non-Western origin. Moreover, the number of students from these groups who transfer from MBO to HBO has fallen more steeply in recent years than for other groups, and this decline is more marked for those of non-Western origin than for Dutch natives.

Reasons for deciding not to progress to HBO

To what extent financial considerations play a role in the decision not to go on to HBO is not entirely clear. Respondents in the school-leavers surveys carried out by the Dutch Research Centre for Education and the Labour Market (ROA) as part of the School-leavers Information System (SIS) more often cite a preference for going to work than financial considerations (costs of study, need for an income). It may be that the ability to earn an income also plays a role for respondents who would prefer to work. MBO students with parents who are low-educated or who are of non-Western origin cite financial considerations more often

than other respondents, despite the availability of student finance (still the basic grant at the time of the surveys). Initial findings of other recent research among HBO students show that finance is the most frequently reported reason for deciding not to go on to HBO. Contrary to expectations, this factor did not increase in importance after the introduction of student loans.

Educational careers of HBO students less successful than university students

If we look at students' higher education careers, the contrast between higher professional and university education is striking. A substantial proportion of HBO students switch programmes or drop out of higher education after the first year (20% and 15%, respectively). Viewed over a longer period, the number of students switching has increased, though in the most recent year covered by the study it reduced slightly.

Linked to the increased proportion of students switching programmes, the percentage of students who had obtained a degree after five or eight years has also declined. A growing number of students have still not graduated after five years.

HBO students who switch programmes after the first year are also less successful in their subsequent educational careers than students who stick with their original choice. Switching may be necessary in order to correct an inappropriate initial choice, but is by no means always successful.

Many university students also switch programmes after the first year, but the number of students who drop out altogether is much lower than in higher professional education. University students complete their studies more quickly, and the percentage who have graduated after four years increases sharply in successive entry cohorts – though the caveat needs to be applied here that the number of university students graduating after four years was fairly low. The graduation rates of recent university entry cohorts compare favourably with HBO students, whereas in the past it was the other way around. University students who switch programmes also do considerably better subsequently than their HBO counterparts. Switching by university students is more effective as a means of correcting their initial choice and is less of a harbinger of dropout than in HBO.

If the educational careers of HBO students in general are less successful, this applies even more so for those with a background in senior secondary vocational education (MBO). The switching and dropout rates have increased more sharply in this than among those entering higher professional education from senior general secondary education (HAVO), and their graduation rates have fallen more steeply; in the past, the graduation rates of former MBO students after five years were better than those of students with a HAVO background, that is no longer the case in recent entry cohorts.

Matching problems are an important factor in the less successful educational careers of MBO students entering higher education. By comparison, the educational careers of the – albeit not very large – group of students transferring to university after completing an HBO foundation course are successful.

Policy variation between institutions

Higher education institutions pursue a variety of policies on student intake, placement and support in order to promote suitable study choices and student success. There is variation not only between different institutions, but often also between the different programmes within a single institution. Respondents were cautiously positive regarding the study choice review. Issues do however arise both for lecturers who have to advise students on their choice of study – they do not like advising a student against a particular programme – and for students, who sometimes regard the review as a sort of admission exam, even though they do not always follow the advice to switch to a different programme.

While education institutions can be slightly more selective in their intake policy, for example regarding MBO students applying for HBO programmes that do not match their MBO diploma, they do not always use that discretion. HBO students who transfer to university do however have to follow special transfer programmes and make good any shortcomings, and the same applies for HAVO students following HBO programmes with a profile that does not match their qualifications. Generally speaking, education institutions do not feel that the accessibility of higher education has declined, but do believe that programmes have become more selective. There appears to be some hesitancy regarding greater selectivity in admissions procedures, despite the sometimes high rates of switching and dropout. Those concerned do however feel that the selection criteria used are insufficiently proven; we shall return to this later. They also consider it important that education should continue to fulfil an emancipatory function.

What is going well?

One positive factor is the high rate of participation in higher education in the Netherlands; today, 55% of young people enter higher professional or university education. Higher education can be accessed via several routes; this study looked at some of the less usual routes, namely from senior secondary vocational education (MBO) to higher professional education (HBO) and from HBO to university.

A second positive point is that there are several possible routes into higher education; this is a strong characteristic of the system and helps raise participation in higher education. Not every pupil at the start of their secondary school career is placed in the most appropriate educational track for their academic level. It is also not always possible to establish that level definitively: the achievement levels of some pupils within a particular education track overlap with those of some pupils in lower or higher tracks (OECD 2016). There are also late developers, who show their true achievement level later than their peers. In addition, students who are already studying in senior secondary vocational and higher professional education undergo development and can suddenly find the idea of learning more appealing. The alternative routes into and within higher education are of great importance for all these students. Around 30% of those entering higher professional education have an MBO background, while 15% of entrants to university undergraduate programmes transfer from HBO.

Another positive development is the increase in success rates at university, which have traditionally been fairly low. It would seem that the measures taken to improve placement and transfers have been effective. Although the number of students switching programmes is still considerable, this occurs mainly at the beginning of their studies and does not appear to significantly affect the rest of their educational career. Dropout rates from university are fairly low, especially compared with higher professional education.

One welcome development in higher professional education is that the attainment targets are being maintained, to a greater extent than was sometimes the case in the past. Those we interviewed reported an improvement in quality assurance in HBO courses, a picture that also emerges from the accreditations (RCHO 2016). This will have the beneficial effect of removing questions about the value of an HBO qualification.

Based on our interviews, it would seem that a 'cultural sea change' has taken place in Dutch higher education, partly thanks to the introduction of targets. Although there have been moves in the past to increase contact with students and improve placement, this is now much more structured. Both students and higher education institutions value the early contact. The (negative) binding recommendation given to students who fail to obtain the required number of credits now also appears to be accepted by students, provided it is limited to the first year of study. This may have made studying 'a bit more like being at school', as one respondent put it, but it has encouraged students to devote themselves more to their studies and achieve results.

What is going less well?

Apart from a brief revival in the last two years that the basic student grant was available, the number of students transferring from MBO to HBO is slowly declining. This transfer route is used more by young people from a low-educated or non-Western background, but this has become less common recently. Although many MBO students with a non-Western background still go on to HBO, their number is falling more steeply than among their Dutch native counterparts. The breakdown of the student population by previous education (HAVO, VWO, MBO) is nevertheless fairly stable. As the total number of students with an MBO diploma has increased, the number of MBO students in HBO has remained more or less unchanged. Despite the declining transfer rate, those who progress from MBO to HBO experience many matching problems. Some drop out, and their number is increasing. MBO students exhibit knowledge gaps in language, arithmetic/mathematics and English (HAVO students also lack numerous study skills).

The volume of students transferring from HBO to university, which has always been low, has also declined. This need not be seen as an entirely negative trend, however, because those students do attain an HBO degree. On the downside, this transfer route to the highest level of education is relatively important for students with a non-Western background. The percentage of students entering university after completing an HBO foundation year has remained unchanged.

We found a decline in success rates in HBO, with students taking longer to complete their studies. According to respondents, this is related to the stricter quality standards applied by universities of applied sciences (HBO institutions), and possibly also to a growing demand for research skills that students do not fully possess. It is concerning that quality standards and success rates appear to be communicating vessels in this regard.

Switching is also a major problem in higher professional education: it happens often (and repeatedly) and leads to delays and dropout. Some of those dropping out are MBO students who already have a qualification which enables them to find work; some of them, however, are students with a background in senior general secondary education (HAVO) who are inadequately equipped for the labour market, and who will often venture back into higher professional education at a later stage.

There are several groups – such as (non-Western) boys, late applicants – and programmes (in the economics and education sectors) where there is a greater risk of switching and especially of dropout. Despite undergoing a study choice review, some young people still embark on a programme for which their mathematical knowledge or skills, or their command of the Dutch language, are insufficient. A problem that affects all categories of students is the lack of general study skills. These are often essential skills and qualities needed to study, such as independence and the ability to plan, or to process texts from a book. Another area of concern relates to the financial position of some students. In the interviews, examples were cited of students who are working 20 hours a week alongside their studies in order to meet their living costs. In such cases it is exceptionally difficult to study properly and obtain the required number of credits.

Conclusions

All in all, the situation in Dutch higher professional education (HBO) is worrying; by comparison, university education is in a better position. The concerns regarding HBO relate to more problematic switching, higher dropout rates and falling success rates. The poor match between MBO and HBO programmes appears to affect certain groups particularly badly, exacerbating those concerns. Some economics and education programmes, both higher professional and university, have very high switching or dropout rates, and the measures taken to remedy this do not yet appear to be having sufficient effect. As regards university education, both universities and students appear to be becoming accustomed to focusing on a rapid pace of study in the first year; this appears to be effective, because success rates at university have improved.

Discussion

Conflict between accessibility and educational success?

In this report we have seen that there are problems with the transfer from senior secondary vocational education (MBO) to higher professional education (HBO), and that these problems mainly seem to affect young people from less privileged backgrounds. Does this mean that the accessibility of higher education is under threat? Large numbers of MBO stu-

dents, especially those of non-Western origin, still go on to higher professional education, and because of this restrictions are sometimes lifted for HBO entrants wishing to enrol in programmes that do not match their MBO qualifications. It is thus absolutely not the case that this transfer route – with the exception of primary school teacher training, where selection has been stepped up – has been curbed. As one respondent said, however, there is a difference between accessibility and opportunity. Higher education institutions say they do not want to frustrate students in their choice of study, but in practice that is what sometimes happens. The chances of students with an MBO background being successful in HBO appears to be declining.

Despite this, HBO institutions are reluctant to apply selection in their admission procedures. The dilemma lies in not knowing precisely what should form the basis for selection. This is left to the students themselves after the study choice review, based on the premise that this should lead to a better match between student and course of study. However, it is still unclear how (self-)selective this approach really is. The presumed self-selection moreover does not affect accessibility: even students recommended not to do so can still embark on the study programme of their choice.

Stricter advice for students?

Young people often find it difficult to choose a higher education programme. There are many study programmes on offer, students often have only a vague impression of both the study and the potential job opportunities after graduation, and there are limits in terms of admission requirements and talent.

Students also suffer from 'choice stress'. Parents play a role in this: it emerged from the interviews that, whilst they support their child in making a choice, they sometimes try to influence them too much. Newcomers to higher education can often not count on support from parents who have themselves been through higher education. Students who make a choice that is not based on their own intrinsic preference – on the advice of their parents, for example – are more likely to switch courses or drop out.

Lecturers who interview students during the study choice review are not always willing to relieve the student of a difficult decision or guide them away from an intrinsically motivated but poorly matched choice. Because of this, they do not always recommend a change of study programme, even when this would be logical given the outcome of the review; and where they do so, their advice is not always followed.

Success rates versus quality and development?

There appears to be an opposition between success rates and quality, and between success rates and personal development. The performance targets seem to be focused mainly on increasing success rates, but also focus on quality improvement. Precisely what constitutes quality is open for discussion, but from our interviews with those involved in university education it became clear that the increase in success rates has not taken place at the expense of quality; this is felt to be a false opposition. In higher professional education, by contrast, the falling success rates are put forward as evidence that the quality is all it

should be, because it is less easy for students to complete their studies quickly. The task for higher professional education is to improve success rates without making concessions in terms of the envisaged attainment level. HBO students also benefit both from good education and a qualification whose value is not in dispute, as well as from completing their studies in good time.

Higher professional education is in a different position from university education; the diversity in terms of the previous education of students is greater and HBO fulfils an emancipatory function more explicitly than university education, making it desirable to offer accessibility and opportunity. The task of improving success rates without making concessions on quality would therefore appear to be more difficult than in university education. Lowering course standards or issuing degrees too readily in order to raise the success rate are rightly rejected by respondents. In fact, HBO institutions appear to have introduced a slightly stricter quality control system for graduation, and those we spoke to did not appear to want to change that at present. They do however recognise that a great deal is asked of students in a very formative period in their lives, and believe that there should also be sufficient scope for personal development.

The future: concerns about selection

Most higher education programmes in the Netherlands now include a study choice review, but there are also programmes which apply selection based on a numerus clausus system, either because additional requirements apply (e.g. sports programmes) or because they provide small-scale, intensive teaching (e.g. University Colleges). The number of Bachelor's programmes for which selection is applied has increased in recent years. Admission to restricted (numerus clausus) programmes has in recent years been based increasingly on decentralised selection and less on drawing lots (Inspectie van het Onderwijs 2015a).

Decentralised selection will become more important in the future: starting from the academic year 2016/17, the drawing of lots for numerus clausus programmes will be abandoned and student places will be assigned entirely through decentralised selection. At least two different selection criteria must be applied, and admission can therefore not be based exclusively on the grades obtained in the applicant's previous education.

It emerged from our interviews that people find it difficult to identify and apply genuinely good criteria when matching a student with a study programme, and this problem is unlikely to disappear with decentralised selection. As decentralised selection becomes more widespread, the question as to the validity of the selection decision becomes more pertinent.

A further concern relates to the influence of student loans on higher education intake and transfers. Fewer students are currently transferring from senior secondary vocational (MBO) to higher professional education (HBO), and this begs the question of what role the scraping of the basic grant plays in this. It is important that higher education can still be accessed via the 'longer' routes, and that those routes offer a realistic prospect of achieving a higher education level – otherwise, accessibility becomes a hollow concept. If this broad

accessibility comes under pressure, this not only disadvantages young people from less privileged backgrounds, but also raises the prospect of talent being lost.

Literatuur

- Baars, G., R. Wolff, B. Godor en P. Hermus (2013). *Uitgebreide pilot 'Nominaal = Normaal' aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Instroom en BSA-rendement voor en na invoering van N=N*. Rotterdam: Risbo bv/Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Belfi, B., M. Levels, R. van der Velden (red.) (2015). *De jongens tegen de meisjes. Een onderzoek naar verklaringen voor verschillen in studiesucces van jongens en meisjes in mbo, hbo en wo*. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.
- Bormans, R., M. Bajwa, E. van Braam en I. Dekker (2015). *Kwaliteit in de klas*. Den Haag: Vereniging Hogescholen.
- Broek, A. van den, en M. Brink (2015). *Onderzoeksverantwoording Studentenmonitor 2001-2014. Beschrijving databestand voor DANS*. Nijmegen: ResearchNed.
- Broek, A. van den, R. Tholen, F. Wartenbergh, J. Bendig-Jacobs, M. Brink en C. Braam (2014). *Monitor beleidsmaatregelen 2014. Studiekeuze, studiegedrag en leengedrag in relatie tot beleidsmaatregelen in het hoger onderwijs*. Nijmegen: ResearchNed.
- Broek, A. van den, F. Wartenbergh, J. Bendig-Jacobs, C. Braam en J. Nooij (2016). *Monitor beleidsmaatregelen 2015. Studiekeuze, studiegedrag en leengedrag in relatie tot beleidsmaatregelen in het hoger onderwijs, 2006-2015*. Nijmegen: ResearchNed.
- Bronneman-Helmerts, Ria (2004). Onderwijs. In: Sociaal en Cultureel Planbureau (red.), *In het zicht van de toekomst. Sociaal en Cultureel Rapport 2004* (p. 363-412). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bronneman-Helmerts, H.M., L.J. Herweijer en H.M.G. Vogels (2002). *Voortgezet onderwijs in de jaren negentig*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Callender, C. en J. Jackson (2005). Does the fear of debts deter students from higher education? In: *Journal of social policy*, jg. 34, nr. 4, p. 509-540.
- cbs (2014). *Jaarrapport Integratie 2014*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- cbs Statline (2016a). *vo; doorstroom en uitstroom, herkomstgroepering, generatie, regio*. Geraadpleegd 11 april 2016 via <http://statline.cbs.nl>.
- cbs Statline (2016b). *MBO; doorstroom en uitstroom, herkomstgroepering, generatie, regiokenmerken*. Geraadpleegd 20 april 2016 via <http://statline.cbs.nl>.
- cbs Statline (2016c). *Hoger onderwijs; eerstejaarsstudenten, studierichting, vooropleiding*. Geraadpleegd 2 mei 2016 via <http://statline.cbs.nl>.
- cbs Statline (2016d). *wo; studievoortgang, vooropleiding, studierichting, herkomstgroepering*. Geraadpleegd 28 juni 2016 via <http://statline.cbs.nl>.
- Dronkers, J. (2007). *Ruggengraat van ongelijkheid*. Amsterdam: Wiarda Beckmann Stichting/Mets en Schilt.
- Herweijer, Lex (2012). Voortgezet-, beroeps- en hoger onderwijs. In: Mérove Gijsberts, Willem Huijnk en Jaco Dagevos (red.), *Jaarrapport Integratie 2011* (p. 102-126). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Inspectie van het onderwijs (2014). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2012/'13*. Utrecht: Inspectie van het onderwijs.
- Inspectie van het onderwijs (2015a). *Selectie en toegankelijkheid van het hoger onderwijs. Deelrapport a: Verkenning naar maatregelen rond in- en doorstroom in het bacheloronderwijs*. Utrecht: Inspectie van het onderwijs.
- Inspectie van het onderwijs (2015b). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2013/'14*. Utrecht: Inspectie van het onderwijs.
- Inspectie van het onderwijs (2015c). *Schakelen van hbo-bachelor naar universitaire master. Onderzoek naar de uitvoeringspraktijk van doorstroom- en schakeltrajecten in het hoger onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het onderwijs.
- Inspectie van het onderwijs (2016a). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2014/'15*. Utrecht: Inspectie van het onderwijs.

- Inspectie van het onderwijs (2016b). *De staat van het onderwijs 2014/'15. Technisch rapport deel I - onderwijskansen*. Geraadpleegd 14 april 2016 via www.destaatvanhetonderwijs.nl/verantwoording.
- Inspectie van het onderwijs (2016c). *De staat van het onderwijs 2014/'15. Technisch rapport sectorhoofdstuk hoger onderwijs*. Geraadpleegd 18 april 2016 via www.destaatvanhetonderwijs.nl/verantwoording.
- Jansen, P. en J. Kamphorst (2015). *Rapportage bij HBO-aansluitingsmonitor 2014-2015. Speciaal rapport: havisten en mbo-ers*. Geraadpleegd 11 mei 2016 via www.hboaansluitingsmonitor.nl.
- Jong, U. de, M. van Leeuwen, J. Roeleveld en D. Webbink (1998). *Deelname aan hoger onderwijs. Studiekeuze, studiedeelname en sociaal milieu*. Amsterdam: sco-Kohnstamm Instituut/Stichting voor Economisch Onderzoek.
- Jong, U. de, M. van Leeuwen en J. Roeleveld (2000). *Deelname aan hoger onderwijs deel 5: Studievoortgang van eerstejaarsstudenten cohort 1997/'98*. Amsterdam: sco-Kohnstamm Instituut/Stichting voor Economisch Onderzoek.
- Kappe, R. (2011). *Determinants of success: a longitudinal study in higher professional education* (proefschrift). Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Kappe, R. (2015). Studiekeuzechecks in het hbo. In: *HO management*, nr. 4, p. 18-21.
- Kappe, F.R., M.J.D. Molenkamp, D.H.J. Wijsbroek, O. Wiegert, G. Hendriks en J.A. van Ingen (2014). *Studie-succes in de G5. Opbrengsten studiesucces onderzoek door vijf Randstadhogescholen*. Den Haag/Rotterdam/Amsterdam/Utrecht: InHolland/Hogeschool Rotterdam/De Haagse Hogeschool/Hogeschool van Amsterdam/Hogeschool Utrecht.
- Kloosterman, J.G. (2010). *Social background and children's educational careers. The primary and secondary effects of social background over transitions and over time in the Netherlands* (proefschrift). Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Kuhry, B. (1998). *Trends in onderwijsdeelname: van analyse tot prognose*. Rijswijk/Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Vuga.
- Linden, J. van der, T. Klein en M. Buynsters (2015). *Monitor toelatingsbeleid vmbo-havo tweede meting 2014-2015*. Utrecht: Oberon.
- ocw (2013). *Inwerkingtreding wet kwaliteit in verscheidenheid. Brief aan de colleges van bestuur van de instellingen voor hoger onderwijs van 30 augustus 2013*. Geraadpleegd 8 februari 2016 via www.rijksoverheid.nl.
- ocw (2015a). *De waarde(n) van weten. Strategische Agenda Hoger onderwijs en Onderzoek 2015-2025*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- ocw (2015b). *Referentieraming 2015*. Geraadpleegd 1 december 2015 via www.rijksoverheid.nl.
- ocw (2016). *Vervolg 'Flexibilisering in het voortgezet onderwijs'. Brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten Generaal van 13 juni 2016*. Geraadpleegd 20 juni 2016 via www.rijksoverheid.nl.
- OECD (2015). *Education at a Glance 2015. OECD indicators*. Paris: OECD Publishing. Geraadpleegd 20 april 2015 (<http://dx.doi.org/10.1787/eag-2015-en>).
- OECD (2016). *Netherlands 2016. Foundations for the future*. Paris: OECD Publishing.
- Onderwijsraad (2009). *Ontwikkelingsrichtingen voor het middelbaar beroepsonderwijs (verkenning)*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Onderwijsraad (2010). *Vroeg of laat. Advies over de vroege selectie in het Nederlandse onderwijs*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Ooijevaar, J. (2010). Allochtonen en autochtonen in het hoger onderwijs. In: *Sociaaleconomische trends*, 1e kwartaal, p. 37-42.
- RCHO0 (2014). *Stelselrapportage 2013. Eerste jaarlijkse monitorrapport over de voortgang van het proces van profilering en kwaliteitsverbetering in het hoger onderwijs en onderzoek*. Den Haag: Reviewcommissie Hoger Onderwijs en Onderzoek.
- RCHO0 (2016). *Stelselrapportage 2015. Derde jaarlijkse monitorrapport over de voortgang van het proces van profilering en kwaliteitsverbetering in het hoger onderwijs en onderzoek*. Den Haag: Reviewcommissie Hoger Onderwijs en Onderzoek.

- Richardson, M., R. Bond en Ch. Abraham (2012). Psychological correlates of university students' academic performance: a systematic review and meta-analysis. In: *Psychological Bulletin*, jg. 138, nr. 2, p. 353-385.
- ROA (2016). School leaver surveys/Schoolverlatersonderzoeken. Geraadpleegd 23 mei 2016 via <http://roa.sbe.maastrichtuniversity.nl>.
- Schripsema, N.R., A.M. van Trigt, J.C.C. Borleffs en J. Cohen-Schotanus (2014). Selection and study performance: comparing three admission processes within one medical school. In: *Medical Education*, jg. 48, p. 1201-1210 (doi: 10.1111/medu.12537).
- Scienceguide (2016). NVAO ziet omslag in kwaliteit. Geraadpleegd 30 maart 2016 via www.scienceguide.nl.
- Severiens, S. en G. Ten Dam (2011). Waarom stoppen mannen vaker dan vrouwen met hun hbo-opleiding? In: *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs*, jg. 29, nr. 3, p. 149-166.
- Tieben, N. (2009). *Transitions, tracks and transformations. Social inequality in transitions into, through and out of secondary education in the Netherlands for cohorts born between 1914 and 1985*. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- TK (2009/2010). *Hoger Onderwijs-, Onderzoek- en Wetenschapsbeleid. Differentiëren in drievoud. Omwille van de kwaliteit en verscheidenheid van het hoger onderwijs. Advies van de Commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel*. Bijlage bij brief van de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Tweede Kamer, vergaderjaar 2009/2010, 31288, nr. 96.
- TK (2013/2014a). *Hoger Onderwijs-, Onderzoek- en Wetenschapsbeleid/Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie*. Brief van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Tweede Kamer, vergaderjaar 2013/2014a, 31288/31524, nr. 359.
- TK (2013/2014b). *Wijziging van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek en enkele andere wetten in verband met de uitvoering van diverse maatregelen, aangekondigd in de Strategische Agenda Hoger onderwijs, Onderzoek en Wetenschap (Wet Kwaliteit in verscheidenheid hoger onderwijs)*. Brief van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Tweede Kamer, vergaderjaar 2013/2014b, 33519, nr. 52.
- TK (2015/2016a). *Hoger Onderwijs-, Onderzoek- en Wetenschapsbeleid*. Brief van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Tweede Kamer, vergaderjaar 2015/2016a, 31288, nr. 539.
- TK (2015/2016b). *Handelingen*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2015/2016, vergadering 86, item 3, datum vergadering 24-05-2016.
- Tolsma, J., A. Need en U. de Jong (2010). Explaining Participation Differentials in Dutch Higher Education: The Impact of Subjective Success Probabilities on Level Choice and Field Choice. In: *European sociological review*, jg. 26, nr. 2, p. 235-252.
- Turkenburg, Monique, Lex Herweijer en Jaco Dagevos (2013). *De studie waard. Een verkenning van de mogelijk gedragsreacties op de invoering van een sociaal leenstelsel in het hoger onderwijs*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vereniging Hogescholen (2014). *Brief aan de voorzitter van de vaste kamercommissie van ocv inzake toelating Pabo van 10 maart 2014*. Geraadpleegd 11 april 2016 via www.vereniginghogescholen.nl.
- Vereniging Hogescholen (2016a). *Instroom: aantallen per hs*. Geraadpleegd 11 april 2016 via <http://cijfers.vereniginghogescholen.nl>.
- Vereniging Hogescholen (2016b). *Analyse instroomontwikkeling 2015/2016*. Geraadpleegd 15 april 2016 via www.vereniginghogescholen.nl.
- Vereniging Hogescholen (2016c). *Feiten en cijfers. Afgestudeerden en uitvallers in het hoger beroepsonderwijs*. Geraadpleegd 24 juni 2016 via www.vereniginghogescholen.nl.
- Vogels, R. (2013). Achterblijvend studiesucces van migranten in het hoger onderwijs. In: *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs*, jg. 31, nr. 3, p. 152-164.
- Vooijs, M., M. van de Ven en S. Buitendijk (2015). Strengheid werkt. Eerste resultaten van het aangescherpte bindend studieadvies in Leiden. In: *Th&ma*, jg. 22, nr. 2, p. 35-38.
- Voorwinden, R. (2014). Flinker kluit voor mbo'ers: nieuwe toelatingstoets voor de pabo. Geraadpleegd 11 april 2016 via www.straksvoordeklaas.nl.

- Vossensteijn, J. (2005). *Perceptions of student price-responsiveness. A behavioural economics exploration of the relationships between socio-economic status, perceptions of financial incentives and student choice*. Enschede: Universiteit Twente/Centre for Higher Education Policy Studies.
- vsnu (2016). Nieuwsberichten. Studietempo universitaire bachelorstudenten opnieuw hoger, uitval opnieuw lager. Geraadpleegd 24 juni 2016 via www.vsnu.nl.
- Warps, J. (2013). *LOB en studiesucces*. Nijmegen: ResearchNed.
- Werfhorst, H. van de (2013). Lenen voor de studie: sociaal bepaald? Geraadpleegd mei 2013 via <http://www.hermanvandewerfhorst.socsci.uva.nl>.
- Werfhorst, H.G. van de, en S. Hofstede (2007). Cultural capital or relative risk aversion? Two mechanisms for educational inequality compared. In: *The British Journal of Sociology*, jg. 58, nr. 3, p. 391-415.
- Werfhorst, H.G. van de, en J.J.B. Mijs (2010). Achievement Inequality and the Institutional Structure of educational Systems: a comparative perspective. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 36, p. 407-428.
- Wierik, M. te (2015). Nut en noodzaak van het bindend studieadvies: de Zwolse aanpak. In: *Th&ma*, jg. 22, p. 39-42.
- Woelders, L., W. Visser en S. Rijksbaron (2013). Bindend studieadvies in relatie tot studieresultaten. In: *Onderwijsinnovatie*, jg. 15, nr. 2, p. 26-27.
- Wolff, R. (2013). *Presteren op vreemde bodem. Een onderzoek naar sociale hulpbronnen en de leeromgeving als studiesuccesfactoren voor niet-westerse allochtone studenten in het Nederlandse hoger onderwijs (1997-2010)*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam/Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen.

Geraadpleegde websites

www.duo.nl/zakelijk
www.rijksoverheid.nl
www.s-bb.nl

Geraadpleegde personen

Geraadpleegde personen van de opleidingsinstellingen

Dhr. Duco Adema

Dhr. Tristan den Dekker

Mw. Jenny Dijkstra

Mw. Sandra Fekkes

Dhr. Paul Heijmering

Mw. Saskia Hanssen

Mw. Evelyne Meens

Dhr. Maarten Panhuisen

Dhr. Ad Scheepers

Mw. José Theulen

Mw. Stella Verbrugge

Dhr. Marcel Vooijs

Mw. Sylvia Walsarie-Wolff

Mw. Brigitte Widdershoven

Dhr. Steef Woldinga

Mw. Marjoleine Zieck

Geraadpleegde personen voor de oriënterende gesprekken

Dhr. Gerwin Hendriks

Dhr. Rutger Kappe

Mw. Leoniek Wijngaards

Dhr. Theo Wubbels

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt twee keer per jaar zijn Werkprogramma vast. De tekst van het lopende programma is te vinden op de website van het scp: www.scp.nl.

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn in gedrukte vorm verkrijgbaar bij de (internet)boekhandel en zijn als pdf gratis te downloaden via www.scp.nl. Een complete lijst is te vinden op www.scp.nl/publicaties.

SCP-publicaties 2015

- 2015-1 *Rapportage sport 2014* (2015). Annet Tiessen-Raaphorst. ISBN 978 90 377 0731 1
- 2015-2 *Media:Tijd in beeld. Dagelijkse tijdsbesteding aan media en communicatie* (Het culturele draagvlak, deel 14) (2015). Nathalie Sonck en Jos de Haan. ISBN 978 90 377 0732 8
- 2015-3 *Aanbod van arbeid 2014. Arbeidsdeelname, flexibilisering en duurzame inzetbaarheid* (2015). Jan Dirk Vlasblom, Patricia van Echtelt en Marian de Voogd-Hamelink. ISBN 978 90 377 0595 9
- 2015-4 *Zicht op zorggebruik. Ontwikkelingen in het gebruik van huishoudelijke hulp, persoonlijke verzorging en verpleging tussen 2004 en 2011* (2015). Inger Plaisier en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0641 3
- 2015-5 *Surveying ethnic minorities. The impact of survey design on data quality* (2015). Joost Kappelhof. ISBN 978 90 377 0545 4
- 2015-6 *Maten voor gemeenten. Prestaties en uitgaven van de lokale overheid in de periode 2007-2012* (2015). Evert Pommer, Ingrid Ooms en Saskia Jansen. ISBN 978 90 377 0738 0
- 2015-7 *Concurrentie tussen mantelzorg en betaald werk* (2015). Edith Josten en Alice de Boer. ISBN 978 90 377 0550 8
- 2015-8 *Langer in Nederland. Ontwikkelingen in de leefsituatie van migranten uit Polen en Bulgarije in de eerste jaren na migratie* (2015). Mérove Gijsberts (SCP) en Marcel Lubbers (Radboud Universiteit). ISBN 978 90 377 0571 3
- 2015-9 *Gisteren vandaag. Erfgoedbelangstelling en erfgoedbeoefening* (Het culturele draagvlak, deel 15) (2015). Andries van den Broek en Pepijn van Houwelingen. ISBN 978 90 377 0665 9
- 2015-10 *Vrouwen, mannen en de hulp aan (schoon)ouders* (2015). Alice de Boer, Mirjam de Klerk en Ans Merens. ISBN 978 90 377 0745 8 (elektronische publicatie)
- 2015-11 *Jeugdzorg: verschil tussen budget en contract. Een voorbeeld uit de regio* (2015). Evert Pommer en Klarita Sadiraj. ISBN 978 90 377 0737 3 (elektronische publicatie)

- 2015-12 *Wel trouwen, niet zoenen. De houding van de Nederlandse bevolking tegenover lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender personen 2015* (2015). Lisette Kuyper. ISBN 978 90 377 0742 7
- 2015-13 *Migranten uit Midden- en Oost-Europese landen in Nederland door de tijd gevolgd. Een vergelijking tussen twee panelonderzoeken* (2015). Mérove Gijsberts (SCP), Marcel Lubbers (RU), Jaco Dagevos (SCP/EUR), Joost Jansen (EUR), Godfried Engbersen (EUR) en Erik Snel (EUR). ISBN 978 90 377 0744 1 (elektronische publicatie)
- 2015-14 *Ouderenmishandeling in Nederland. Inzicht in kennis over omvang en achtergrond van ouderen die slachtoffer zijn van ouderenmishandeling* (2015). Inger Plaisier en Mirjam de Klerk (red.) ISBN 978 90 377 0748 9
- 2015-15 *De onderkant van de arbeidsmarkt in 2025* (2015). Marloes de Graaf-Zijl, Edith Josten, Stefan Boeters, Evelien Eggink, Jonneke Bolhaar, Ingrid Ooms, Adri den Ouden en Isolde Woittiez. ISBN 978 90 377 0742 7 (elektronische publicatie)
- 2015-16 *Op afkomst afgewezen. Onderzoek naar discriminatie op de Haagse arbeidsmarkt* (2015). Iris Andriessen, Barbara van der Ent, Manu van der Linden en Guido Dekker. ISBN 978 90 377 0746 5
- 2015-17 *Co-wonen in context. Samenwonende generaties, mantelzorg en de kostendelersnorm in de AOW* (2015). Cok Vrooman, Alice de Boer, Jean Marie Wildeboer Schut, Isolde Woittiez en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0750 2 (elektronische publicatie)
- 2015-18 *Niet van de straat. De lokale samenleving in globaliserende, groeiende steden* (2015). Lotte Vermeij en Jeanet Kullberg. ISBN 978 90 377 0753 3 (elektronische publicatie)
- 2015-19 *Wmo- en AWBZ-voorzieningen 2009-2012; Een nulmeting* (2015). Ab van der Torre en Lisa Putman. ISBN 978 90 377 0539 3
- 2015-20 *Vraag naar arbeid 2015* (2015). Patricia van Echtelt, Roelof Schellingerhout en Marian de Voogd-Hamelink. ISBN 978 90 377 0754 0
- 2015-21 *Nederland in Europees perspectief. Tevredenheid, vertrouwen en opinies* (2015). Jeroen Boelhouwer, Gerbert Kraaykamp en Ineke Stoop.(red.). ISBN 978 90 377 0756 4
- 2015-22 *Opvoeden in niet-westerse migrantengezinnen. Een terugblik en verkenning* (2015). Freek Bucx en Simone de Roos (red.). ISBN 978 90 377 0673 4
- 2015-23 *Vijf jaar Caribisch Nederland. Gevolgen voor de bevolking* (2015). Evert Pommer en Rob Bijl (red.). ISBN 978 90 377 0755 7
- 2015-24 *Meer democratie, minder politiek? Een studie van de publieke opinie in Nederland* (2015). Josje den Ridder en Paul Dekker. ISBN 978 90 377 0757 1
- 2015-25 *Pensioenen: solidariteit en keuzevrijheid. Opvattingen van werkenden over aanvullende pensioenen* (2015). Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0758 8 (elektronische publicatie)
- 2015-26 *Vijf jaar Caribisch Nederland | Journalistieke samenvatting. Gevolgen voor de bevolking* (2015). Evert Pommer en Rob Bijl (red.); samengevat door Karolien Bais. ISBN 978 90 377 760 1 (elektronische publicatie)
- 2015-27 *Verzorgd in Europa: kerncijfers 2011. Een vergelijking van de langdurige zorg van 50-plussers in zestien Europese landen* (2015). Debbie Verbeek-Oudijk, Isolde Woittiez, Evelien Eggink en Lisa Putman. ISBN 978 90 377 0761 8 (elektronische publicatie)

- 2015-28 *Roemeense migranten. De leefsituatie in Nederland kort na migratie* (2015). Mérove Gijsberts (SCP) en Marcel Lubbers (RU) ISBN 978 90 377 0763 2
- 2015-29 *Keuzeruimte in de langdurige zorg. Veranderingen in het samenspel van zorgpartijen en cliënten* (2015). Mariëlle Non (CPB), Ab van der Torre (SCP), Esther Mot (CPB), Evelien Eggink (SCP), Pieter Bakx (EUR) en Rudy Douven (CPB). ISBN 978 90 377 0762 5 (elektronische publicatie)
- 2015-30 *55-plussers en seksuele oriëntatie. Ervaringen van lesbische, homoseksuele, biseksuele en heteroseksuele 55-plussers* (2015). Jantine van Lisdonk en Lisette Kuyper. ISBN 978 90 377 0766 3
- 2015-31 *Werelden van verschil. Over de sociaal-culturele afstand en positie van migrantengroepen in Nederland.* (2015). Redactie: Willem Huijnk, Jaco Dagevos, Mérove Gijsberts en Iris Andriessen. ISBN 978 90 377 0767 0
- 2015-32 *Pensions: solidarity and choice. Opinions of working people on supplementary pensions.* (2015). Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0771 7 (elektronische publicatie)
- 2015-33 *Public sector achievement in 36 countries. A comparative assessment of inputs, outputs and outcomes* (2015). Benedikt Goderis (red.) ISBN 978 90 377 0741 0
- 2015-34 *De sociale staat van Nederland 2015* (2015). Rob Bijl, Jeroen Boelhouwer, Evert Pommer en Iris Andriessen. ISBN 978 90 377 0768 7
- 2015-35 *Informeel hulp: wie doet er wat? Omvang, aard en kenmerken van mantelzorg en vrijwilligerswerk in de zorg en ondersteuning in 2014* (2015). Mirjam de Klerk, Alice de Boer, Inger Plaisier, Peggy Schyns en Sjoerd Kooiker. ISBN 978 90 377 0769 4
- 2015-36 *Betrokken wijken. Ervaringen van bewoners en professionals met wijkverbetering in vier (voormalige) aandachtswijken* (2015). Jeanet Kullberg, Lonneke van Noije, Esther van den Berg, Wouter Mensink en Malika Igalla, m.m.v. Hanneke Posthumus. ISBN 978 90 377 0764 9
- 2015-37 *Zorg vragen of zorg dragen? Een verkenning van de invloed van netwerken en inkomen op het gebruik van langdurige zorg door Nederlandse 55-plussers* (2015). Isolde Woittiez, Evelien Eggink, Debbie Verbeek-Oudijk en Alice de Boer. ISBN 978 90 377 0765 6 (elektronische publicatie)

SCP-publicaties 2016

- 2016-1 *Trust, life satisfaction and opinions on immigration in 15 European countries* (2016). Jeroen Boelhouwer, Gerbert Kraaykamp en Ineke Stoop. ISBN 978 90 377 0775 5
- 2016-2 *Lekker vrij!? Vrije tijd van vrouwen, tijdsdruk en de relatie met de arbeidsduur van vrouwen* (2016). Wil Portegijs (SCP), Mariëlle Cloïn (SCP), Rahil Roodsaz (Atria) en Martin Olsthoorn (SCP). ISBN 978 90 377 0776 2
- 2016-3 *Kiezen bij de kassa. Een verkenning van maatschappelijk bewust consumeren in Nederland* (2016). Peggy Schyns. ISBN 978 90 377 0709 0
- 2016-4 *Kleine gebaren. Het belang van dorpsgenoten voor ouderen op het platteland* (2016). Lotte Vermeij. ISBN 978 90 377 0779 3 (elektronische publicatie)

- 2016-5 *Niet buiten de burger rekenen! Over randvoorwaarden voor burgerbetrokkenheid in het nieuwe omgevingsbestel* (2016). Andries van den Broek, Anja Steenbekkers, Pepijn van Houwelingen en Kim Putter. ISBN 978 90 377 0774 8
- 2016-6 *Een lang tekort. Langdurige armoede in Nederland* (2016). Jean Marie Wildeboer Schut en Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0780 9
- 2016-7 *Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2014* (2016). Lisa Putman, Debbie Verbeek-Oudijk, Mirjam de Klerk en Evelien Eggink. ISBN 978 90 377 0785 4 (elektronische publicatie)
- 2016-8 *LHBT-monitor 2016. Opvattingen over en ervaringen van lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender personen* (2016). Lisette Kuiper. ISBN 978 90 377 0787 8
- 2016-9 *Overall rapportage sociaal domein 2015. Rondom de transitie* (2016). Evert Pommer en Jeroen Boelhouwer (red.). ISBN 978 90 377 0788 5
- 2016-10 *Samenvatting Overall rapportage sociaal domein 2015. Rondom de transitie* (2016). Evert Pommer, Jeroen Boelhouwer, Esther van den Berg en Maaïke den Draak. ISBN 978 90 377 0789 2
- 2016-11 *Societal Pessimism: A Study of its Conceptualization, Causes, Correlates and Consequences* (2016). Eefje Steenvoorden. ISBN 978 90 377 0786 1
- 2016-12 *Cumulaties in de jeugdhulp* (2016). Klarita Sadiraj, Michiel Ras en Evert Pommer. ISBN 978 90 377 0790 8 (elektronische publicatie)
- 2016-13 *Gedeelde waarden en een weerbare democratie. Een verkenning op basis van bevolkingsenquêtes* (2016). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0793 9 (elektronische publicatie)
- 2016-14 *Thuiszorguitgaven en informele hulp. Relatie tussen veranderingen in de thuiszorguitgaven en het gebruik van informele hulp* (2016). Debbie Verbeek-Oudijk en Isolde Woittiez. ISBN 978 90 377 0792 2 (elektronische publicatie)
- 2016-15 *Werkloos toezien? Gevolgen van de crisis voor emancipatie en welbevinden* (2016). Ans Merens en Edith Josten. ISBN 978 90 377 0791 5 (elektronische publicatie)
- 2016-16 *Het brede-welvaartsbegrip volgens het SCP* (2016). Jeroen Boelhouwer. ISBN 978 90 377 0794 6 (elektronische publicatie)
- 2016-17 *Sport en cultuur. Patronen in belangstelling en beoefening* (2016). Annet Tiessen-Raaphorst en Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0795 3 (elektronische publicatie)
- 2016-18 *Gemiddelde budgetten per cliënt (en dag) voor de cliënten met een voogdijmaatregel en cliënten die 18 jaar of ouder zijn* (2016). Evert Pommer en Klarita Sadiraj. ISBN 978 90 377 0797 7 (elektronische publicatie)
- 2016-19 *Verzorgd in Europa: kerncijfers 2013. Een vergelijking van de zorg en ondersteuning voor 50-plussers in veertien Europese landen* (2016). Debbie Verbeek-Oudijk en Lisa Putman. ISBN 978 90 377 0798 4 (elektronische publicatie)
- 2016-20 *Taking part in uncertainty. The significance of labour market and income protection reforms for social segmentation and citizens' discontent* (2016). J.C. Vrooman. ISBN 978 90 377 0799 1
- 2016-21 *Tussen groen en grijs. Een verkenning van tuinen en tuinieren in Nederland* (2016). Jeanet Kullberg. ISBN 978 90 377 0796 0

- 2016-22 *De dorpse doe-democratie. Lokaal burgerschap bekeken vanuit verschillende groepen dorpsbewoners* (2016). Lotte Vermeij, Joost Gieling. ISBN 978 90 377 0802 8 (elektronische publicatie)
- 2016-23 *Aanbod van arbeid* (2016). Patricia van Echtelt, Simone Croezen, Jan Dirk Vlasblom, Marian de Voogd-Hamelink, m.m.v. Lucille Mattijssen. ISBN 978 90 377 0801 1
- 2016-24 *Beleidssignalement. Het gebruik van kinderopvang door ouders met lagere inkomens* (2016). Anne Roeters en Freek Bucx. ISBN 978 90 377 0803 5 (elektronische publicatie)
- 2016-25 *Gemeentelijke prestaties gemeten. Een vooronderzoek naar de meting van prestaties van de lokale overheid op gemeentelijk niveau* (2016). Evert Pommer en Ingrid Ooms. ISBN 978 90 377 0804 2 (elektronische publicatie)
- 2016-26 *Nieuwe Spaanse migranten in Nederland* (2016). Mérove Gijsberts, Marcel Lubbers, Fenella Fleischmann, Mieke Maliepaard en Hans Schmeets. ISBN 978 90 377 0805 9
- 2016-27 *Zorg en onbehagen in de bevolking* (2016). Paul Dekker, Josje den Ridder en Pepijn van Houwelingen, m.m.v. Sjoerd Kooiker. ISBN 978 90 377 0807 3 (elektronische publicatie)
- 2016-28 *Wikken en wegen in het hoger onderwijs. Over studieloopbanen en instellingsbeleid* (2016). Lex Herweijer en Monique Turkenburg. ISBN 978 90 377 0806 6
- 2016-29 *Beperkt in functie. Trendrapportage ziekteverzuim, arbeidsongeschiktheid en arbeidsdeelname van mensen met gezondheidsbeperkingen* (2016). Redactie: Maroesjka Versantvoort en Patricia van Echtelt. ISBN 978 90 377 0808 0

Overige publicaties

- Burgerperspectieven 2015 | 1* (2015). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0740 3
- Burgerperspectieven 2015 | 2* (2015). Josje den Ridder, Paul Dekker en Pepijn van Houwelingen. ISBN 978 90 377 0751 9
- Burgerperspectieven 2015 | 3* (2015). Paul Dekker, Pepijn van Houwelingen en Tom van der Meer. ISBN 978 90 377 0759 5
- Burgerperspectieven 2015 | 4* (2015). Paul Dekker, Rozemarijn van Dijk, Pepijn van Houwelingen, Wouter Mensink en Yvette Sol. ISBN 978 90 377 0772 4
- Burgerperspectieven 2016 | 1* (2016). Josje den Ridder, Paul Dekker en Pepijn van Houwelingen, m.m.v. Esther Schrijver. ISBN 978 90 377 0772 4
- Burgerperspectieven 2016 | 2* (2016). Josje den Ridder, Wouter Mensink, Paul Dekker en Esther Schrijver. ISBN 978 90 377 0800 4
- Burgerperspectieven 2016 | 3* (2016). Paul Dekker, Lisanne de Blok en Joep de Hart. ISBN 978 90 377 0810 3

Gescheiden werelden? (2014). Mark Bovens, Paul Dekker en Will Tiemeijer (red.). ISBN 978 90 377 0734 2. Gezamenlijke uitgave van het SCP en de WRR.